

ISSN 2081-5913

M
Y
Ś
L

EKONOMICZNA
i
POLITYCZNA

2(73)2022

Uczelnia Łazarskiego

MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA

2(73) 2022

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022

Uczelnia Łazarskiego

RADA PROGRAMOWA / ADVISORY BOARD

- Przewodniczący Rady Programowej; prof. zw. dr hab. Józef M. Fiszer
prof. dr hab. Andrzej Antoszewski, Uniwersytet Wrocławski (University of Wrocław)
dr hab. Wojciech Bieńkowski, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
prof. dr hab. Tadeusz Bodio, Uniwersytet Warszawski (University of Warsaw)
prof. dr hab. Paweł Chmielnicki, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
dr Jens Boysen (Technische Universität Chemnitz)
dr Nathaniel Copsey (Aston University)
dr Małgorzata Gałązka-Sobotka, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
prof. dr Fatima Arib (Cadi Ayyad University)
prof. dr hab. Svetlana P. Glinkina (Institute of Economy of Russian Academy of Sciences)
prof. dr hab. Natalia V. Kulikova (Lomonosov Moscow State University)
dr hab. Krzysztof Łazarski, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
dr hab. Jakub Wódka (Instytut Studiów Politycznych PAN)
prof. dr hab. Bogdan Szlachta, Uniwersytet Jagielloński (Jagiellonian University)
prof. dr Anna Phirtskhalashvili (Grigol Robakidze University)
prof. dr hab. Ana Yetano Sánchez de Muniain (University of Zaragoza)
dr hab. Marcin Roman Czubala Ostapiuk (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madryt)

KOLEGIUM REDAKCYJNE / EDITORIAL BOARD

- Adrian Chojan, redaktor naczelny (editor-in-chief)
Krzysztof Beck, zastępca redaktora naczelnego (deputy editor-in-chief)
Mateusz Kuliński, sekretarz (secretary), Martin Dahl, członek (member)

REDAKTOR NAUKOWY

dr Adrian Chojan

REDAKTORZY JĘZYKOWI / COPY EDITORS

- Natallia Artsiomenka – język białoruski, język rosyjski (Belarusian language, Russian language)
Grzegorz Butrym – język angielski (English language), Martin Dahl – język niemiecki (German language)
Karol Jene – język angielski (English language), Ostap Kushnir – język ukraiński (Ukrainian language),
Elwira Stefańska – język rosyjski (Russian language)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI / STATISTIC EDITORS

Wojciech Bieńkowski, Paweł Najechalski

REDAKTORZY DZIEDZINOWI / SUBJECT EDITORS

- nauki ekonomiczne (economics) – dr hab. Joanna Działo
nauki polityczne (political science), stosunki międzynarodowe (international relations),
europeistyka (European studies) – prof. dr hab. Józef M. Fiszer,
finanse i bankowość (finance and banking) – dr Piotr Stolarczyk, statystyka (statistics) – dr Krystyna Bąk
nauki o zarządzaniu (management) – dr hab. Aleksandra Laskowska-Rutkowska

RECENZENCI ZAGRANICZNI / FOREIGN REVIEWERS

- Jens Boysen, Niemcy (Germany), Nathaniel Copsey, Wielka Brytania (Great Britain)
Marcin Kazimierzczak, Hiszpania (Spain), Natalia V. Kulikova, Federacja Rosyjska (Russian Federation)
Douglas E. Selvage, Stany Zjednoczone (United States of America)

WERYFIKACJA JĘZYKOWA, TŁUMACZENIE, KOREKTA / COPY EDITING, TRANSLATION, PROOFREADING

Język angielski / English language: Grzegorz Butrym
Język polski / Polish language: Joanna Klos

Pełne teksty artykułów wraz ze spisem treści i streszczeniami w językach polskim i angielskim są zamieszczone na stronie internetowej (Full texts of the articles along with the table of contents and Summaries in Polish and English are published online under URL):

<https://mysl.lazarski.pl/pl/numery-online/archiwum/>
oraz w bazie BazEkon, dostępnej poprzez Wirtualną Bibliotekę Nauki
(as well as in BazEkon service available via Virtual Library of Science): <http://vls.icm.edu.pl/>
i na serwerze Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
(and the Cracow University of Economics server): bazekon.uek.krakow.pl

Uwzględnione w (Indexed by): Index Copernicus International: <https://journals.indexcopernicus.com/search/form?search=My%C5%9B%20Ekonomiczna%20i%20Polityczna>
Arianta: <http://www.arianta.pl/>

ERIH PLUS: <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringkanaler/erihplus/periodical/info.action?id=489041>

Copyright © by Uczelnia Łazarskiego, Warszawa 2022

ISSN 2081-5913

Mysł Ekonomiczna i Polityczna (online): ISSN 2545-0964, <https://mysl.lazarski.pl>

Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego
02-662 Warszawa, ul. Świeradowska 43
tel. (22) 54-35-450
www.lazarski.pl
e-mail: wydawnictwo@lazarski.edu.pl

SPIS TREŚCI

Od Redakcji..... 6

ARTYKUŁY I STUDIA

Salwa Ladraa, Jalila Bouanani El Idrissi

Green consumers in the COVID-19 era: What impacts on their
consumption? An exploratory study of Moroccan consumers 9

Tomasz Gardziński

Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce w czasie pandemii 22

Jan Orzot

Implikacje pandemii koronawirusa dla polityki wewnętrznej Unii Europejskiej..... 47

Emilia Porzuczek

An analysis of selected factors behind the development of the post-truth
phenomenon in politics in the contemporary world 63

Dorota Ślażyńska-Kluczek, Klaudia Gawryszewska

Konsument na rynku płatności w Polsce – preferowane metody płatności 79

Tomasz Matras

Od DAC1 do DAC7. Rozwój automatycznej wymiany informacji do celów
podatkowych w ramach Unii Europejskiej 98

Michał Stachurski

O (potrzebie) życzliwości w relacjach pracownik – przełożony. Próba analizy
problemu na pograniczu nauk humanistycznych i nauk społecznych –
wybrane aspekty 122

RECENZJE I SPRAWOZDANIA

Józef M. Fiszer (red.), Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach
Trójkąta Weimarskiego (1991–2021), Dom Wydawniczy Elipsa,
Warszawa 2022 (Martin Dahl) 138

CONTENTS

Editorial	6
-----------------	---

ARTICLES AND STUDIES

Salwa Ladraa, Jalila Bouanani El Idrissi

Green consumers in the COVID-19 era: What impacts on their consumption? An exploratory study of Moroccan consumers	9
--	---

Tomasz Gardziński

Social enterprises in Poland during the pandemic	22
--	----

Jan Orzot

Implications of the coronavirus pandemic for the internal policy of the European Union	47
--	----

Emilia Porzuczek

An analysis of selected factors behind the development of the post-truth phenomenon in politics in the contemporary world	63
---	----

Dorota Ślażyńska-Kluczek, Klaudia Gawryszewska

The consumer on the payment market in Poland – preferred payment methods	79
--	----

Tomasz Matras

Analysis of the functioning of the automatic exchange of information on financial accounts after the implementation of the Common Reporting Standard	98
--	----

Michał Stachurski

About (need) kindness in the employee-supervisor relationship. An attempt to analyze the problem on the border of the humanities and social sciences – selected aspects	122
---	-----

REVIEWS AND REPORTS

Józef M. Fiszer (red.), Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991–2021), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2022 (Martin Dahl)	138
---	-----

OD REDAKCJI

Oddajemy w Państwa ręce kolejny numer czasopisma naukowego „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”. Rok 2022 zdominowany jest przez pandemię covid-19 i toczącą się w Ukrainie wojnę. Wydarzenia te na lata zmieniają współczesne stosunki gospodarcze i polityczne na świecie. Należy mieć jednak nadzieję, iż ludzkość będzie sobie w stanie poradzić ze skutkami obu tych procesów.

Niniejszy numer czasopisma tradycyjnie podzielony został na dwie części. Pierwszą z nich stanowi zbiór ośmiu artykułów naukowych o różnej tematyce. Wydanie to otwiera opracowanie autorstwa marokańskich badaczek Salwy Ladraa i Jalily Bouanani El Idrissi *Green consumer in COVID19's era, what impact on his consumption? An Exploratory study of Moroccan consumers*. Autorki poprzez przeprowadzone badania jakościowe określają wpływ pandemii covid-19 na konsumpcję wśród marokańskich konsumentów.

Kolejny tekst, autorstwa Tomasza Gardzińskiego, ukazuje problematykę funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych w czasie pandemii covid-19. Podjętym przez Autora problemem badawczym jest działalność przedsiębiorstw społecznych, które pomimo negatywnego wpływu pandemii pozytywnie oddziałują na minimalizowanie jej skutków. Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy, że przedsiębiorstwo społeczne zlokalizowane w społecznej gospodarce rynkowej może łagodzić skutki pandemii poprzez podejmowanie dodatkowych działań na rzecz odbiorców w związku z COVID-19.

Tekstem niejako skorelowanym z poprzednim jest opracowanie Jana Orzoła *Implikacje pandemii koronawirusa dla polityki wewnętrznej Unii Europejskiej*. Autor analizuje działania Unii Europejskiej na rzecz walki ze skutkami pandemii koronawirusa oraz przybliży aktywność polityków w okresie od początku 2020 roku aż do drugiej połowy roku 2022. Stawia słuszny wniosek, iż na początku pandemii państwa członkowskie pozostawione zostały same sobie, a UE jako wspólnota po raz kolejny zawiodła w obszarze zarządzania kryzysowego.

Emilia Porzuczek w opracowaniu pt. *An analysis of selected factors behind the development of the post-truth phenomenon in politics in the contemporary world* ukazuje czynniki wpływające na rozwój zjawiska post-prawdy w polityce. Ciekawym zagadnieniem

poruszonym w tym tekście są media społecznościowe, jeżeli chodzi o polityczne wydarzenia w erze post-prawdy. Analiza ukazuje również czynniki, które wyraźnie przyczyniły się do pojawienia się zjawiska post-prawdy w obszarze polityki w XXI wieku.

Kolejny tekst autorstwa Doroty Ślażyńskiej-Kluczek i Karoliny Gawryszewskiej *Konsument na rynku płatności w Polsce – preferowane metody płatności* jest próbą analizy wybranych dostępnych metod płatności oraz ich preferencji wśród konsumentów na rynku polskim. Hipoteza postawiona w opracowaniu prowadzi do konstatacji, że głównymi determinantami wpływającymi na wybór metody płatności jest wygoda, bezpieczeństwo oraz szybkość dokonywanych transakcji.

Tomasz Matras w tekście *Od DAC1 do DAC7. Rozwój automatycznej wymiany informacji do celów podatkowych w ramach Unii Europejskiej* dotyka niezwykle rzadko poruszanego w polskiej literaturze przedmiotu zagadnienia dotyczącego Wspólnego Standardu Sprawozdawczego (CSR). Celem opracowania jest ocena CRS, uwzględniająca korzyści z wdrożonych zmian oraz krytyczne głosy w zakresie funkcjonowania standardu. Tekst zawiera informacje na temat genezy CRS, powodów przyjęcia standardu w 2014 roku, początków wymiany informacji w 2017 roku oraz uzyskanych dochodów i poniesionych kosztów. Wartością dodaną tego opracowania jest bez wątpienia próba oceny skuteczności zaprezentowanego mechanizmu.

Pierwszą część niniejszego wydania zamyka wyraźnie filozoficzny tekst naukowy autorstwa Michała Stachurskiego na temat (potrzeby) życzliwości w relacjach pracownik – przełożony. Jest to analiza przedstawionego problemu z pogranicza nauk humanistycznych i społecznych. Według Autora zarówno na gruncie etyki, jak i prawa należy przyjąć, iż życzliwość powinna być obecna w relacjach przełożonych i pracowników, a dzięki niej można zwiększyć komfort obu stron analizowanej relacji w działalności zawodowej.

Drugą część niniejszego wydania stanowi recenzja przygotowana przez Martina Dahla. Recenzji poddana została publikacja, której redaktorem naukowym jest Józef M. Fiszer: *Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991-2021)*.

Życzymy wszystkim Czytelnikom przyjemnej lektury oraz zachęamy do współpracy z naszą Redakcją i z Uczelnią Łazarskiego, jedną z najlepszych szkół wyższych w Polsce.

A R T Y K U Ł Y I S T U D I A

A R T I C L E S A N D S T U D I E S

Salwa Ladraa¹
Jalila Bouanani El Idrissi²

GREEN CONSUMERS IN THE COVID-19 ERA: WHAT IMPACTS ON THEIR CONSUMPTION? AN EXPLORATORY STUDY OF MOROCCAN CONSUMERS

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.08/s.ladraa/j.bouanani-el-idrissi

INTRODUCTION

At the end of the 1960s, the ethical side of consumption, known as responsible consumption, began to take hold. According to Giannelloni (1998), “any consumption will have several consequences on the environment, and taking this into consideration in one’s consumption decision reveals a worry for the environment”. Thus, the consumer, through the act of consumption, reflects his desire to take into consideration the perceived positive impact on the whole society. (François-Lecompte and Valette-Florence, 2006).

This commitment is the origin of the “green consumer”, who expresses his ecological convictions through his consumption, which is transformed into responsible behaviour (Gendron et al., 2004). The concept of the green consumer is more valued. This notion began to intrigue researchers and it is known by many names, such as: the socially conscious consumer (Anderson and Cunningham, 1972; Webster, 1975); the ecologically responsible consumer (Anderson, Henion and Cox, 1974); the socially responsible consumer (Antil, 1984); the environmentally conscious consumer (Roper

¹ Salwa Ladraa – professor at the Faculty of Legal, Economic and Social Sciences of Salé Mohamad V University, Rabat, Morocco; e-mail: ladraa.salwa@gmail.com.

² Jalila Bouanani El Idrissi – professor at the National School of Business and Management of Settat Research Laboratory of Studies in Finance Accounting and Management / Information and Decision Support System LE FCG/ SIAD Hassan I University, Settat, Morocco; e-mail: j.bouanani@encgsettat.ac.ma.

Organisation, 1992; Roberts, 1996); and the ecologically concerned consumer (Balderjahn, 1998). Indeed, the names are different according to the vision of each author and their axis of study which varies in perception, attitude, conative and affective behaviour or cognitive reference to personal beliefs and convictions.

Nowadays, the green consumer shows his conviction that the environment should be taken into account at the level of the different aspects of his life that were turned upside down by the advent of the COVID-19 pandemic in December 2019.

Having considered it to be the greatest pandemic after the Spanish flu at the beginning of the 20th century, some countries resorted to drastic containment measures such as the confinement in order to limit the spread of the virus. This later had a significant impact on energy consumption by reducing the use of gas, electricity etc. But also, by the change in the consumption habits of individuals who have limited themselves to necessities.

In this article we aim at understanding the changes that have modified green consumption habits during the period of the pandemic related crisis. Thus, the issue we raise takes on its full meaning and is presented as follows: “What is the impact of the COVID-19 health crisis on green consumption in Morocco?”

In order to answer this question, we will first present a review of the literature in order to demystify the key concepts of our article. Then, we will present the research methodology as well as the results of our qualitative study, which examined the behaviour of 21 Moroccan green consumers.

1. LITERATURE REVIEW OF THE GREEN CONSUMER APPROACH

Since the concept of the “green consumer” was born, various authors have tried to identify it and understand its behavioural routing. Several writings appear in this register, but we will limit ourselves to the behaviour of the green consumer satisfying demographic, socioeconomic and lifestyle criteria.

During the 1970s, two main figures of the green consumer appeared. Firstly, Anderson and Cunningham (1972) show the portrait of a middle-aged consumer: an executive with an unclear, cosmopolitan, unimaginative and non-conservative opinion. Secondly, Webster (1975) shows the portrait of a woman with a comfortable income and belonging to the middle-upper class. This consumer has opted for a different behaviour from her peers, without judgment of values or criticism of the world around her.

In the mid-1980s, Antil (1984), presented the profile of an urban consumer, more committed to the good of his community through the various social activities he

undertook. This author belongs to the middle class and does not consider himself an influential person despite his self-confidence.

Later, Schwegker and Cornwell (1991) present a consumer belonging to an upper-middle or even upper social class, with higher education and having a high income. On the other hand, Roberts (1996) describes the green consumer as a middle-aged woman who wants to improve society and has very good education.

During the 2000s, many authors (Makatouni, 2002; Zanolì and Naspètti, 2002; Fotopoulos, Krystallis and Ness, 2003) pointed out that the green consumer has a “medium” to “high” socio-economic status (education, income and occupation level) and tends more towards the consumption of values.

Also, different values appear in the literature:

- Altruism, through relationships with others and commitment to closed people and the community (Pontier and Sirieix, 2003; Dobscha and Ozanne, 2001);
- The value of ecology by adopting the values of sustainable development (Hill and Lynchehaun, 2002);
- The value of universalism through the desire to protect the environment in which we live (Wandel and Bugge, 1997; Soler et Al., 2002; Sylvander, 1999; Kréziak, 1998; Follows and Jobber, 2000; Hill and Lynchehaun, 2002);
- The value of volunteering through participation in improving community well-being (Dobscha and Ozanne, 2001; Wong, 2004);
- The value of spirituality through the search for universal harmony (Makatouni, 2002; Zanolì and Naspètti, 2002; Fotopoulos, Krystallis and Ness, 2003).

Regarding the Moroccan consumer, various studies have looked at the values linked to responsible consumption. For Ladraa et Berrda (2021), the Moroccan consumer assigns great importance to environmental motivations, something that puts “health” and “environmental protection” at the centre of their aspirations. Benchekroun and Benjelloun Andaloussi (2018) also highlight this aspect. Indeed, Moroccan consumers are influenced by their belief in the benefits of green products and by the desire for environmental protection.

Thus, the green consumer displays a diversified profile. However, the representations mentioned are cosmopolitan portraits and do not make it possible to establish a particular profile of a green consumer (Ladraa, 2019).

2. GREEN CONSUMPTION DURING THE PANDEMIC

The pandemic represented a real change in consumption. For Cohen (2020), this health crisis launched a real-time experiment in reducing our consumption, starting with changing social practices imposed by governments around the world.

According to an Ernst & Young study based on a survey of 5,000 consumers in several countries in April 2020, 42% of consumers aged between 18 and 44 confirmed that their consumption habits had fundamentally changed due to the pandemic.

In Morocco, an online study of 907 consumers was conducted by Research & Quality Consulting office in May 2020. It reveals that 47% of consumers bought more products in larger quantities than usual, 50% of these concerned cleaning products.

The consumer was therefore confronted with a disorder caused by the announcement of the restrictive measures, and he had to adapt his lifestyle and consumption to it.

For Yi and Baumgartner (2004), there are eight strategies that the consumer adopts when he faces a stressful situation or one that involves fear, anger and disappointment:

- Planned resolution of the problem;
- The confrontation;
- Seeking social support;
- Mental disengagement;
- Behavioural disengagement;
- Positive reinterpretation;
- Self-control;
- Problem acceptance.

Also, the consumer is either focused on managing the problem: planned resolution of the problem and confrontation or he takes refuge in his emotions by trying to understand and regulate them: moral disengagement, behavioural disengagement, self-control, problem acceptance (Lazarus and Folkman, 1984; Lazarus, 1996).

Indeed, with the pandemic, new coping practices have emerged taking into account physical and mental health, the environment and economic issues such as green consumption and slow living. The first aims to choose, use, dispose of or process products consistently, decently and fairly for oneself, for people and for the environment (Kanu, 2020). The second, namely the slow living lifestyle, highlights sustainability and avoiding the constraints of modern civilisation and the negative consequences of globalisation. It is linked to the “zero waste” approach, which consists of reducing the production of waste, limiting consumption and increasing the recycling of objects (for example by repairing them). Living according to the 5Rs: Reduce, Reuse, Repair, Recycle, Rot (Klimczak and Ponikowska, 2016).

However, and due to the rare studies carried out on the subject, we were unable to collect more data on green consumption during the period of health crisis in Morocco.

3. EMPIRICAL STUDY

In this empirical part, we will start by presenting the research methodology adopted, which is based on a qualitative approach with the use of an interview guide in a survey of a sample of 21 persons. Then we will expose the principal results of our study.

3.1. RESEARCH METHODOLOGY

We find that a qualitative approach via an exploratory method is the best way to get close to consumers so that we can answer our questions, which is aimed at understanding the impact of the COVID-19 on the behaviour of the green consumer.

Also, we opted for semi-directive interviews in order to structure the meeting and give sufficient freedom to the interviewee to express his point of view.

The interview guide used is structured around two main sub-themes:

- a) Report on green consumption, and
- b) Green consumption and COVID-19.

The two themes were developed according to the funnel logic, presenting an introduction by the first sub-theme and specifying at the level of the second question directly related to our problem.

A sample of 21 people was needed to carry out our study. Our sample consists of 12 women and 9 men from different Moroccan cities (Casablanca, Rabat, Settat, Marrakech, El Jadida, Fes and Tangier).

Our interviews were conducted on the phone from 10 to 23 June 2022. In order to recruit our interviewees, we used the Facebook platform by posting announcements to Moroccan consumer community groups. This approach allowed us to target respondents from different cities and backgrounds.

Once the person expressed interest in the study, we asked our first filter question and when they were familiar with the notion of “green consumption”, we asked for the possibility of calling them and recording the interview. Empirical saturation began to be reached from the 18th interview; the addition of three more interviews was necessary to ensure this.

Regarding the processing of our results, our interviews were transcribed manually and we opted for Content Analysis. This technique makes it possible to analyse

the interviewees' answers in an objective manner based on the transcription. It gives the possibility of commenting the results (the point of view of the interviewees) in accordance with the questions asked in the survey. It carries out a diagnosis of the information analysed and classifies it by identifying the pluses and minuses, the strong points and the weak points, the verified or non-validated hypotheses (Buber, Gadner, Richards, 2004).

3.1.1. RELATION WITH GREEN CONSUMPTION

We introduced our general theme "Relation with green consumption", by asking the respondents if they were familiar with green consumption before asking their opinion on its evolution in Morocco. This first question allowed us to continue the interviews only with people who knew the concept. According to the answers to this filter question, all our respondents were indeed familiar with this notion and qualified it as "committed" (6), "responsible" (15) and following the principles of "sustainable development" (20).

As far as its development in Morocco is concerned, five of our respondents find that it is a return to "Beldi" consumption patterns rather than an actual development. These later join the rest of our respondents who find that this niche is developing well and that new brands are interested in it by launching new ranges or by having specialised brands: "More and more stores are opening in the big cities and offer a wide choice of committed, organic and healthy products". Respondent 4 said: "When I returned from abroad after my studies a few years ago, the offer was low, now it is expanding considerably".

Answering the question: "Do you consider yourself to be a green consumer?", 15 of our interviewees agreed: "Yes, I have been one for a few years now because I was starting to worry about the environment and my health as well." [Respondent 20] The rest of the respondents say they are committed when necessary and above all according to their means, something that denotes how green consumption is present in their daily lives: "Being a green consumer is not easy for me it is not applicable to all aspects of my life. I try to respect the environment while following the logistical and financial requirements." [Respondent 12]

Also, four interviewees highlight that green consumption is not just a simple consumption of everyday products but a philosophy that should be adopted: "It is not enough to consume labelled products or to buy from stores that display a green colour; you also have to pay attention to your daily lifestyle, to the ingredients of the products consumed, to recycling etc. (...) it's a concept of consumption rather than a simple lifestyle." [Respondent 19]

The analysis of this part shows that the Moroccan consumer is familiar with green consumption, which is developing in Morocco slowly but for sure. This consumption is therefore linked, according to our interviewees, to the preservation of health and the environment. However, this lack of commitment to daily consumption is pointed out by financial and logistical constraints.

It is also important to point out that some respondents mention that the green consumption must be a lifestyle and not a periodic consumption.

3.1.2. COVID 19 AND GREEN CONSUMPTION

The second part of our interview guide focuses on the relationship between the pandemic and green consumption. All our interviewees were unanimous in assessing the impact of the pandemic on their consumption. Some (12 respondents) mentioned a return to basic necessities: “We were not able to maintain the same level of consumption; we only kept the essential of our necessities.” [Respondent 2] The rest evoked the rebalancing of consumption: “I find that this pandemic has prompted us to review our consumption and rebalance it.” [Respondent 9]; “I ate better, I returned to sport, I consumed fewer superfluous products and I rationalised my expenses. The confinement did not only cause inconvenience.” [Respondent 5]

Concerning the impact of the pandemic on green consumption and the changes that it caused, 13 interviewees affirm that they have tried to keep the same consumption as before the confinement but it was not possible: “Sometimes, we could not find certain products, especially food, but I noticed the development of individuals who sell and deliver organic products. For me it is not only commercial activity but it is part of a community spirit.” [Respondent 8]

The rest of our interviewees find that the pandemic has only confirmed the need to maintain good consumption habits: “It opened my eyes to different elements, it is not enough to consume but to consume efficiently and sustainably.” [Respondent 2]

Regarding the major changes, six respondents say that it is thanks to this crisis that they have had to rethink their consumption: “For me, confinement and the pandemic in general are an awareness. I was not specifically a committed consumer, but the change that I noticed in a few months of rest for the environment - the air, the fauna and flora - people have no more excuses for not repairing what they have caused and this requires changing consumption habits. At least I feel able to act at my level.” [Respondent 17] The other interviewees talk about changing consumption habits but without introducing a profound change.

Finally, in response to the issue of maintaining the same changes even after the pandemic, all our respondents are unanimous in expressing the opinion about the

persistence of their green consumption habits: “I kept the same habits because it became necessary. This situation has taught us that it is absolutely necessary to work for our and others’ wellbeing.” [Respondent 10]

Our analysis demonstrates a significant impact of the pandemic on the Moroccan green consumers. Several respondents reveal that it is a more rational consumption focused on essentials and basic necessities. Others refer to the awareness of the importance of the environment wellbeing.

Indeed, this health crisis has encouraged people to change their behaviour and adopt a more committed posture towards the environment. This corroborates what we found in the literature, which resonates the values of ecology through the adoption of sustainable development principles (Hill and Lyncheaun, 2002) and that of universalism through the desire to protect the environment that surrounds us. (Wandel and Bugge, 1997; Soler and Al., 2002; Sylvander, 1999; Kréziak, 1998; Follows and Jobber, 2000; Young and Al., 2000; Hill and Lyncheaun, 2002).

Also, two important variables emerged during our interviews: first, the desire to improve individual and collective well-being (Codron and al, 2002; Ferran, 2003), which is increasingly felt at the level of the Moroccan context and the altruism, which denotes the willingness of consumers to commit to their community and their personal circle (Pontier and Sirieix, 2003; Dobscha and Ozanne, 2001).

Also, we noticed that this consumption is also synonymous with encouraging the locals and maintaining the effort to commit to the environment and the community.

CONCLUSIONS

The COVID-19 pandemic was a difficult time for the world but it has also provided fertile ground for behavioural research in Marketing. The changes that took place have impacted the behavioural but also the psychological side of the consumer. Thus, we sought to explore the changes in green consumption in Morocco during this period.

In Morocco, the studies on this subject are not extensive, and we found it wise to start our research with an exploratory study that targeted 21 consumers in different cities based on a semi-directional interview.

We mainly observed a return to essentials through consumption that has been reduced to the necessary and the utilitarian as well as a behavioural transformation that highlighted the environmental commitment of these consumers. The desire to take the environment, and individual and collective wellbeing into account was felt throughout our discussions.

Also, the desire to promote local products and focus more on consumption that respects the environment is the result of the reflection of these consumers, which grew during the lockdown period.

To conclude, it is important to highlight some limitations of our study; the qualitative nature of our research does not allow us to generalise our results. Having said that, expanding the sample size and addressing the issue from a quantitative perspective would give a new dimension to this study.

APPENDIX

Interview guide

First and second Name: _____
Function: _____
Age: _____
City: _____

1. Relation with green consumption

Filter question: Are you familiar with green consumption?

In your opinion, how is green consumption developing in Morocco?

Do you consider yourself a green consumer?

How does this affect your consumption?

2. Green consumption and COVID-19

Generally speaking, has the pandemic impacted your consumption?

And your green consumption? Have you kept the same level of consumption during the pandemic?

What were the main changes you noticed in your green consumption?

Did you keep the same habits even after the pandemic restrictions were lifted?

REFERENCES

- Anderson, W. T. & Cunningham, W. H. (1972). The Socially Conscious Consumer. *Journal of Marketing*, 36(3), 23–31. <https://doi.org/10.2307/1251036>
- Anderson W., Henion K. & Cox E. (1974). Socially vs. ecologically concerned consumers. Combined Proceedings, American Marketing Association, Chicago, IL.
- Antil, J. H. (1978). The construction and validation of an instrument to measure socially responsible consumer behavior: A study of the socially responsible consumer, Doctoral Dissertation, Department of Marketing, The Pennsylvania State University In Straughan, N., Robert D. and Roberts J. A. (1999). *Journal of Consumer Marketing*, 16 (6), 558–575.
- Balderjahn I. (1988). Personality Variables and Environmental Attitudes as Predictors of Ecologically Responsible Consumption Patterns, *Journal of Business Research*, 17(3), 51–56.
- Benchekroun B. and Benjelloun Andaloussi O. (2018). L'impact des outils du marketing vert sur le comportement d'achat du consommateur marocain. *Recherches et Pratiques Marketing Vol. 3, No. 3*.
- Cohen M. J. (2020). Does the COVID-19 outbreak mark the onset of a sustainable consumption transition? *Sustain. Sci. Pract. Policy* 2020, 16, 1–3.
- Dobscha S. & Ozanne J. L. (2001). An Ecofeminist Analysis of Environmentally Sensitive Women using Qualitative Methodology: The Emancipatory Potential of an Ecological Life. *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(2), 201–214. <https://doi.org/10.1509/jppm.20.2.201>.
- Ernst & Young LLP (2020). Consumer Index: How COVID-19 is changing consumer behaviors?, Global Consumer Industries, April 2020.
- Follows S.B. and Jobber D. (2000) Environmentally Responsible Purchase Behavior: A Test of a Consumer Model. *European Journal of Marketing*, 34, 723–746. <http://dx.doi.org/10.1108/03090560010322009>.
- Fotopoulos C. Krystallis A. and Ness M. (2003). Wine produced by organic grapes in Greece: using means end chains analysis to reveal organic buyers' purchasing motives in comparison to the non-buyers, *Food Quality and Preference*, Volume 14, Issue 7, Pages 549-566, ISSN 0950-3293, [https://doi.org/10.1016/S0950-3293\(02\)00130-1](https://doi.org/10.1016/S0950-3293(02)00130-1).
- François-lecompte A. and Valette-Florence P. (2006), Mieux connaître le consommateur responsable, *Décisions Marketing*, 41, 67–79.
- Gadner J., Buber R., Richards L. *Organising Knowledge: Methods and Case Studies*. Houndmills Basingstoke Hampshire: Palgrave Macmillan; 2004. [doi:10.1057/9780230523111](https://doi.org/10.1057/9780230523111)

- Gendron C., Lapointe A. and Turcotte M.-F. (2004), *Responsabilité sociale et régulation de l'entreprise mondialisée, Relations industrielles*, 2004, vol. 59.
- Giannelloni J. L. (1998), *Les comportements liés à la protection de l'environnement et leurs déterminants: un état des recherches en marketing, Recherche et Applications en Marketing*, Vol. 13, n° 2, 49–72, Cité par Zaim I. (2005), *Le comportement écologique du consommateur : Modélisation des relations et déterminants, La Revue des Sciences de Gestion* (n°214-215), p. 192.
- Hill H. & Lynchehaun F. (2002). *Organic milk: Attitudes and consumption patterns. British Food Journal*, 104 (7), 526–542.
- INNOVATE Research & Marketing and Research & Quality Consulting (2020). *Covid-19 Impact on Consumer's Attitudes and Behaviors in Morocco*, May 2020.
- Kanu C. C. (2020). *Promoting Responsible Consumption for Sustainable Family Survival in the 21st Century: Creativity, Innovations and Research Issues. Journal of Home Economics Research*
- Klimczak J., and Ponikowska K. (2016), *Lifestyles in the Perspective of Sustainable Development, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice* (2016), 17–26.
- KRÉZIAK D. (1998), « *Les motivations de la consommation verte: une approche par les chaînages cognitifs* », Thèse de doctorat, Université Pierre Mendès-France, ESA Grenoble.
- Ladraa S. and Berrada H. (2021). *Perception of green communication by Moroccan motorists: An exploratory study in the city of Marrakech*, 12th Annual Global Business Conference, Zagreb, Croatia.
- Ladraa S. (2019). *Green communication Business asset for SME's? Case of SMEs specialized in biological cosmetics, Region of Marrakech Safi-Morocco, MIST2019, Braga, Portugal.*
- Lazarus R., and Folkman S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Makatouni A. (2002). *What motivates consumers to buy organic food in the UK? Results from a qualitative study. British Food Journal*, 104(3/4), 345–352.
- Roberts J. A. (1996). «*Green Consumers in the 1990s: Profile and Implications for Advertising*». *Journal of Business Research*, 36–217.
- Roper Organisation (1992). *Consumers: How Much Will Green Cost?*, *Progressive Grocer*, September, 27–31.
- Pontier S. and L. Sirieix (2003), *Les préoccupations éthiques des consommateurs et leur expression dans la consommation de produits biologiques, Actes du 19e Congrès de l'Association Française de Marketing*, Tunis.
- Schwepker-Jr. C. H. and Cornwell T. B. (1991), «*An Examination of Ecologically Concerned Consumers and their Intention to Purchase Ecologically Packaged Products*», *Journal of Public Policy and Marketing*, Vol. 10, n° 2, 77–101.

- Sylvander B. (1998). La consommation des produits biologiques et la demande. INRA UREQUA
- Wandel M. & Bugge A. (1997). Environmental concern in consumer evaluation of food quality. *Food Quality and Preference*, 8(1), 19–26.
- Webster E. F. (1975). Determining the characteristics of the socially conscious consumer, *Journal of consumer research*, 2, 188–196.
- Wong J. (2004). Organic food and the activist mother *Business Review*, 6(1), 2–11.
- Yi S. & Baumgartner H. (2004). Coping With Negative Emotions in Purchase-Related Situations. *Journal of Consumer Psychology*, 14(3), 303–317. https://doi.org/10.1207/s15327663jcp1403_11
- Zanoli. R., Naspetti S. (2002). Consumer motivations in the purchase of organic food: A means-end approach. *British Food Journal*, 104(8), 643–653.

GREEN CONSUMERS IN THE COVID-19 ERA: WHAT IMPACTS ON THEIR CONSUMPTION? AN EXPLORATORY STUDY OF MOROCCAN CONSUMERS

Abstract

Climate change and the current major preoccupation with preserving one's health and body have largely contributed to changing consumer behaviour, which has helped to promote responsible consumption.

This consumption has also been influenced by the COVID-19 crisis, which has not only troubled the balance of the economic spheres but has also changed the approach of the green consumption.

The objective of this article is to explore the impact of the COVID-19 crisis on the consumption of the Moroccan green consumer through a qualitative study. The study analyses the behaviour of 21 consumers.

Keywords: green consumer, environmental commitment, responsible consumption, COVID-19

ZIELONI KONSUMENTCI W ERZE COVID-19: CO WPŁYWA NA ICH KONSUMPCJĘ? EKSPLANACYJNE BADANIE MAROKAŃSKICH KONSUMENTÓW

Streszczenie

Zmiany klimatyczne oraz współczesna wielka troska o ochronę zdrowia i ciała znacznie przyczyniły się do zmiany zachowania konsumentów, co pomogło promować odpowiedzialną konsumpcję.

Na taką konsumpcję wywarł również wpływ kryzys związany z pandemią COVID-19, który nie tylko zakłócił równowagę w sferze gospodarczej ale również zmienił podejście do zielonej konsumpcji.

Artykuł ma na celu zbadanie wpływu kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 na konsumpcję marokańskiego zielonego konsumenta przy zastosowaniu badania jakościowego analizującego zachowania 21 respondentów.

Słowa kluczowe: zielony konsument, zaangażowanie środowiskowe, odpowiedzialna konsumpcja, COVID-19

Cytuj jako:

Ladraa S., Bouanani El Idrissi J., *Zieloni konsumenci w erze COVID-19: Co wpływa na ich konsumpcję? Eksplanacyjne badanie marokańskich konsumentów*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 9–21 . DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.08/s.ladraa/j.bouanani-el-idrissi

Cite as:

Ladraa, S., Bouanani El Idrissi, J. (2022). 'Green consumers in the COVID-19 era: What impacts on their consumption? An exploratory study of Moroccan consumers'. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 9–21 . DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.08/s.ladraa/j.bouanani-el-idrissi

PRZEDSIĘBIORSTWA SPOŁECZNE W POLSCE W CZASIE PANDEMII

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.09/t.gardzinski

WPROWADZENIE

Problemem badawczym niniejszego artykułu jest działalność przedsiębiorstw społecznych (dalej: PS) w ładzie społecznej gospodarki rynkowej (dalej: SGR) podczas pandemii COVID-19. Popularność działania tych szczególnych przedsiębiorstw w polskiej gospodarce skłania do sformułowania hipotezy, że przedsiębiorstwa społeczne mogą przyczynić się do zmniejszania negatywnego wpływu pandemii poprzez dodatkowe działania na rzecz swoich odbiorców. Uzasadnieniem podjęcia tematu badawczego jest występująca w literaturze luka badawcza w zakresie łączenia tych dwóch prospołecznych koncepcji i oceny tego, jak przedsiębiorstwo społeczne może oddolnie uzupełniać braki wynikające ze słabości ładu społecznej gospodarki rynkowej w Polsce. Syntezę koncepcji PS i SGR w ujęciu matrycy instytucjonalnej autor opisał w rozdziale publikacji: *Prospołeczność w życiu społeczno-gospodarczym w XXI wieku* pod tytułem *Metodologia teorii ładu społeczno-gospodarczego w zarządzaniu przedsiębiorstwem społecznym*², a poniższe opracowanie stanowić ma rozwinięcie problemu badawczego uzupełnionego o empiryczne dane o działalności PS³. Motywacją publikacji są zatem badania

¹ Tomasz Gardziński – magister, Uczelnia Łazarskiego, doktorant, menedżer ds. kluczowych klientów w ERIF Biuro Informacji Gospodarczej S.A., e-mail: tomasz.gardzinski@lazarski.pl, ORCID 0000-0001-8491-187X.

² T. Gardziński, *Metodologia teorii ładu społeczno-gospodarczego w zarządzaniu przedsiębiorstwem społecznym*, [w:] M. Dahl, E. Florczak (red.), *Prospołeczność w życiu społeczno-gospodarczym w XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2021, s. 97–153.

³ *Ibidem*, s. 99.

własne przeprowadzone na potrzeby dysertacji doktorskiej o przedsiębiorstwach społecznych w ładzie SGR i ich pozytywnym wpływie na występujące kryzysy.

Niniejsze opracowanie jest także kontynuacją rozważań zawartych w rozdziale *Przedsiębiorstwo społeczne w walce z wpływem COVID-19 na ład gospodarczy* z książki pt. *Europa w czasie pandemii COVID-19* wydanej w Oficynie Wydawniczej Uczelni Łazarskiego⁴. W publikacji autor zbadał wpływ koronawirusa na ład gospodarczy metodą wskaźnikową ordoliberalnych wyznaczników zasad SGR, dowodząc jednocześnie na podstawie danych z GUS, że przedsiębiorczość społeczna może stanowić jego optymalne uzupełnienie w minimalizacji skutków pandemii. W niniejszym opracowaniu zaś dowodzi tego również na podstawie badań własnych.

1. MODEL BADAWCZY JAKO ZARZĄDCZA SIATKA DECYZYJNA PS I ORDOLIBERALNEGO ŁADU SGR

Zbadanie problemu podjętego w tym opracowaniu stanowi część większej całości – badań do dysertacji autora, który przyjął w niej główną hipotezę: PS w ładzie SGR może minimalizować skutki kryzysów. Przeprowadzone przez autora badanie PS nieoczekiwanie przypadło na okres pandemii, co sprawiło, że jej skutków dla rzeczywistości nie sposób było pominąć. Pandemia stanowi natomiast główny problem nie dysertacji, lecz niniejszego artykułu. Dlatego kwestię postawioną na wstępie zbadano pomocniczo, poprzez użyty w dysertacji interdyscyplinarny model badawczy będący syntezą obu koncepcji SGR i PS. Prospołeczne koncepcje łączą wymiar makroekonomiczny z wymiarem mikroekonomicznym, w którym PS może niwelować kryzysy, w tym pandemię. Osiągnięcie tego społecznego celu w obu wymiarach uwarunkowane jest odpowiednimi decyzjami zarządczymi opartymi na określonych wartościach społecznych.

Model badawczy decyzyjnej siatki zarządczej⁵ powstał w wyniku inspiracji dorobkiem polskiego ekonomisty P. Sulmickiego⁶. W siatce dochodzi do sprzężeń, to znaczy przepływów międzygałęziowych pomiędzy podmiotami ładu

⁴ T. Gardziński, *Przedsiębiorstwo społeczne w walce z wpływem COVID-19 na ład gospodarczy*, [w:] A. Chojan, M. Dahl, E. Florczak (red.), *Europa w czasie pandemii COVID-19*, Elipsa, Warszawa 2021, s. 246–307.

⁵ Szerszy opis modelu badawczego decyzyjnej siatki zarządczej [w:] T. Gardziński, *Metodologia...*, *op. cit.*, s. 97–153.

⁶ P. Sulmicki, *Planowanie i zarządzanie gospodarcze*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1978, s. 370.

instytucjonalnego: państwem, samorządem, przedsiębiorstwem rynkowym⁷ i społecznym. Interdyscyplinarna siatka decyzyjna jest matrycą instytucjonalną. Autor przyjmuje w warstwie teoretyczno-metodologicznej syntezę teorii ładu gospodarczego z ekonomią instytucjonalną i uwzględniającą komplementarność ordoliberalnego ładu gospodarczego W. Euckena z łaudem społecznej gospodarki rynkowej L. Erharda⁸, a także udowodnionej przez polskich badaczy⁹ hipotezy o sprzężeniu zwrotnym pomiędzy łaudem stanowionym i spontanicznym w ujęciu F.A. von Hayeka. Siatka wraz z wyznacznikami zawiera wszystkie ordoliberalne zasady społecznej gospodarki rynkowej¹⁰, tj. konstytuujące: (1) ceny pełnią funkcję wskaźnika rzadkości dóbr i zasobów, (2) stabilna polityka walutowa, (3) rynek otwarty na „wejścia” i „wyjścia” podmiotów gospodarczych, (4) własność prywatna środków produkcji, (5) swoboda zawierania umów, (6) odpowiedzialność materialna za wyniki prowadzonej działalności, (7) stabilność polityki gospodarczej, (8) spójność zasad rozumiana jako ich współzależność; oraz zasady regulujące¹¹: (1) kontrola monopolii celem zapewnienia porządku konkurencji, (2) polityka dochodowa uwzględniająca redystrybucję dochodu, gdy powstają rażące różnice pomiędzy podmiotami gospodarczymi, (3) rachunek gospodarczy, w którym uwzględnia się efekty zewnętrzne przedsiębiorstw przerzucane często na społeczeństwo, (4) przeciwdziałanie anormalnym zachowaniom po stronie podaży.

Badanie modelu na poziomie szczegółowości przeprowadza się przez redukcję metodą izolującej abstrakcji, tj. dla współzależnych subładów typu idealnego (np. usługi, przemysł, rolnictwo) w określonym miejscu zarządczej siatki decyzyjnej

⁷ Na potrzeby badania kwestii prospołecznych w modelu autor umiejscawia tylko przedsiębiorstwa społeczne oraz nie uwzględnia gospodarstw domowych i jednostek ludzkich, co nie oznacza niemożliwości rozbudowania modelu, w tym do skali międzynarodowej organizacji, takiej jak UE.

⁸ Hipotezę o komplementarności łaďdów potwierdził P. Pysz, *Komplementarność i synteza koncepcji polityki gospodarczej Waltera Euckena i Ludwiga Erharda*, [w:] E. Mączyńska, P. Pysz, *Idee ordo i społeczna gospodarka rynkowa*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2010. Niemniej jednak w literaturze pojawia się za daleko idąca teza o W. Euckenie jako teoretyku i L. Erhardzie jako realizatorze SGR. Może jako skrót myślowy wydaje się to dopuszczalne, lecz w rzeczywistości, jak potwierdza H.F. Wünsche, Erhard pozostawał w luźnym związku z ordoliberalną szkołą myślenia skupioną wokół W. Euckena.

⁹ Hipotezę o istnieniu sprzężenia zwrotnego pomiędzy łaďdem stanowionym i spontanicznym potwierdzają: P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński (red.), *Spontaniczne i stanowione elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji – dryf ładu czy jego doskonalenie?*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014, s. 14, 66.

¹⁰ E. Mączyńska, P. Pysz, *Spoleczna Gospodarka Rynkowa. Idee i moźliwosci praktycznego wykorzystania w Polsce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 73–103.

¹¹ W. Eucken, *Podstawy polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005, s. 295–330.

interpretacja w sensie logicznym odbywa się na bazie „euckenowskiego” podejścia morfologicznego, czyli opiera na badaniu wyizolowanego fragmentu rzeczywistości społeczno-gospodarczej¹². **W badaniu służącemu rozwiązaniu postawionego tu na wstępie problemu badawczego autor ograniczył się do miejsca w siatce, w którym występuje tylko przedsiębiorstwo społeczne, z uwzględnieniem sytuacji społeczno-gospodarczej i zdrowotnej.** W wyniku tej operacji łączy indywidualizm metodologiczny z holizmem metodologicznym, co w opinii P. Pysza umożliwiła teoria ładu gospodarczego:

Indywidualizm metodologiczny okazuje się dostosowany do analizy horyzontalnych interakcji pomiędzy podmiotami rynkowymi realizującymi w procesie wymiany indywidualne interesy. Z kolei stosowanie holizmu metodologicznego staje się niezbędne w rozważaniach odnoszących się do istniejących i/lub pożądaných reguł gry gospodarczej składających się w ich całości na ład gospodarczy¹³.

Z tej perspektywy przedsiębiorstwo społeczne zostaje usytuowane w ładzie społecznej gospodarki rynkowej.

Rysunek 1.
Siatka decyzyjna – model badawczy PS i ordoliberalnego ładu SGR

Źródło: opracowanie własne.

¹² T. Gardziński, *Metodologia...*, *op. cit.*, s. 99.

¹³ P. Pysz, *Neoliberalizm/keynesizm versus ordoliberalizm a światowy ład gospodarczy*, referat wygłoszony na Konferencji: PAN-RAS, Moskwa, 25–30.06.2012, s. 14.

Tabela 1.
Model badawczy zarządczej siatki decyzyjnej PS i ordoliberalnego ładu SGR

SPOŁECZNA GOSPODARKA RYNKOWA						
ZARZĄDZANIE – SKUTKIEM DECYZJI						
RODZAJ ŁADU	Podmioty ładu instytucjonalnego	PLANOWANIE	STEROWANIE	ZASILANIE	ORGANIZOWANIE	RODZAJ PORZĄDKU
						POLITYKA KOOPERACJI (Przedsiębiorstwo „społeczne”)
POLITYKA PORZĄDKU						
ŁĄD SPONTANICZNY (Zachowania podmiotów gospodarczych)	PRZEDSIĘBIORSTWO SPOŁECZNE	Zarządzanie przez cele Planowanie strategiczne Planowanie taktyczne Planowanie operacyjne Planowanie długookresowe Planowanie krótkookresowe	<ul style="list-style-type: none"> – Polityka cenowa – Realizacja usług społecznych – Demokratyczne zarządzanie – Pienszasztwo pracy przed kapitałem – Partycypacja pracowników – Ograniczona dystrybucja – Zyskiw – Dystrybuowanie innowacji – Tworzenie miejsc pracy – Integracja społeczna i – Zawodowa lokalnej ludności 	<ul style="list-style-type: none"> – Polityka cenowa – Polityka pracy – Polityka podatkowa – Polityka pieniężna i walutowa – Polityka otwartości rynków – (Polityka eksportowa) – Polityka wobec własności prywatnej – Polityka zatrudnienia – Polityka społeczna – Ekonomia społeczna – Polityka socjalna – Polityka ekologiczna 	<ul style="list-style-type: none"> – Polityka konkurencji – (Polityka antymonopolowa) – Stałość polityki gospodarczej – Polityka dochodowa – Polityka równowag (2, 1, 4 – Zasada regulująca) – Swoboda zawierania umów – Dialog społeczny – Promowanie – Odpowiedzialności – Gospodarczej 	PORZĄDEK KOOPERACJI
ŁĄD STANOWIONY (Tworzone prawo gospodarcze)	SAMORZĄD	Planowanie strategiczne – Strategia rozwoju województwa – Strategia rozwoju powiatu – Strategia rozwoju gminy	<ul style="list-style-type: none"> – Zadania własne – Zadania zlecone – Zadania powierzone 	<ul style="list-style-type: none"> – Budżet zadaniowy i st – Fundusze europejskie 	<ul style="list-style-type: none"> – Polityka konkurencji – (Polityka antymonopolowa) – Stałość polityki gospodarczej – Polityka dochodowa – Polityka równowag (2, 1, 4 – Zasada regulująca) – Swoboda zawierania umów – Dialog społeczny – Promowanie – Odpowiedzialności – Gospodarczej 	POLITYKA KOOPERACJI (Przedsiębiorstwo „społeczne”)
						POLITYKA KONKURENCJI (Przedsiębiorstwo „rynkowe”)

Źródło: opracowanie własne.

Badania zastane¹⁴ przedsiębiorstw społecznych w Polsce sprawiają trudności interpretacyjne z powodu braku przyjętej prawnie definicji PS. Ze względu na luki informacyjne w zakresie danych statystycznych powstał projekt „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” (ZSMSES), realizowany przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w partnerstwie z Głównym Urzędem Statystycznym. Głównym celem projektu było stworzenie do 2020 r. trwałego i kompleksowego systemu monitorowania ekonomii społecznej, co w praktyce jeszcze trwa, a GUS w ramach projektu¹⁵ publikuje wyniki badań w postaci streszczenia raportu: *Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r.* Jak wynika z raportu, Polska jest drugim krajem po Słowenii w EU, którego urząd statystyczny zrealizował ten rachunek satelitarny w ramach projektu Eurostat. W 2018 r. w Polsce łączna wartość produkcji globalnej (rynkowej i nierynkowej) wygenerowana przez gospodarkę społeczną wyniosła 62,3 mld zł, czyli 2,94% w relacji do PKB. Produkcja globalna gospodarki społecznej była wyższa niż produkcja globalna w całej gospodarce narodowej w ramach sekcji górnictwo i wydobywanie o 4,8 mld zł¹⁶. GUS prowadzi również bazę danych statystycznych w obszarze tematycznym „Gospodarka społeczna, wolontariat”. W zakresie danych dotyczących wpływu pandemii opublikował informację sygnałną *Organizacje non-profit w czasie epidemii COVID-19 (marzec – sierpień 2020)*, którą autor przybliżył w artykule *Przedsiębiorczość społeczna w pandemicznym ładzie gospodarczym*¹⁷. *Aktualne dane o wpływie pandemii na podmioty ekonomii społecznej (dalej: PES) GUS publikuje w informacji sygnałnej: Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne*, z której dowiadujemy się, że

¹⁴ W związku z ograniczeniem ilościowym opracowania autor zawiąza opis badań zastanych do tych, które bezpośrednio dotyczą wpływu pandemii na przedsiębiorczość społeczną, pomijając badania i publikacje bez ujęcia COVID-19 w pozycjach zwartych, jak np. ostatnie: M. Halszka-Kurleto, *Model przedsiębiorstwa społecznego*, Difin, Warszawa 2016, s. 185–268; J. Brdulak, E. Florczak, *Uwarunkowania działalności przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2016, s. 84–148; i prace wielu innych autorów z tego środowiska.

¹⁵ W ramach projektu ZSMSES opublikowano również wyniki badań w formie notatek: *Działalność jednostek samorządu terytorialnego związana z rozwojem ekonomii społecznej i realizacja budżetów obywatelskich w 2019 r.*, *Organizacje non Profit jako podmioty ekonomii społecznej w 2017 r.*, *Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 roku*.

¹⁶ GUS, *Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r.*, Warszawa 2021, s. 3, <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/projekty-unijne-w-statystyce/zintegrowany-system-monitorowania-sektora-ekonomii-spoecznej-zsmSES/wyniki-badan/rachunek-satelitarny-gospodarki-spoecznej-dla-polski-za-2018-r/> (dostęp: 6.02.2022).

¹⁷ T. Gardziński, *Przedsiębiorczość społeczna w pandemicznym ładzie gospodarki rynkowej*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2021, nr 60(3), s. 56–69.

w 2020 r. działało 95,2 tys. organizacji non-profit, a dysponowały one 150,3 tys. pełnoetatowych miejsc pracy, stanowiącymi 1,4% przeciętnego zatrudnienia w gospodarce narodowej, pracę społeczną dla tych organizacji wykonywało 2,6 mln osób. Łączna suma przychodów organizacji non-profit w 2020 r. wyniosła 34,4 mld zł. Organizacje dodatkowymi działaniami w związku z epidemią COVID-19 objęły 5 mln osób oraz przekazały wsparcie finansowe i rzeczowe o wartości 850 mln zł, a epidemia COVID-19 wpłynęła na działalność 74,9% organizacji non-profit¹⁸.

Najbardziej kompleksowe pozarządowe badania dotyczące wpływu pandemii na przedsiębiorczość społeczną przeprowadziło Stowarzyszenie Klon/Jawor. W trzech publikacjach autorstwa B. Charyckiej oraz M. Gumkowskiej umieszczono najważniejsze fakty. Były to: raport *2020. Organizacje pozarządowe wobec pandemii. Raport z badań*¹⁹, *Praca w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*²⁰ oraz *Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*²¹.

Warta uwagi jest również publikacja *Przedsiębiorstwo społeczne a kryzys wywołany epidemią wirusa SARS-CoV-2* opisująca badanie ogólnopolskie zrealizowane przez sieć 37 Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej²². Badanie wpływu epidemii na PS przeprowadził również Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (ROPS) w Krakowie i opisano je w publikacji pt. *Sytuacja małopolskich przedsiębiorstw społecznych w okresie pandemii. Listopad 2020 r.*²³, przedstawiając główne wnioski z badania. Podobne badanie przeprowadził Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej (WOES). Zrealizowało je Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych w okresie 19–20 marca 2020 r. Wyniki

¹⁸ GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne*, 2021, s. 1–4, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoleczna-wolontariat/gospodarka-spoleczna-trzeci-sektor/dzialalnosc-stowarzyszen-i-podobnych-organizacji-spolecznych-fundacji-spolecznych-podmiotow-wyznaniowych-oraz-samorzadu-gospodarczego-i-zawodowego-w-2020-r-wyniki-wstepne,3,9.html> (dostęp: 6.02.2022).

¹⁹ B. Charycka, M. Gumkowska, *2020. Organizacje pozarządowe wobec pandemii. Raport z badań*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2020, s. 6–7.

²⁰ Eaedem, *Praca w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2021, s. 6–7.

²¹ Eaedem, *Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2021, s. 6–7.

²² aKS[eS] Sieć 37 Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej Wysokiej Jakości w okresie od 7–10 kwietnia, *Przedsiębiorstwo społeczne a kryzys wywołany epidemią wirusa SARS-CoV-2, badanie ogólnopolskie*, 2020, s. 1–14.

²³ M. Bohdziewicz-Lulewicz, *Sytuacja małopolskich przedsiębiorstw społecznych w okresie pandemii. Listopad 2020 r.*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2020, s. 2–3.

opublikowano w raporcie *Badanie w kontekście kryzysu przedsiębiorstw społecznych, wywołanego epidemią wirusa SARS-CoV-2*²⁴.

W zakresie pomocy finansowej PS w czasie pandemii Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR) publikuje badanie ewaluacyjne współfinansowane przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego pt.: *Badanie potrzeb finansowych i pozafinansowych w sektorze ekonomii społecznej oraz usług społecznych i zdrowotnych*²⁵. W tym opracowaniu, ze względu na przyjęcie założeń o interwencji w sferze ekonomii społecznej po 2020 r., w podrozdziale *Instrumenty wsparcia sektora ekonomii społecznej w związku z pandemią COVID-19* przyjęte zostały niemal wszystkie rekomendacje z badania przeprowadzonego w Wielkopolsce i opisanego powyżej.

Najważniejszymi badaniami przeprowadzonymi przez państwo państwa są: *Badanie kondycji, przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, w kontekście skutków pandemii COVID-19*, obejmujące dwie części zawierające streszczenie wniosków: jedną z badaniem jakościowym,²⁶ drugą z badaniem ilościowym²⁷. Oba badania zostały przeprowadzone na zlecenie Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej (DES) Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS), a wykonane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS).

2. PRZEDMIOT I CELE BADANIA

Przedmiotem badania jest działalność przedsiębiorstw społecznych w czasie pandemii, które autor rozumie za J. Brdulakiem i E. Florczak na szerszy, amerykański sposób, tj. jako przedsiębiorstwa kierujące się **kryterium koncentrowania zysku na celach społecznych i mające zarazem dowolną formę instytucjonalno-prawną. Przedsiębiorstwo społeczne określa się też jako przedsiębiorstwo realizujące cele społeczne**²⁸ w ramach właściwej mu części zysku – znaczącej ze względu na reali-

²⁴ Stowarzyszenie na Rzecz Spółdzielni Socjalnych, *Badanie w kontekście kryzysu przedsiębiorstw społecznych wywołanego epidemią wirusa SARS-CoV-2*, Konin 2020, s. 1–16.

²⁵ M. Gajewski, *Badanie potrzeb finansowych i pozafinansowych w sektorze ekonomii społecznej oraz usług społecznych i zdrowotnych*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Serock 2020, s. 117–119.

²⁶ A. Sowa-Kofta, J. Wróblewski, *Badanie kondycji, przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, w kontekście skutków pandemii COVID-19. Analiza, część I*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2021, s. 4–7.

²⁷ *Ibidem*, cz. II, s. 3–4.

²⁸ Cele społeczne sprowadzone do pięciu grup celów: (1) ekonomiczne (umożliwiające funkcjonowanie w warunkach rynkowych); (2) ludzkie (ilościowe, jakościowe); (3) środowiskowe; (4) postęp naukowo–technologiczny; (5) prawno-ustrojowo–międzynarodowe.

zowany cel²⁹. Z kolei w definicji europejskiej sieci badawczej EMES³⁰ (European Research Network) za przedsiębiorstwo społeczne uznaje się działalność o głównie społecznych celach, której zyski w założeniu są reinwestowane w te cele lub we wspólnotę, a nie zwiększane na korzyść udziałowców czy też właścicieli³¹. Określają je **kryteria ekonomiczne**: (1) stała działalność zorientowana na produkcję dóbr i/lub sprzedaży usług, (2) wyraźny stopień autonomii działania, (3) ponoszenie znacznego ryzyka ekonomicznego w prowadzeniu działalności, (4) zatrudnianie minimalnej liczby personelu płatnego; oraz **kryteria społeczne**: (1) cel przedsiębiorstwa społecznego to wsparcie i rozwój lokalnej społeczności, (2) ma ono lokalny charakter, (3) cechują je: demokratyczne zarządzanie, (4) partycypacyjny charakter, (5) ograniczona dystrybucja zysków³².

Obecnie w Polsce brak prawnie wiążącej definicji ekonomii społecznej, przedsiębiorstwa społecznego czy podmiotu ekonomii społecznej. Ujęto natomiast ich definicje w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES)³³ – rządowym programie rozwoju w rozumieniu ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2014 r., poz. 1649). W 2019 r. Rada Ministrów przyjęła dokument pn. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku, *Ekonomia Solidarności Społecznej (KPRES do 2023)*, który stanowi aktualizację wcześniej obowiązującego programu. Ponieważ autor wykorzystał dane z bazy przedsiębiorstw społecznych publikowanej przez Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej³⁴, przyjmuje na potrzeby badania definicję Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej: status PS mogą uzyskać organizacje pozarządowe, spółdzielnie socjalne i podmioty kościelne spełniające określone warunki dotyczące m.in. przeznaczania całości zysków na działalność społeczną lub reintegrację społeczną i zawodową pracowników, zatrudniające co najmniej 30% pracowników z grup zagrożonych wyklucze-

²⁹ J. Brdulak, E. Florczak, T. Gardziński, *Przedsiębiorstwo społeczne elementem współczesnego ładu gospodarki kapitalistycznej*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2020, nr 55(2), s. 34.

³⁰ EMES powstała w 1996 r., gdy zrealizowano projekt badawczy „Powstanie przedsiębiorstw społecznych w Europie”. W 2002 r. zarejestrowana została jako organizacja pozarządowa, która zrzesza uczelnie i centra badawcze (zob. <https://emes.net/>).

³¹ T. Gardziński, A. Łabenda, *Spółdzielnia socjalna jako dynamicznie powstające przedsiębiorstwo społeczne*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2020, nr 2(69), s. 18.

³² J. Defourny, *Od trzeciego sektora do przedsiębiorstwa społecznego*, [w:] J.J. Wygnański (red.), *Antologia kluczowych tekstów. Przedsiębiorstwo społeczne*, FISE, Warszawa 2008, s. 80–81.

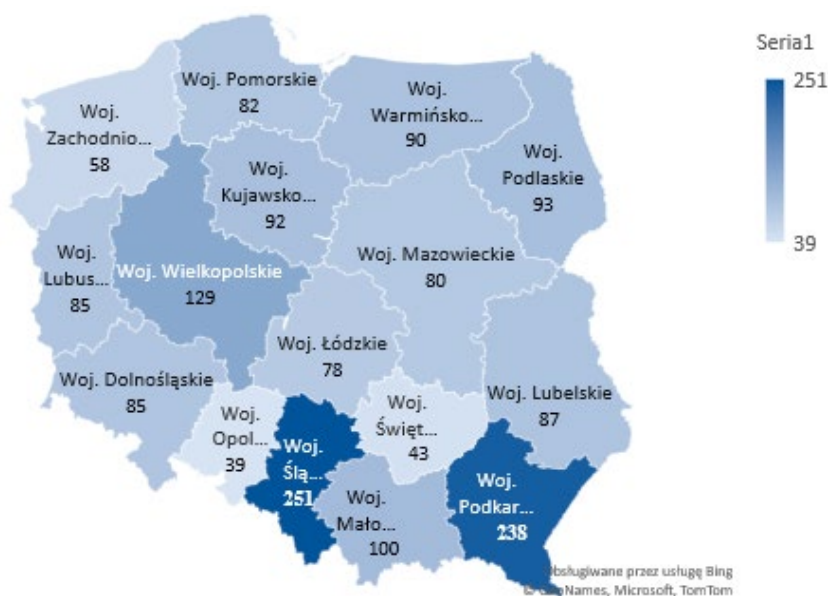
³³ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa 2021, s. 15, <https://www.gov.pl/web/rodzina/projekt-uchwaly-rady-ministrow-zmieniajacej-uchwale-w-sprawie-przyjecia-programu-pod-nazwa-krajowy-program-rozwoju-ekonomii-spolecznej-do-2023-roku-ekonomia-solidarnosci-spolecznej> (dostęp: 13.02.2022)

³⁴ <http://www.bazaps.ekonomiaspoleczna.gov.pl/> (dostęp 13.02.2022)

niem i zarządzane w sposób partycypacyjny³⁵. Aby uzyskać taki status, należy również spełnić wytyczne w postaci realizacji projektów z zakresu włączenia społecznego i walki z ubóstwem ze środków EFS oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Szczegółowe kryteria otrzymania statusu PS, których warunkiem jest dostanie finansowego wsparcia OWES, zawarte są w KPRES i jego aktualnym projekcie do 2030 r.³⁶

Przedmiotem badania przeprowadzonego w dniach od 22 stycznia 2021 r. do 29 października 2021 r. było 379 podmiotów z 1630 przedsiębiorstw społecznych występujących w bazie, które widzimy na rysunku 2 w podziale ilościowym na województwa. W tym okresie najwięcej PS było w województwie śląskim – 251, oraz w podkarpackim – 238, najmniej zaś – 39 – w województwie opolskim. Należy zauważyć, że ta

Rysunek 2.
Liczba PS na mapie Polski na dzień 22 lipca 2021 r.

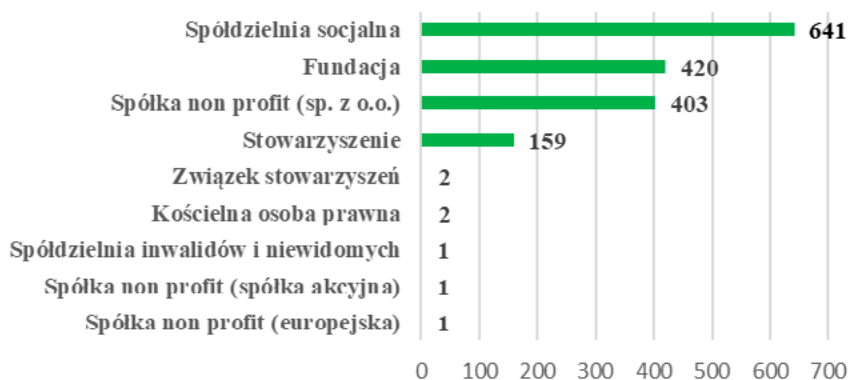
Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy przedsiębiorstw społecznych DES.

³⁵ Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w Ministerstwie Rodziny Pracy i Polityki Społecznej, *Ekonomia społeczna i solidarna, czyli po pierwsze człowiek*, <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Ekonomia,Spoleczna,i,Solidarna,4016.html> (dostęp: 10.05.2021).

³⁶ <https://www.gov.pl/web/rodzina/projekt-uchwaly-rady-ministrow-zmieniajacej-uchwale-w-sprawie-przyjecia-programu-pod-nazwa-krajowy-program-rozwoju-ekonomii-spoecznej-do-2023-roku-ekonomia-solidarnosci-spoecznej> (dostęp 13.02.2022).

baza PS ma pewną wadę: podmioty są wykreślane z listy po upływie czasu, na który przyznano im status, co nie oznacza, że zaprzestają działalności. Jedynie nie poddają się ponownej weryfikacji, czyli z jakichś względów nie są zainteresowane przedłużaniem statusu PS. Przykładowo spośród podmiotów, które uzyskały status w 2017 r., utraciło go już 67%, a z tych, które uzyskały status w 2018 r., utraciło go 54%³⁷. Niestety w Polsce nie ma innej klasyfikacji PS, zaś obecna wymaga z powyższych względów zdecydowanie dopracowania.

Wykres 1.
Formy prawne PS (stan na dzień 22 lipca 2021 r.)

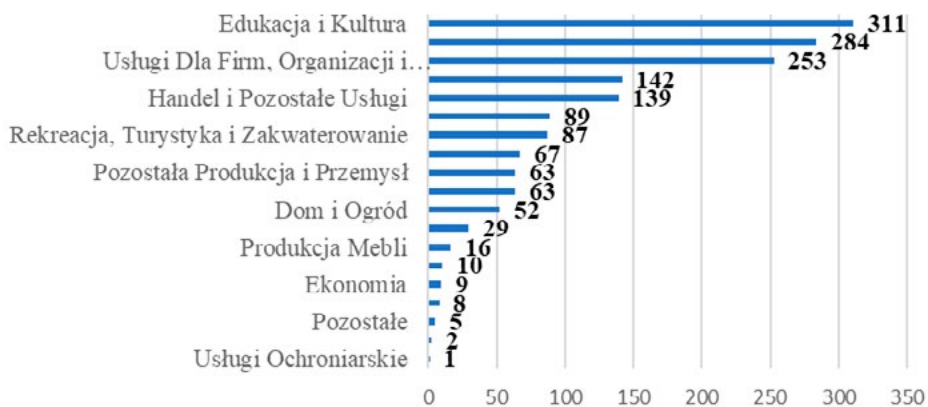
Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy przedsiębiorstw społecznych DES.

Jak natomiast zauważymy na wykresie nr 1, wśród wszystkich PS dominują cztery formy prawne. Z nich najbardziej popularna jest spółdzielnia socjalna, istnieje 641 takich podmiotów. Następnie mamy fundację – 420 podmiotów, spółkę non-profit (spółkę z o.o.) – 403 podmioty, oraz 159 stowarzyszeń. Pozostałe pięć form prawnych ma marginalne znaczenie, ponieważ jest ich od 1 do 2. Jeśli chodzi o podział PS na branże, jak widać na wykresie 2, najwięcej, bo 311 podmiotów, działa w branży edukacja i kultura, a następnie w gastronomii, z wynikiem 284, oraz usługach dla firm, organizacji i administracji publicznej – 253. Gdybyśmy wyselekcjonowali wszystkie branże usługowe, wynik dla nich byłby jednak najwyższy: 404 podmioty. Natomiast wszystkich firm produkcyjnych jest 87.

³⁷ M. Gajewski, *op. cit.*, s. 35.

Wykres 2.

Liczba PS działających w poszczególnych branżach (na dzień 22 lipca 2021 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy przedsiębiorstw społecznych DES.

Celem badania³⁸ jest wykazanie dzięki kwestionariuszowi ankietowemu, że działalność przedsiębiorstwa społecznego usytuowanego w ładzie społecznej gospodarki rynkowej może niwelować skutki kryzysów gospodarczych, w tym skutki pandemii, jeśli podejmuje ono dodatkowe działania na rzecz odbiorców w związku z pandemią. Zadane pytania badawcze służą ocenie tego, w jaki sposób pandemia COVID-19 wpłynęła na samą działalność przedsiębiorstw społecznych i ich kondycję.

3. OPIS METOD BADAWCZYCH

Przeprowadzone ogólnopolskie badanie wymaga pewnego zastrzeżenia: autor miał świadomość, że badanie może nie obejmować wszystkich PS działających w rzeczywistości gospodarczej, ponieważ nie ma ich na liście bądź były na niej, ale nie powróciły z powodu braku zainteresowania ponowną weryfikacją. Pomimo tej słabości cele badawcze oraz weryfikacja hipotezy uzasadniają dobór próby badawczej oraz przyjęcie definicji i bazy PS stworzonej przez DES i MRiPS. W badaniu wykorzystano metody ilościowe i jakościowe. Ze względu na ograniczenia niniejszego opracowania autor zawęził prezentację wyników do najważniejszych rezultatów badania ilościowego.

³⁸ Cel całego badania jest znacznie szerszy od celu artykułu, jakim jest weryfikacja postawionej na wstępie hipotezy. Niewykluczone jest zatem powstanie kolejnej części prezentacji wyników badania.

Ogólnopolskie badanie ilościowe zostało przeprowadzone metodą CAWI³⁹ za pomocą indywidualnego zaproszenia mailowego do wypełnienia ankiety online wspomaganej metodą CATI⁴⁰ według scenariusza skryptu rozmowy, czyli tzw. *mixed mode*⁴¹. Zastosowano również metodę *ponaglającą Dilmana*⁴². W celu uniknięcia nieprawidłowo wypełnionych kwestionariuszy przeprowadzono wstępne badanie pilotażowe, które pozwoliło na weryfikację, korektę i uzupełnienie pytań zamieszczonych w ankiecie. Badanie miało wieloetapowy charakter: od analizy danych zastanych, po *desk research* umożliwiający przygotowanie ankiety badawczej w taki sposób, aby zweryfikować postawioną hipotezę badawczą.

4. WPŁYW COVID-19 NA PS

Jak wynika z wykresu 3, działania 46% badanych PS w związku z pandemią zostały zdecydowanie ograniczone lub zawieszona, a 54% – wszystkie lub niemal wszystkie były nadal prowadzone. O 18% można powiedzieć, że działalność została zawieszona. Warto porównać to do badania Stowarzyszenia Klon/Jawor, w którym okazało się, że 33% organizacji zawiesiło wszystkie dotychczasowe działania⁴³. Ta zauważalna różnica wynika z szerszego zasięgu badania Klon/Jawor, które objęło wszystkie NGO. Z kolei dla porównania, jak wynika z badania ROPS w Krakowie, 85% badanych PS musiało wstrzymać lub ograniczyć działalność⁴⁴. Natomiast jak wynika z tabeli 2, niemal tyle samo podmiotów podtrzymało ciągłość działań w całości lub częściowo.

³⁹ Computer Assisted Web Interview, metoda zbierania danych wśród respondentów za pomocą kwestionariusza online.

⁴⁰ Computer Assisted Telephone Interviewing, metoda zbierania danych wśród respondentów za pomocą wywiadu telefonicznego.

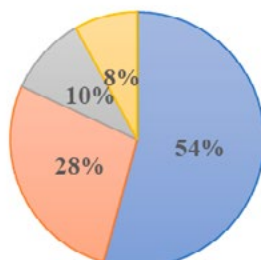
⁴¹ *Mixed-mode* – stosowanie w jednym badaniu więcej niż jednej metody zbierania danych wśród respondentów.

⁴² Stosując procedurę pomagającą Dilmana, poprzez przykładowe wywiady telefoniczne czy wysyłanie ponaglających, kolejnych maili, można osiągnąć średni wzrost liczby ankiet w granicach 74% (M. Halszka-Kurleto, *op. cit.*, s. 196).

⁴³ B. Charycka, M. Gumkowska, 2020. *Organizacje...*, *op. cit.*, s. 7.

⁴⁴ M. Bohdziewicz-Lulewicz, *op. cit.*, s. 2.

Wykres 3.
Działania PS w związku z wpływem COVID-19

- a) wszystkie lub niemal wszystkie działania jako przedsiębiorstwa społeczne są nadal prowadzone
- b) część działań jest zawieszona, ale większość jest nadal prowadzona
- c) większość działań jest zawieszona

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

Tabela 2.
Kontynuacja działań PS prowadzonych jeszcze przed pandemią

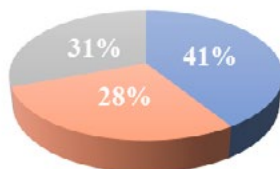
Miała miejsce ciągłość działań	40%
Nastąpiła częściowa realizacja podjętych działań przed pandemią	39%
Z powodu pandemii brakowało możliwości kontynuacji podjętych działań	10%
Nasza działalność wystartowała w trakcie pandemii	11%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

Odnosząc te wyniki do badania Klon/Jawor, według którego 41% PS zawiesiło większość działań przed pandemią⁴⁵, również dostrzega się dużą różnicę. Oprócz szerszego zasięgu badania Klon/Jawor, może wiązać się to z relatywnie lepszą kondycją finansową podmiotów znajdujących się na liście w bazie PS.

⁴⁵ B. Charycka, M. Gumkowska, *Rok w pandemii...*, op. cit., s. 6.

Wykres 4.
Ogólna sytuacja PS w związku z pandemią.

■ a) pogorszyła się ■ b) pozostała bez zmian ■ c) pandemia skłoniła do zmian

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

41% respondentów uważa, że ogólna sytuacja PS w związku z pandemią się pogorszyła. Tymczasem według badania zleconego przez MRiPS oraz DES na tej samej bazie danych zdaniem 32,9% respondentów pandemia wpłynęła na tę sytuację zdecydowanie negatywnie, a zdaniem 44,4% raczej negatywnie⁴⁶. Natomiast wedle badania 37 OWES aż 74% podmiotów odczuwa negatywne skutki epidemii⁴⁷. Z kolei, jak podaje badanie WOES, 95% badanych PS wskazywało, że spodziewa się lub już doświadcza negatywnych skutków epidemii. W badaniu Klon/Jawor zaś 61% respondentów ocenia, że pandemia pogorszyła ich sytuację⁴⁸. Rozbieżności w wynikach należy przypisywać różnicom w zasięgu badania i doboru próby, definiowania PS czy też konstruowaniu zadanego pytania. Niemniej jednak nie ulega wątpliwościom, że wedle przytaczanych badań sytuacja PS w związku z COVID-19 pogorszyła się.

5. WPŁYW PS NA MINIMALIZACJĘ NEGATYWNYCH SKUTKÓW PANDEMII

W badaniu własnym autor dociekał, czy przedsiębiorstwa społeczne podejmowały dodatkowe działania na rzecz odbiorców w związku z pandemią: 193 PS, czyli 56%, odpowiedziało, że tak, natomiast 152 PS, czyli 44%, że nie (jak widać na wykresie 5). Oznacza to, że PS usytuowane w modelu badawczym w ładzie spontanicznym spełniają swoją społeczną misję, działając na rzecz

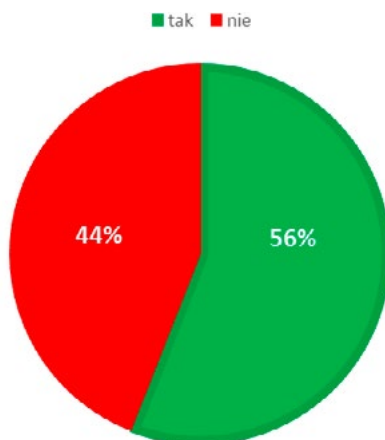
⁴⁶ A. Sowa-Kofta, J. Wróblewski, *op. cit.*, cz. II, s. 14.

⁴⁷ aKS[eS], *op. cit.*, s. 12.

⁴⁸ B. Charycka, M. Gumkowska, *Rok w pandemii...*, *op. cit.*, s. 6.

Wykres 5.

Odsetek PS, które podjęły dodatkowe działania na rzecz odbiorców w pandemii

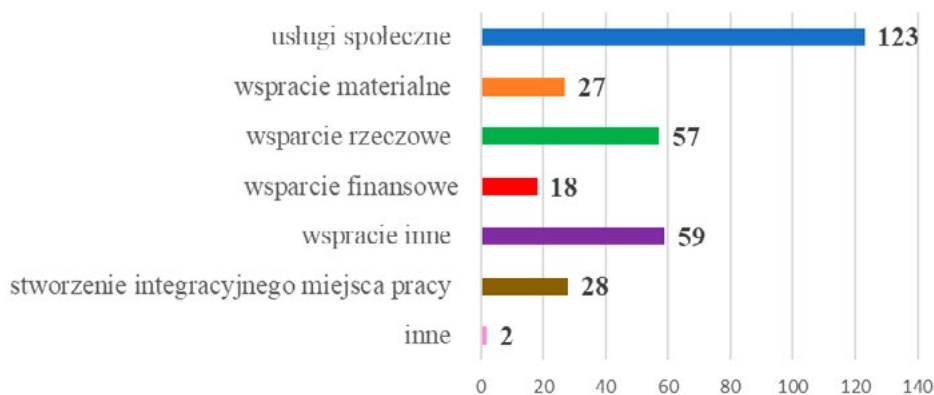

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

Minimalizowania kryzysu, jakim jest pandemia. Takich przedsiębiorstw jest ponad połowa, ale należy to interpretować w kategoriach „aż”, a nie „tylko”, jeśli weźmiemy pod uwagę niedoskonałości ministerialnej listy PS, o których była mowa wcześniej, oraz fakt, że organizacji pozarządowych jest w Polsce ponad 95 tys. i wśród nich może być o wiele więcej PS.

Wykres 6.

Rodzaj wsparcia, jakiego PS udzieliły odbiorcom

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

Potwierdza to również, że PS, dostarczając wsparcia potrzebuującym w czasie pandemii, mogą wspomagać zainfekowany przez COVID-19 ład gospodarczy w Polsce. Do oceny minimalizacji negatywnych skutków pandemii autor nie może dołączyć danych o wartości wsparcia finansowego i rzeczowego, ponieważ znacząca większość PS odmówiła odpowiedzi na to pytanie. Rodzaje wsparcia, jakiego PS udzieliły odbiorcom, pokazuje wykres 6: najwięcej podmiotów, bo 123, realizowało usługi społeczne. W publicystyce używa się często określenia, że współczesny się świat wykoleił lub dosłownie wyskoczył z szyn i ładu społeczno-ekonomicznego⁴⁹. PS wspomagają ład w tym kryzysie, gdyż jak się okazuje, zanim podmiot gospodarczy lub obywatel zwróci się o pomoc do państwa (np. w czasie pandemii o skorzystanie z tarczy kryzysowej lub innego instrumentu), może wcześniej w ramach samopomocy poprawić swoją sytuację. W myśl SGR i zasady subsydiarności, dopiero gdy wyczerpane zostaną wszystkie możliwości samopomocy, obywatele powinni otrzymać pomoc ze strony państwa⁵⁰. Oznacza to w praktyce, że koncepcje PS i SGR są komplementarne. Cele społecznej gospodarki rynkowej oparte na wolności, odpowiedzialności, zasadzie sprawiedliwości społecznej, godności ludzkiej, zasadzie konkurencji i silnego państwa prawa w znacznym stopniu odnoszą się do funkcji przedsiębiorstw społecznych działających również poza klasycznym ładem społecznej gospodarki rynkowej⁵¹. Jeżeli zatem PS wspiera ład SGR, państwo powinno zdecydowanie bardziej wspierać również PS i sektor ekonomii społecznej.

Wykres 7.
Odbiorcy dodatkowych działań PS

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

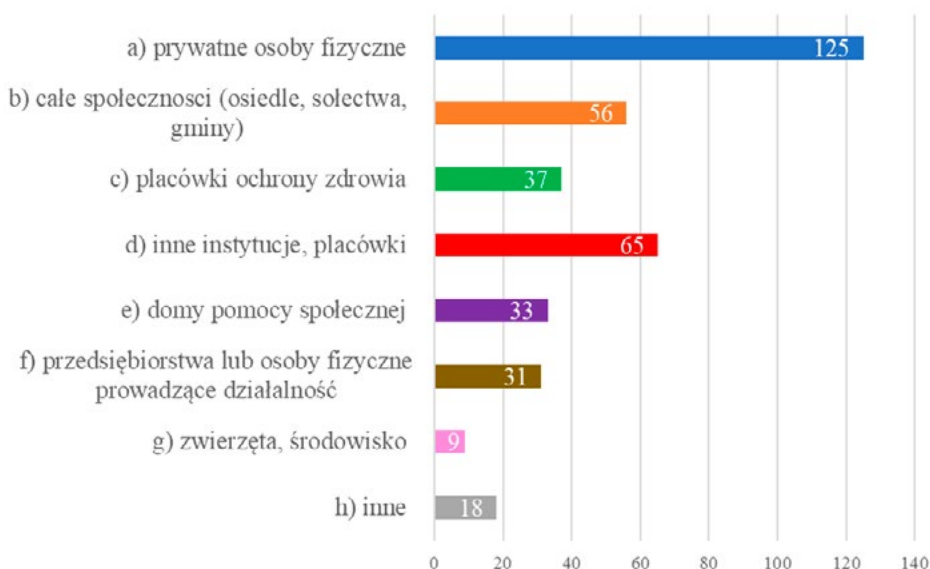
⁴⁹ E. Mączyńska, P. Pysz (red.), *Spoleczna gospodarka rynkowa w dobie pandemii i postpandemii*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Fundacja Konrada Adenauera, Warszawa 2021, s. 11.

⁵⁰ M. Dahl, *Niemiecki model Społecznej Gospodarki Rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Elipsa, Warszawa 2015, s. 57.

⁵¹ E. Florczak, T. Gardziński, *Social enterprise in the order of social market economy*, „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2019, s. 140.

Jak widać na wykresie 7, PS wspierały różnych beneficjentów, co świadczy o tym, że zasada subsydiarności i samopomocy jest wcielana w życie. Najwięcej przy tym, bo 127 PS, czyli 66%, wspierało zarówno nowych, jak i dotychczasowych odbiorców. Oprócz tego 38 PS (20%) wspierało nowych odbiorców, co wydaje się logiczne w kontekście pandemii. 15% PS z kolei skupiło się na dotychczasowych odbiorcach.

Wykres 8.
Odbiorcy dodatkowych działań PS w podziale szczegółowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

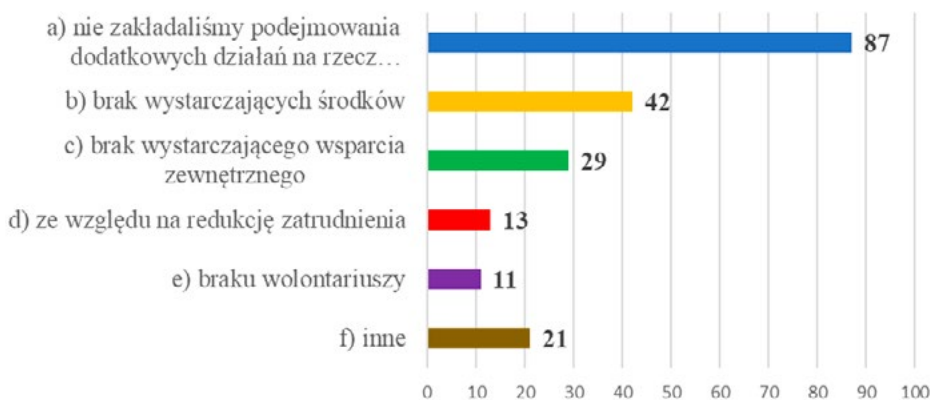
Przyjrzyjmy się, jakie podmioty i instytucje były odbiorcami przedsiębiorstw społecznych. Wykres 8 pokazuje, że były to prywatne osoby fizyczne, jaka zadeklarowało 125 PS. W następnej kolejności 65 PS świadczyło dodatkowe działania na rzecz innych instytucji czy placówek, a 56 PS wskazało wśród swoich odbiorców całe społeczności, czyli osiedla, sołectwa czy też gminy. Te rezultaty świadczą o tym, że mamy do czynienia z wyrównywaniem dysproporcji społecznych, a tym samym z pewnym urzeczywistnieniem zasady sprawiedliwości społecznej. W kontekście modelu badawczego, jakim jest decyzyjna siatka zarządcza, widać, że PS funkcjonujące w sferze mikro realizują makroekonomiczne cele SGR. PS i SGR co do zasady mają bowiem wspólne cele, w tym⁵²:

⁵² J. Brdulak, E. Florczak, T. Gardziński, *Prospołeczność w gospodarce jako czynnik zmian współczesnej ekonomii*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2021, t. 17, nr 1, s. 153–164.

- aspekt społeczny – bliski zarówno idei SGR, jak i PS, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotowości człowieka,
- konkurencyjność – SGR funkcjonuje w ramach dążenia do konkurencji pełnej (efektywnej), dlatego tak istotne jest ujęcie również aspektu komercyjnego w przypadku PS, które aby utrzymać się na rynku, muszą maksymalizować zysk niezbędny do przetrwania,
- partnerstwo i współdecydowanie, w PS przejawiające się w demokratycznym zarządzaniu i kooperacji, a w SGR rozumiane jako prawdziwe partnerstwo w zakładzie pracy,
- problem nierówności społecznych jest w równym stopniu akcentowany w SGR i w PS,
- subsydiarność i pomocniczość to oś spajająca obie koncepcje SGR i PS⁵³.

Zastanawiające jest jednak, dlaczego pozostałe przedsiębiorstwa społeczne, czyli 44%, nie podejmowały dodatkowych działań na rzecz odbiorców w związku z pandemią. Na wykresie 9 widzimy, że zdecydowana większość, 87 podmiotów, w ogóle nie zakładała takich działań. Jako przyczyny podawano zaś brak wystarczających środków (42 PS) czy też wsparcia zewnętrznego (29 PS), a następnie kwestie zatrudnieniowe i inne. Co więcej, nie każde przedsiębiorstwo powinno zajmować się pandemią, ponieważ

Wykres 9. Powody braku podejmowania dodatkowych działań przez PS

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego CAWI.

⁵³ Trzeba przy tym pamiętać, że przedsiębiorstwo społeczne to podmiot „gospodarki społecznej”, którego nie należy utożsamiać ze społeczną gospodarką rynkową. Zob. eidem, *Przedsiębiorstwo społeczne w kulturze odpowiedzialnego rozwoju*, [w:] S. Partycki, R. Sobiecki (red.), *Wartości i nowoczesność w strategii odpowiedzialnego rozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, s. 104.

ich działalność po prostu jest skoncentrowana na innych palących problemach społecznych. PS powstają najczęściej w obszarach, gdzie⁵⁴:

- stopa bezrobocia jest wyższa, a trwale bezrobotni nie mają szans na znalezienie pracy,
- wadliwe struktury gospodarki nie są w stanie modernizować się o własnych siłach,
- wadliwe struktury demograficzne wskazują na trudności na rynku pracy,
- rejestruje się degradację naturalnych i kulturowych funkcji zasobów regionu,
- słabo rozwinięta infrastruktura techniczna i społeczna blokuje procesy rozwoju.

W związku z powyższym naturalne jest, że nie każde PS będzie podejmować dodatkowe działania na rzecz odbiorców w pandemii. Jak widać na wykresie 9, istnieje duża grupa PS, które tego nie uczyniły ze względu na brak wystarczających środków i zewnętrznego wsparcia oraz ze względu na redukcję zatrudnienia. To powinno zaalarmować państwo o pilnej potrzebie wsparcia PS w działaniach, które mogą zminimalizować skutki pandemii.

PODSUMOWANIE

Autor opracowania wykazał w badaniu, że sytuacja przedsiębiorstw społecznych w czasie pandemii w Polsce pogorszyła się, co deklarowało 41% badanych. Inne przeprowadzone w tym czasie badania potwierdzają to podobnymi, a nawet bardziej wyrazistymi wskaźnikami statystycznymi. Mimo to przedsiębiorstwa społeczne w Polsce mają wpływ na minimalizację skutków pandemii: 56% PS z bazy ministerialnej podjęło dodatkowe działania na rzecz odbiorców. Potwierdzają to⁵⁵ statystyki GUS, według których organizacje non-profit (95,2 tys.) dodatkowymi działaniami w związku z epidemią COVID-19 objęły 5 mln osób oraz przekazały wsparcie finansowe i rzeczowe o wartości 850 mln zł⁵⁶. Statystyka GUS objęła znacznie więcej podmiotów niż baza PS, czyli wszystkie organizacje pozarządowe. Niemniej jednak również potwierdza postawioną hipotezę, że przedsiębiorstwa społeczne mogą łagodzić skutki pandemii. Kwestią otwartą pozostaje, czy jest to znacząca w wymiarze makro czy też niewielka pomoc, jednakże warto pamiętać, że łączna suma przychodów organizacji non-profit

⁵⁴ E. Florczak, T. Gardziński, *Economic transformation through social market economy and social enterprise*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2020, nr 3(70), s. 26.

⁵⁵ Podczas pilotażu badania autor opracowania zdecydował się na wycofanie pytania o wartość wsparcia finansowego i rzeczowego, ponieważ znacząca większość PS odmówiła odpowiedzi na to pytanie.

⁵⁶ GUS, *Działalność...*, op. cit., s. 1–4.

za 2020 r., jak podał GUS to 34,4 mld zł, co skłania do wniosku, że sektor ekonomii społecznej może nabierać znaczenia w ordoliberalnym ładzie⁵⁷ SGR, wciąż wprowadzanym, z różnym skutkiem, zgodnie z art. 20 polskiej konstytucji. Tym sposobem komercyjne, wspierane przez państwo przedsiębiorstwo społeczne stanowić może coraz istotniejszy czynnik uspołecznienia kapitału i poprawy jakości życia społeczno-gospodarczego. Nie tylko w czasie pandemii, gdyż jak zauważa G. Kołodko, gospodarka nigdy nie jest w stanie równowagi, nawet w najlepszych czasach⁵⁸. Tym samym skutki samopowielającej się akumulacji kapitału będą mogły stopniowo także ulegać uspołecznieniu⁵⁹.

BIBLIOGRAFIA

- aKS[eS] Sieć 37 Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej Wysokiej Jakości w okresie od 7–10 kwietnia, *Przedsiębiorstwo społeczne a kryzys wywołany epidemią wirusa SARS-CoV-2, badanie ogólnopolskie*, 2020.
- Bohdziewicz-Lulewicz M., *Sytuacja małopolskich przedsiębiorstw społecznych w okresie pandemii. Listopad 2020 r.*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2020.
- Brdulak J., Florczak E., *Uwarunkowania działalności przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2016.
- Brdulak J., Florczak E., Gardziński T., *Prospołeczność w gospodarce jako czynnik zmian współczesnej ekonomii*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2021, t. 17, nr 1.
- Brdulak J., Florczak E., Gardziński T., *Przedsiębiorstwo społeczne elementem współczesnego ładu gospodarki kapitalistycznej*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2020, nr 55(2).
- Brdulak J., Florczak E., Gardziński T., *Przedsiębiorstwo społeczne w kulturze odpowiedzialnego rozwoju*, [w:] S. Partycki, R. Sobiecki (red.), *Wartości i nowoczesność w strategii odpowiedzialnego rozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017.

⁵⁷ Nie należy mylić ładu gospodarczego z tzw. nowym ładem czy polskim ładem przywoływanym ostatnio w debacie publicznej. „Ład gospodarczy stanowią zatem stabilne formy i warunki ramowe przebiegu procesu gospodarowania, określające obowiązujące reguły gry gospodarczej w ramach, których państwo, przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe i jednostki ludzkie podejmują decyzje i realizują działania gospodarcze” – P. Pysz, *Społeczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, PWN, Warszawa 2008, s. 37.

⁵⁸ G. Kołodko, *Pandemia: praktyczne reakcje i teoretyczne pytania*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2020, t. 55, nr 2, s. 5–14.

⁵⁹ J. Brdulak, E. Florczak, T. Gardziński, *Uspołecznienie kapitalizmu w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 1(64), s. 78

- Brdulak J., Florczak E., Gardziński T., *Uspolecznienie kapitalizmu w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 1(64).
- Charycka B., Gumkowska M., 2020. *Organizacje pozarządowe wobec pandemii. Raport z badań*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2020.
- Charycka B., Gumkowska M., *Praca w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2021.
- Charycka B., Gumkowska M., *Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2021.
- Dahl M., *Niemiecki model Społecznej Gospodarki Rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Elipsa, Warszawa 2015.
- Defourny J., *Od trzeciego sektora do przedsiębiorstwa społecznego*, [w:] J.J. Wygnański (red.), *Antologia kluczowych tekstów. Przedsiębiorstwo społeczne*, FISE, Warszawa 2008.
- Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w Ministerstwie Rodziny Pracy i Polityki Społecznej, *Ekonomia społeczna i solidarna, czyli po pierwsze człowiek*, <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Ekonomia,Spoleczna,i,Solidarna,4016.html> (dostęp: 10.05.2021).
- Eucken W., *Podstawy polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.
- Florczak E., Gardziński T., *Economic transformation through social market economy and social enterprise*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2020, nr 3(70).
- Florczak E., Gardziński T., *Social enterprise in the order of social market economy*, „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2019.
- Gajewski M., *Badanie potrzeb finansowych i pozafinansowych w sektorze ekonomii społecznej oraz usług społecznych i zdrowotnych*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Serock 2020.
- Gardziński T., *Metodologia teorii ładu społeczno-gospodarczego w zarządzaniu przedsiębiorstwem społecznym*, [w:] M. Dahl, E. Florczak (red.), *Prospołeczność w życiu społeczno-gospodarczym w XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2021.
- Gardziński T., *Przedsiębiorczość społeczna w pandemicznym ładzie gospodarki rynkowej*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2021, nr 60(3).
- Gardziński T., *Przedsiębiorstwo społeczne w walce z wpływem COVID-19 na ład gospodarczy*, [w:] A. Chojan, M. Dahl, E. Florczak (red.), *Europa w czasie pandemii COVID-19*, Elipsa, Warszawa 2021.
- Gardziński T., Łabenda A., *Spółdzielnia socjalna jako dynamicznie powstające przedsiębiorstwo społeczne*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2020, nr 2(69).

- GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne*, 2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/dzialalnosc-stowarzyszen-i-podobnych-organizacji-spoecznych-fundacji-spoecznych-podmiotow-wyznaniowych-oraz-samorzadu-gospodarczego-i-zawodowego-w-2020-r-wyniki-wstepne,3,9.html> (dostęp: 6.02.2022).
- GUS, *Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r.*, Warszawa 2021, <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/projekty-unijne-w-statystyce/zintegrowany-system-monitorowania-sektora-ekonomii-spoecznej-zsmses/wyniki-badan/rachunek-satelitarny-gospodarki-spoecznej-dla-polski-za-2018-r/> (dostęp: 6.02.2022).
- Halszka-Kurleto M., *Model przedsiębiorstwa społecznego*, Difin, Warszawa 2016.
- Kołodko G., *Pandemia: praktyczne reakcje i teoretyczne pytania*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2020, t. 55, nr 2.
- Mączyńska E., Pysz P., *Społeczna Gospodarka Rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Mączyńska E., Pysz P. (red.), *Społeczna gospodarka rynkowa w dobie pandemii i post-pandemii*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Fundacja Konrada Adenauera, Warszawa 2021.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa 2021, <https://www.gov.pl/web/rodzina/projekt-uchwaly-rady-ministrow-zmieniajacej-uchwale-w-sprawie-przyjecia-programu-pod-nazwa-krajowy-program-rozwoju-ekonomii-spoecznej-do-2023-roku-ekonomia-solidarnosci-spoecznej> (dostęp: 13.02.2022).
- Pysz P., *Komplementarność i synteza koncepcji polityki gospodarczej Waltera Euckena i Ludwiga Erharda*, [w:] E. Mączyńska, P. Pysz, *Idee ordo i społeczna gospodarka rynkowa*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.
- Pysz P., *Neoliberalizm/keynesizm versus ordoliberalizm a światowy ład gospodarczy*, referat wygłoszony na Konferencji: PAN-RAS, Moskwa, 25–30.06.2012.
- Pysz P., *Społeczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, PWN, Warszawa 2008.
- Pysz P., Grabska A., Moszyński M. (red.), *Spontaniczne i stanowione elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji – dryf ładu czy jego doskonalenie?*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
- Sowa-Kofta A., Wróblewski J., *Badanie kondycji, przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, w kontekście skutków pandemii COVID-19. Analiza, część I*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2021.

- Stowarzyszenie na Rzecz Spółdzielni Socjalnych, *Badanie w kontekście kryzysu przedsiębiorstw społecznych wywołanego epidemią wirusa SARS-CoV-2*, Konin 2020.
- Sulmicki P., *Planowanie i zarządzanie gospodarcze*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1978.

PRZEDSIĘBIORSTWA SPOŁECZNE W POLSCE W CZASIE PANDEMII

Streszczenie

Problemem badawczym jest działalność przedsiębiorstw społecznych, które mają pozytywny wpływ na minimalizację skutków pandemii. Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy, że przedsiębiorstwo społeczne usytuowane w ładzie społecznej gospodarki rynkowej może niwelować skutki pandemii, podejmując dodatkowe działania na rzecz odbiorców w związku z COVID-19. Przesłanką do podjęcia tematu badawczego jest występująca w literaturze luka badawcza w zakresie łączenia tych dwóch prospołecznych koncepcji i oceny tego, jak przedsiębiorstwo społeczne może uzupełniać oddolnie braki wynikające ze słabości ładu społecznej gospodarki rynkowej w Polsce. Do weryfikacji hipotezy autor posłużył się badaniem na potrzeby dysertacji doktorskiej. Kluczowym wnioskiem z przeprowadzonego badania jest to, że przedsiębiorstwa społeczne odczuwające skutki pandemii są w stanie również jednocześnie je minimalizować.

Słowa kluczowe: COVID-19, przedsiębiorstwo społeczne, ład gospodarczy, społeczna gospodarka rynkowa

SOCIAL ENTERPRISES IN POLAND DURING THE PANDEMIC

Summary

The research problem undertaken by the author is the activity of social enterprises which, despite the negative impact of the pandemic, have a positive impact on minimizing the effects of the pandemic. The aim of the article is to verify the hypothesis that a social enterprise located in the social market economy may mitigate the effects of a pandemic by taking additional measures for recipients in connection with COVID-19. The premise for taking up the research topic is the research gap in the literature in the field of combining these two pro-social concepts and assessing how a social enterprise can complement the bottom-up deficiencies resulting from the weakness of the social market economy in Poland. To verify the hypothesis, the author used the research for the doctoral dissertation carried out from July 22, 2021 to October

29, 2021. The subject of the study was 379 entities from the database of 1630 social enterprises. The key finding of the study is that social enterprises suffering from the effects of the pandemic are also able to minimize them at the same time.

Keywords: COVID19, social enterprise, economic order, social market economy
JEL: L31, H12, I18

Cytuj jako:

Gardziński T., *Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce w czasie pandemii*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 22–46. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.09/t.gardzinski

Cite as:

Gardziński, T. (2022). ‘Social enterprises in Poland during the pandemic’. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 22–46. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.09/t.gardzinski

IMPLIKACJE PANDEMII KORONAWIRUSA DLA POLITYKI WEWNĘTRZNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.10/j.orzol

WPROWADZENIE

Tematyka pandemii koronawirusa szybko stała się nadrzędną w polityce prowadzonej przez Unię Europejską. Bezprecedensowość zjawiska, z jakim mierzą się społeczeństwa i gospodarki, stwarza szansę na podjęcie działań, które wskażą, że Wspólnota jest zjednoczonym tworem politycznym i potrafi skutecznie oczekiwaną przez społeczeństwa kooperację w ramach walki z licznymi negatywnymi implikacjami koronawirusa. Niniejszy artykuł przybliży, w jakich sferach decydenci europejscy podjęli najwięcej wysiłków, by opinia publiczna pozytywnie oceniała ich działania na szczeblu ponadkrajowym, a także wskazuje, gdzie zabrakło odpowiednich ruchów, które były pożądane przez obywateli. Określone zostają płaszczyzny, na które oddziałuje koronawirus. Praca przybliży przedmiot programów pomocowych, zarówno UE, jak i państw narodowych. Należy mieć nadzieję, że opisane zagadnienia nakreślą istotę problemów, z jakimi Unia Europejska mierzyła się od początku 2020 r. w związku z rozwijającym się zagrożeniem epidemiologicznym. Podjęta zostanie też próba wyciągnięcia wniosków za pomocą analizy dokumentów oraz metodologii opisowej. Związły opis działań uporządkowanych chronologicznie pozwoli samodzielnie wywnioskować, w których płaszczyznach życia publicznego Unia Europejska reagowała w wyczerpująco, a w których prowadziła działania niewystarczające, pobieżne i zbyt okrojone. Opisywana tematyka wciąż się rozwija i staje się z czasem bardziej złożona i wieloaspektowa.

¹ Jan Orzoł – Uczelnia Łazarskiego, Wydział Ekonomii i Zarządzania; e-mail: 27396nx@gmail.com.

1. PRÓBA KONCEPTUALIZACJI DZIAŁAŃ POLITYKI WEWNĘTRZNEJ

Walka ze skutkami pandemii stanowi bezprecedensowe wyzwanie dla całej sceny politycznej państw Unii Europejskiej. Działania decydentów w ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy wskazują, że SARS-COV2 nie tylko wywołał spustoszenie w sektorze ochrony zdrowia, ale i przyniósł kryzys gospodarczy, który według analityków będzie odczuwalny jeszcze w najbliższych kilku latach. Wstrząs gospodarki, widoczny w wielu wskaźnikach makroekonomicznych, daje Wspólnocie możliwość wykazania, że pomimo podziałów politycznych kraje są w stanie dojść do porozumienia i przeprowadzić szereg operacji na rzecz wspólnej walki z kryzysem pandemicznym.

Już z końcem zimy 2019 r. napływały sygnały ekspertów o zagrożeniu pandemią. Pomimo możliwości wprowadzenia środków zapobiegawczych nie przewidziano, że początkowe działania będą niewystarczające i doprowadzą do sytuacji, w której Europa stanie się epicentrum światowej pandemii. Decyzje odnośnie do zapobiegania podejmowane były pojedynczo przez państwa, a nie przez całą Wspólnotę. To błąd, który kosztował wiele ludzkich istnień. Z drugiej strony dość ciężko było przewidzieć rozwój wydarzeń, mając do czynienia z sytuacją bez precedensu. Dziś widzimy, że wpływ na te wydarzenia miała cykliczność pandemii². To koresponduje z optyką chaotycznego zarządzania płaszczyzną społeczną i systemową. Choć wskazywały to poprzednie epidemie SARS oraz MERS (nowe przypadki MERS co jakiś czas do dziś są ujawniane), nie wzięto pod uwagę, że koronawirusy zwalczyć można działaniem zsynchronizowanym i zharmonizowanym. Informowali o tym także przedstawiciele WHO³. W moim odczuciu zbagatelizowano tło historyczne, które akcentowali w swoich zaleceniach wysoko postawieni i doświadczeni pracownicy służby zdrowia i specjaliści z zakresu wirusologii. Przyczyn takiego stanu rzeczy można doszukiwać się we wspomnianej wyżej sytuacji – bezprecedensowym postawieniu krajów Wspólnoty przed zagrożeniem, z którym w historii integracji europejskiej nigdy nie przyszło się mierzyć. Poprzednie epidemie, takie jak wirusa Ebola, wygasły dość szybko i nie przyjmowały takiej skali. Choć pandemia COVID-19 nie jest pierwszym zagrożeniem wirusowym w XXI w., bezsprzeczne pozostaje, że jest pierwszym takim zjawiskiem epidemicznym, które dotknęło cały świat.

W dobie globalizacji, szybkiego rozwoju transportu międzynarodowego, handlu między wieloma państwami, konsumpcjonizmu czy powszechności podróży

² J. Duszyński, A. Afelt et al., *Zrozumieć COVID-19*, opracowanie Zespołu ds. COVID-19 przy Prezisie Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 14 września 2020 r., s. 12–14.

³ WHO Director's General Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---16-march-2020> (dostęp: 5.01.2021).

turystycznych nie spodziewano się, że wszystkie te aktywności zostaną tak drastycznie ograniczone. Tymczasem to właśnie globalizacja czy rozwój transportu międzynarodowego przyczyniły się do szybkiego rozprzestrzeniania się wirusa. Obowiązek pozostania w domu, szybkie przerzucenie się na pracę zdalną czy nauczanie zdalne, a także konieczność zmiany nawyków i przewartościowania percepcji rzeczywistości dla wielu obywateli Unii Europejskiej stanowiły mniejszy lub większy szok⁴. Nikt natomiast z początku 2020 r. nie zakładał, że konieczne będzie szybkie zamykanie granic. Było to zupełnie sprzeczne z wektorami polityki wewnętrznej Wspólnoty. Cała strefa Schengen⁵ ucierpiała nie tylko za sprawą problemów z mobilnością i przemieszczaniem się obywateli, ale także przewozem towarów i usług, co rzutowało na kondycję finansową i bilans handlowy spółek prowadzących biznes w Unii Europejskiej. Załamanie idei Schengen to bolesne doświadczenie, którego skutki – **głównie gospodarcze** – odczuwać będziemy przez najbliższe lata.

2 marca 2020 r. przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen ogłosiła utworzenie grupy ds. reagowania kryzysowego⁶. Był to czas, gdy koronawirus nie stanowił pierwszorzędnego problemu Wspólnoty. Kwestie brexitu i sytuacji migracyjnej na tureckiej granicy, gdy narastały negatywne nastroje społeczeństw napędzane narracją eurosceptyków, stały się istotniejsze. Wirus interesował w głównej mierze specjalistów zajmujących się służbą zdrowia. W moim odczuciu już wtedy zdawano sobie sprawę z powagi sytuacji – zwłaszcza biorąc pod uwagę zjawisko szybkiego wypełniania się szpitali we Włoszech. Mimo to nie rozpatrzono, że kolejne państwa mogą spotkać się z takim samym zjawiskiem. Zaniechano działań mogących chronić obywateli, a skupiono się na podsycaniu politycznych sporów. Brak woli politycznej w procesie decyzyjnym przyczynia się do osłabiania wizerunku Wspólnoty. Rodzi to pytanie, czy w następnych latach w obliczu aktualnego zagrożenia lub też zupełnie nowych w sektorze zdrowia Unia będzie w stanie zapobiec błędom podobnym do tych z I kwartału 2020 r. Nie zapominajmy też, że konsekwencje pandemii mają również wymiar polityczny. Mogą wzmocnić lub osłabić pozycję niektórych środowisk politycznych oraz polityków w państwach.

Sektory, które najbardziej dotknęła pandemia, to przede wszystkim turystyka, transport, sprzedaż detaliczna, branża paliwowa, gastronomia, motoryzacja. Najłagodniejsze skutki spotkały te kraje, w których te dziedziny mają najmniejszy wpływ na ogólny bilans handlowy. Inicjatywy koncentrowały się wokół poprawy

⁴ K. Skarżyńska, *Polityka i pandemia. Czas sprawdzania (testowania) i rozliczania władzy*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa, 2020, s. 3.

⁵ Strefa Schengen – jeden z filarów integracji europejskiej; obszar Unii, na którym nie ma kontroli celnej ani paszportowej pomiędzy granicami państw członkowskich.

⁶ *Remarks by President von der Leyen*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_368 (dostęp: 5.01.2021).

sytuacji w wymianie międzynarodowej i chronienia tych zdolności produkcyjnych, aby łańcuchy dostaw w miarę sprawnie odbudowywały się po zakończeniu pandemii. Od marca 2020 r. Komisja Europejska opracowywała programy pomocy związane z pandemią koronawirusa. Istotną procedurą był wniosek zmieniający Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013⁷. Wdrożono inicjatywę inwestycyjną o wartości 37 mld euro⁸ w ramach polityki spójności, której celem było pobudzenie rynków publicznych po pandemii. Obejmowała ona zmianę regulacji wewnętrznych, m.in. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego czy też Europejskiego Funduszu Społecznego. Zakładała uproszczenie procedur udzielania pomocy, a także zwalniała ze zwrotu niewykorzystanych sum pieniędzy w ramach funkcjonowania tych funduszy. Elastyczność w wykorzystywaniu pieniędzy z nich była w mojej ocenie słuszna, każde państwo bowiem jednostkowo oceniało i decydowało o tym, co powinno stanowić priorytet w zakupach w ciężkim okresie początku pandemii. Jeszcze w tym samym miesiącu wydano komunikat dotyczący bezpośrednich inwestycji zagranicznych, przepływu swobodnego kapitału z państw trzecich oraz ochrony europejskich aktywów strategicznych. Komisja Europejska wskazała, że zbyt niskie ceny akcji obniżą potencjał strategiczny UE. Wezwano państwa członkowskie do monitorowania zagrożeń kluczowych sektorów gospodarki. Przewidziano zabezpieczenia w przypadku krytycznego położenia unii gospodarczej i walutowej płynącego z niskiej ceny wykupu aktywów strategicznych⁹. Komisja wystosowała do Rady Unii Europejskiej komunikat dotyczący uruchomienia klauzuli korekcyjnej w ramach Paktu Stabilności i Wzrostu. Określono, że sytuacja gospodarcza związana z koronawirusem wymaga zastosowania postanowień tej klauzuli. Wydano zalecenie określające, jakie środki należy podjąć, aby zapewnić bezproblemowy przepływ towarów¹⁰.

Jedną z odpowiedzi na skutki koronawirusa jest przyjęcie projektu zwanego „Planem odbudowy dla Europy”, zapoczątkowanego już półtora miesiąca po pierwszych przypadkach wirusa w naszym rejonie świata. 9 kwietnia 2020 r. zaproponowano

⁷ Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1303/2013, rozporządzenie (UE) nr 1301/2013 oraz rozporządzenie (UE) nr 508/2014 w odniesieniu do szczególnych środków w celu uruchomienia inwestycji w systemach ochrony zdrowia państw członkowskich i innych sektorach ich gospodarek w odpowiedzi na wystąpienie epidemii COVID-19 (inicjatywa inwestycyjna w odpowiedzi na koronawirusa).

⁸ *Commission acts to make available 37 billion euro EU budget address coronavirus*, https://ec.europa.eu/info/news/commission-acts-make-available-37-billion-euro-eu-budget-address-coronavirus-2020-mar-13_pl (dostęp: 7.01.2020).

⁹ Art. 66 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

¹⁰ *Koronawirus: Komisja Europejska przedstawia praktyczne rozwiązania, które zapewnią stały przepływ towarów w całej UE dzięki zielonym korytarzom*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_510 (dostęp: 7.01.2020).

przeznaczenie 540 mld euro na wsparcie tych, którzy z powodu koronawirusa nie mogli pracować lub musieli zamknąć działalność. Trzy miesiące później przywódcy UE uzgodnili połączenie wieloletnich ram finansowych (1074,3 mld euro) oraz funduszu NEXT Generation EU (750 mld euro). Fundusz NEXT Generation stanowi bezprecedensowe działanie UE w jej historii. Jego głównym celem miało być uproszczenie odbudowy europejskiej gospodarki po zakończeniu pandemii SARS-COV-2. Jest to, inaczej mówiąc, pożyczka, do której spłaty będą potrzebne nowe wpływy do unijnego budżetu¹¹. Opracowując te działania, kierowano się dalekosiędnymi analizami odnośnie do perspektyw spłaty zadłużenia. Zebrane środki mają być spłacone z przyszłych budżetów UE, a spłata ma być rozłożona w czasie, lecz nie później niż do 2057 r.¹² Dodatkowe środki mają stanowić punkt wyjścia w rzeczywistości nastającej po pandemii. Pożądane jest zbudowanie podejścia wspólnotowego opartego na solidarności i elastyczności¹³. Nieco mniej niż połowa tej kwoty ma być reglamentowana w formie pożyczki, natomiast druga część będzie kierowana do portfolio konkretnych programów odbudowy¹⁴. **Środki z projektu przeznaczone będą w największej części na Europejski Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności. Jest to gałąź odpowiedzialna za łagodzenie negatywnych skutków gospodarczych, tworzenie większej konkurencyjności gospodarek krajowych, wsparcie spółek państwowych w ich inwestycjach wewnątrzspłnotowych oraz reformę nieefektywnych środków naprawczych prowadzonych do tej pory. Plan ten przygotowywany był już w 2019 r.**, jednakże w czasie pandemii przewartościowano priorytety, by skupić się na finansowaniu poszczególnych sektorów publicznych oraz wsparciu i reformowaniu tych obszarów, które zostały najbardziej dotknięte kryzysem pandemicznym.

Z upływem dni obawiano się scenariusza z 2008 r., kiedy to nastąpił największy globalny kryzys finansowy. Integralność wspólnego rynku pozostała kluczową kwestią w przeciwdziałaniu negatywnym skutkom gospodarczym. 2 kwietnia 2020 r. podjęto decyzję o utworzeniu programu SURE¹⁵. Usprawnia on działania zapobiegające

¹¹ Centrum Badań Polityki Europejskiej, *Europejski Fundusz Odbudowy i mechanizm Next Generation, Ocena merytoryczna i wnioski dla Polski*, Wydawnictwo Naukowe Episteme, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Lublin–Warszawa 2021, s. 9.

¹² Komisja Europejska, *Projekt noty informacyjnej, Budżet Unii 2021-2027 (Next Generation EU i WRF)*, Bruksela, 29 maja 2020 r., s. 2.

¹³ *Ibidem*, s. 7.

¹⁴ Decyzja Rady 2020/2053 z dnia 14 grudnia 2020 r. w sprawie systemu zasobów własnych Unii Europejskiej oraz uchylająca decyzję 2014/335/UE, Euratom, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32020D2053> (dostęp: 20.05.2022).

¹⁵ *Jobs and economy during coronavirus pandemic*, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (dostęp: 25.12.2020).

wzrostowi bezrobocia w państwach UE. Stanowi gwarant bezpieczeństwa i przeciwdziałania utracie miejsc pracy, a także znaczącemu obniżaniu uposażeń. Usprawnia płynność przesyłania towarów pomiędzy przedsiębiorcami oraz przekierowuje fundusze strukturalne na walkę z pandemią. Z założenia program SURE miał umożliwić wypłacanie pracownikom pensji ze środków publicznych. Naturalne jest, że nie wszędzie udało się utrzymać miejsca pracy. Spora część osób zatrudnionych w sektorach najbardziej dotkniętych wirusem była wysyłana na przymusowe urlopy, miała obcinane premie, pensje i benefity pozapłacowe. Budżet programu to 100 mld euro udostępnianych w formie pożyczki. Do końca 2020 r. wykorzystane zostało 90% środków z tej puli¹⁶. Kilka miesięcy po wdrożeniu programu wyemitowano obligacje, z których środki dalej mają być przeznaczane na finansowanie tego przedsięwzięcia. Takie działanie uważam za słuszne. Warunki pożyczki przyznawanej instytucjonalnie zawsze będą lepsze od warunków pożyczek rynkowych. Krajom pozwolono odejść od wymogów budżetowych, które musiałyby spełniać w sytuacji, gdyby pandemii nie było¹⁷. **Ułatwiono implementację** przepisów mówiących o konieczności pomocy w sytuacjach wywołanych klęskami żywiołowymi oraz innymi nieprzewidywanymi okolicznościami, a także umożliwiono Komisji Europejskiej zatwierdzanie instrumentów wsparcia na poziomie gospodarek krajowych¹⁸.

Zgodnie z art. 107 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, mówiącym o sposobach wsparcia obywateli i przedsiębiorstw przez państwa w obliczu sytuacji nadzwyczajnej spowodowanej np. epidemią, Wspólnota podjęła decyzję o zaleceniu nakierowania działań fiskalnych na czasowe zwolnienia z płatności składek przez osoby fizyczne i przedsiębiorstwa, zwiększeniu puli pożyczek przez banki krajowe, zawieszaniu spłaty rat kredytów, przyznawaniu wsparcia dla osób korzystających z rejsów repatriacyjnych¹⁹. Przekierowywano środki z budżetu UE do Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego, by zachęcić banki do wspierania lokalnie działających mniejszych i średnich przedsiębiorstw²⁰. Zliberalizowano regulacje dotyczące pomocy publicznej, a kształtowanie wydatków budżetowych nabrało znacznej elastyczności. Z drugiej

¹⁶ *Funding mechanisms and facilities*, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_pl (dostęp: 7.01.2020).

¹⁷ J. Rosiek, *Antypandemiczna polityka gospodarcza UE w aspekcie możliwości ograniczania negatywnych skutków pandemii COVID-19*, „Horyzonty Polityki” 2021, t. 12, nr 41, s. 157–158.

¹⁸ *Ibidem*, s. 163.

¹⁹ *Pomoc państwa: Komisja przyjmuje tymczasowe ramy prawne umożliwiające państwom członkowskim dodatkowe wsparcie gospodarki w kontekście pandemii COVID-19*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_496 (dostęp: 7.12.2020).

²⁰ *Koronawirus w UE. Komisja Europejska określa skoordynowaną europejską reakcję na skutki gospodarcze pandemii COVID-19*, <https://www.parp.gov.pl/component/content/artic>

strony pandemia uwydatniła ryzyko, jakiego spodziewali się ekonomiści w zakresie obsługi sektora publicznego. Zwiększanie wydatków rządowych i dodruk pieniądza to katalizatory inflacji, z którą zmagamy się obecnie. Ekstrapolacja gospodarcza przewiduje, że obecna sytuacja nie skończy się tak szybko, jak byśmy tego oczekiwali. Warto jednak zauważyć, że nie doszliśmy jeszcze do takiego etapu kryzysu jak w 2008 r., gdy dynamika światowego PKB była na zdecydowanie niższym poziomie niż dzisiaj.

2. ROZPOWSZECHNIANIE SZCZEPIEŃ I POBUDZANIE SEKTORA MOBILNOŚCI

Mnogość ocen wobec działań wspólnoty, zarówno tych negatywnych, jak i pozytywnych, w przedmiocie działania przeciwko SARS-CoV-2 zdominowała opinię publiczną mniej więcej do początku 2022 r. Warto zauważyć, że Unia Europejska, wbrew pozorom, ma ograniczone kompetencje w procesie decyzyjnym co do spraw zdrowotnych. Podstawowym przepisem wskazującym na prerogatywy polityków UE jest art. 168 TFUE. Nie tworzy on możliwości działań na tak szeroką skalę, jak wymagał tego rozwój pandemii koronawirusa. Unia jedynie uzupełnia działania państw członkowskich, które samodzielnie mogą skuteczniej i zdecydowanie szybciej reagować na zagrożenie, biorąc pod uwagę intensywność i częstotliwość jego występowania w danym kraju. Zgodnie z tym artykułem Unia w zakresie ochrony zdrowia stanowi jedynie organ doradczy, a nie decyzyjny. Wspólnota monitoruje, zaleca tzw. dobre praktyki, daje wskazówki czy też tworzy listy intencyjne. Być może warto w przyszłości rozważyć rozszerzenie kompetencji Unii Europejskiej w zakresie polityki dotyczącej ochrony zdrowia. Uważam, że jest szczególnym wyzwaniem dla Wspólnoty ustanowienie takich norm prawnych, które będą przewidywały działania wobec zdarzeń, z jakimi mierzyliśmy się od początku 2020 r. Będzie to miało dwojaki wymiar – wskaże obywatelom UE, że w ponownych przypadkach nie będą brali udziału w tak chaotycznym spektaklu jak obecnie, a także umocni pozycję UE na arenie międzynarodowej, jako transparentnego i właściwie działającego aktora. Pandemia wywołuje poza tym szok podaży²¹. Warto zabezpieczyć na przyszłość gospodarkę krajową właśnie za pomocą transparentnej polityki ochrony zdrowia na poziomie wspólnotowym. Było naturalne, że ludzie bali się zakażenia, unikali kontaktów międzyludzkich, przechodzili na pracę zdalną. Ci, którzy z miejsc pracy trafiali na kwarantannę, byli obciążeniem nie tylko

le/59138:koronawirus-w-ue-komisja-europejska-okresla-skoordynowana-europejska-reakcje-na-skutki-gospodarcze-pandemii-covid-19 (dostęp: 25.12.2020).

²¹ J. Rosiek, *op. cit.*, s. 159.

dla sektora zdrowia, ale i dla całej gospodarki, w krótszej i dłuższej perspektywie²². Z ekonomicznego punktu widzenia generuje to obciążenia dla budżetów państw. Niższe dochody podatkowe i wyższy wolumen wydatków na sektor opieki zdrowotnej to bolączka, z jaką przyszło się zmierzyć wszystkim obecnym państwom w Unii Europejskiej²³. Z drugiej strony należy zauważyć, iż wspólna polityka zdrowotna byłaby ciężka w realizacji. Państwa Unii Europejskiej są bardzo zróżnicowane pod względem jakości ochrony zdrowia, możliwości opieki nad pacjentem, finansowania czy też podejścia systemowego do rozwiązań administracyjnych. Zmiany traktatowe to zwłaszcza w obecnych czasach działanie, które najprawdopodobniej nie znajdzie zwolennika w postaci któregoś z państw członkowskich. Byłyby one natomiast pożądane z wielu powodów. Niepewność rzeczywistości, podsycana wojnami handlowymi, wojną w Ukrainie, czy też redefiniowanie głównych celów Wspólnoty będą czynnikami, które ograniczą prowadzenie rozmów na temat jakichkolwiek zmian w głównych przepisach UE. Z drugiej strony powolna reakcja UE i wspomniany wyżej ograniczony obszar kompetencji sprawiły, że to państwa członkowskie regulowały znacząco swoje wewnętrzne przepisy i umocniły się, patrząc przyszłościowo na możliwości reakcji w podobnych do obecnego kryzysach. Temat koronawirusa dość dobitnie przypominał nam o historycznej roli państw narodowych. Pomimo powielanej od lat narracji na szczeblach UE, że prawo wspólnotowe jest bardziej skuteczne niż stanowione na poziomie krajowym, wykazano, że nawet jeśli skuteczne, nie musi być bezwzględnie pożądane przez poszczególne kraje.

Jeden z wniosków płynących z opisanego stanu rzeczy jest taki, że Unia Europejska w początkowej fazie pandemii oraz następnych jej nawrotach stała się aktorem, który nie potrafi transparentnie ująć swojej kluczowej roli w zwalczaniu negatywnych skutków pandemii. Europejscy politycy potrzebowali około dwóch lat, by nauczyć się jasno prezentować własne osiągnięcia i wyciągać z nich wartość dodaną, która zostanie doceniona przez społeczeństwa. Nie chodzi tutaj o bezwarunkowe krytykowanie działań UE, lecz trzeźwe spojrzenie na sytuację, w której zabrakło odpowiedzialnego przywództwa, przejrzystej strategii działania i próby mobilizacji Wspólnoty do przyjęcia przepisów obowiązujących cały sojusz polityczny. Wizerunek Unii Europejskiej został nadszarpnięty przez ograniczenie zaufania do tej instytucji. Prace na rzecz poprawy takiego stanu rzeczy zapewne trwały już wcześniej, lecz dopiero po wprowadzaniu masowych akcji szczepień rozpoczęło się budowanie przekonania, że to nie beczynność w komitywie z chaosem i niepewnością zajmą opinię publiczną w nadchodzących miesiącach. Zapewnienie ciągłości dostaw dla krajowych systemów opieki zdrowotnej, wsparcie dużych zakładów pracy, wsparcie przedsiębiorstw sektora MSP, zachowanie

²² *Ibidem*, s. 159–160.

²³ *Ibidem*.

integralności rynku oraz promowanie elastyczności w funkcjonowaniu łańcuchów produkcji i dystrybucji²⁴ są pochodną tezy, że Wspólnotę stać na działania pożądane przez decydentów, i odpowiedzią na narrację krytyków. Dostęp do implementacji przepisów wynikających z art. 107 TFUE oraz przyjmowanych *ad hoc* rozwiązań minimalizujących zagrożenie epidemiologiczne to świadectwo proaktywnego wdrażania polityki mobilizacyjnej, która koresponduje ze strategicznym podejściem do walki z pandemią.

Istotną rolę w procesie decyzyjnym i uszczelnianiu luk prawnych odgrywały Europejska Agencja Leków z Europejskim Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (ECDC). Obie te organizacje współpracowały z podmiotami zagranicznymi odpowiedzialnymi za kwestie zdrowia w Azji, Afryce czy USA. Kontakty między państwami członkowskimi, instytucjami UE czy też organizacjami takimi jak WHO pozwoliły dzielić się doświadczeniami w zakresie procesu wdrażania szczepień, badań nad nimi oraz wprowadzaniem rygorystycznych procedur potrzebnych do wydawania konkretnych zezwoleń, które będą stanowiły gwarant bezpieczeństwa. Już 17 czerwca 2020 r. przedstawiono strategię do spraw szczepień²⁵, która miała na celu wsparcie i dostarczenie informacji służących szybszemu i skuteczniejszemu wdrożeniu programu szczepień chroniącego ludność. Celami programu były m.in.: zapewnienie jakości i bezpieczeństwa szczepionek, zapewnienie państwom członkowskim szybkiego i proporcjonalnego do zagrożenia dostępu do preparatów, wsparcie w negocjacjach cenowych czy też koordynacja dostaw w przedmiocie terminów i logistyki²⁶. Europejska Agencja Leków z biegiem czasu zatwierdzała kolejne szczepionki do użycia. Główne i jednocześnie najbardziej popularne były dostarczane przez spółki Novavax, Moderna, BioNTech-Pfizer, AstraZeneca oraz Johnson & Johnson. Jesienią 2020 r. opublikowano komunikat dotyczący gotowości Unii Europejskiej do rozpoczęcia programu szczepień. Pierwsi otrzymali je przede wszystkim pracownicy służby zdrowia i osoby obłożnie chore. W miarę zwiększania dostępności szczepień publikowano komunikaty zachęcające do szybszego ich przeprowadzania. Do wakacji 2021 r. ECDC podało, że państwa europejskie dysponują szczepionkami w ilości takiej, która pozwoli zaszczepić 70% populacji europejskiej. Rozszerzająca się masowa akcja szczepień skutkowała tym, że środowiska przeciwnie szczepieniom były coraz częściej pokazywane w mediach. Politycy UE skutecznie prowadzili akcje informacyjne, które obnażały narracje antyszczepionkowców. Ochrona zdrowia z dnia na dzień stawała się priorytetem, czego dowodem były podejmowane *ad hoc* działania mające na celu ograniczyć przemieszczanie się obywateli, ograniczanie kontaktów międzyludzkich i wdrażanie obowiąz-

²⁴ *Ibidem*, s. 163.

²⁵ *EU Vaccines Strategy*, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/public-health/eu-vaccines-strategy_pl (dostęp: 22.05.2022).

²⁶ *Ibidem*.

ków korzystania ze środków ochrony osobistej. Nieraz działania podejmowane były instynktownie, wręcz anarchicznie. Państwa działały, pomijając obowiązujące normy czy przepisy wspólnotowe. Wirus rozprzestrzenił się tak szybko, że nie zawsze możliwe było wprowadzenie konkretnych dyrektyw i rozporządzeń. Uznawana za niezwykle wartościowy i trwały twór procesu integracyjnego Unia Europejska traciła w oczach pozostałych aktorów sceny międzynarodowej.

Poza akcjami koordynującymi szczepienia wykupowano maseczki ochronne, respiratory, żele i płyny do dezynfekcji czy kombinezony ochronne dla pracowników opieki zdrowia. Rosła podaż sprzętu medycznego, wzrastał się rozwój kampanii informacyjnych o działaniach protekcyjnych czy promocja badań nad szczepionkami, lekami, wdrażanie nowych typów terapii oraz rekonwalescencji²⁷. To zdecydowanie zjawiska, które należy pochwalić, zwłaszcza że po wielu miesiącach chaosu państwa zaczęły zacieśniać współpracę i wspólnie pracować nad poprawą sytuacji. Pomiedzy poszczególnymi państwami wysyłano grupy lekarzy jako wsparcie tam, gdzie było ono pożądane. Pacjenci byli transportowani pomiędzy sąsiednimi państwami, zwłaszcza ci najbardziej chorzy i potrzebujący intensywnej terapii. Prowadzenie podsumowań informacyjnych, przybliżanie etapów szczepienia konkretnych populacji stanowiły test polityczny dla Unii Europejskiej. Jest to kolejny wniosek płynący z pandemii. Podczas „wyścigu” po szczepienia Wspólnota działała jako całość. Dzięki temu mogła efektywniej przeprowadzać proces zakupu i dostaw szczepionek, niż gdyby miały robić to poszczególne państwa. Dzięki sile negocjacyjnej już na początku 2021 r. zamówione zostało 2,3 mld dawek szczepionki przeciw COVID-19²⁸. Szczepienia rozpoczęto jeszcze przed końcem 2020 r.²⁹ Zaczęto wdrażać programy mające na celu wzajemne honorowanie szczepień w krajach członkowskich³⁰. Przyjęto postanowienie, że do końca marca 2021 r. zaszczepionych ma być ok. 80% osób pracujących w opiece zdrowia, a do lata tego roku co najmniej 70% dorosłej populacji³¹. Z drugiej strony państwa Unii Europejskiej mierzyły się z podsycaniem teorii spiskowych odnośnie do akcji szczepień³². Walka z nimi miała wysokie miejsce na liście priorytetów Unii Europejskiej. Pomijając irracjonalne fakty, należy wspomnieć o kwestii podejścia polityków do poniekąd wymuszania procesu szczepienia. W większości krajów niemożliwe było normalne funkcjonowanie dla osób, które nie zostały zaszczepione bądź nie zrobiły testu. Obowiązkowy certyfikat

²⁷ Komisja Europejska, broszura informacyjna *Koronawirus – działania UE*, 6 kwietnia 2020 r.

²⁸ Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady, Wspólny front do walki z COVID-19*, Bruksela, 19.01.2021, COM(2021), 35 final, s. 1.

²⁹ *Ibidem*, s. 2.

³⁰ *Ibidem*, s. 4.

³¹ *Ibidem*.

³² P. Borkowski, *Unia Europejska, pandemia, pieniądze, populizm i pożegnania*, „Rocznik Strategiczny” 2020/2021, t. 26, s. 203.

szczepienia trzeba było okazywać, wchodząc do centów handlowych, sklepów, lokalów usługowych, urzędów miejskich czy nawet parków. Wspólne podejście do respektowania i wdrażania świadectw szczepień miało być uzgodnione do końca stycznia 2021 r.³³ Unia Europejska nie jest organizacją autorytarną. Musi przestrzegać standardów demokratycznych i wolnościowych, które kształtuje od wielu lat. Już od początku powstawania struktur europejskich przyjęto doktryny charakteryzujące się proklamacją wolności, równości i etyki. Wobec ostracyzmu osób niezaszczepionych pojawiały się głosy, że państwa UE działają w sposób represyjny, wymuszający, nierzadko agresywny. Unia Europejska musiała mierzyć się także z konfliktami wewnętrznymi podsycanymi przez skrajne ugrupowania i frakcje polityczne opowiadające się za zniesieniem obowiązku szczepień i tzw. segregacji sanitarnej. Były to działania prowadzone na niekorzyść Unii Europejskiej, zwłaszcza jej opinii na arenie międzynarodowej. Z drugiej strony takie same obowiązki szczepień były wprowadzone np. w Chinach, Korei czy Japonii. Zapewne ta optyka osób działających w poprzek głównej linii politycznej Unii Europejskiej będzie odchodziła w niepamięć, zwłaszcza że coraz więcej mamy dostępnych badań o skuteczności szczepień i przypadkach, w których szczepionki ratowały życie. Na rzecz powodzenia akcji szczepień działają podsumowania informacyjne, kampanie nagłaśniające działanie szczepionek oraz wskazanie, że osiągnięcie masowej odporności przyspieszone dzięki szczepionkom pozwoli obywatelom w dużym stopniu powrócić do realiów, które znamy sprzed pandemii koronawirusa. Można posunąć się do stwierdzenia, że sytuacja ze szczepieniami w Unii Europejskiej, bez względu na mnogość opinii odnośnie do samego procesu szczepienia i wdrażania systemowego porozumienia między krajami w zakresie dostaw, stanowiła odpowiedź na wyzwanie, jakim było osiągnięcie zbiorowej odporności. W optyce ogólnorządowej wszyscy byli zgodni, że „dopóki bezpieczni nie są wszyscy, to nikt nie jest bezpieczny”³⁴.

Ścisłość powiązań w łańcuchach dostaw wywarła bezpośredni wpływ na całą branżę transportu i mobilności. W celu ułatwienia podróży, zarówno prywatnych, jak i służbowych, politycy UE wprowadzili Unijny certyfikat COVID. To elektronicznie generowane poświadczenie o przyjęciu szczepienia miało stanowić ułatwienie w podróży oraz przy korzystaniu z miejsc publicznych, takich jak centra handlowe, banki czy muzea. Obligatoryjne okazywanie certyfikatu szczepienia stało się powszechne i trwało kilkanaście miesięcy. Jasno stwierdzono, że niepożądane jest zamykanie granic czy ograniczanie możliwości przemieszczania się pomiędzy krajami³⁵. Ograniczenia podróży miały być niedyskryminujące i proporcjonalne. Tutaj z kolei każde państwo indywidu-

³³ Komisja Europejska, *Wspólny front do walki z COVID-19*, op. cit., s. 4.

³⁴ Komisja Europejska, komunikat prasowy, *COVID-19 pokazuje, że potrzebne są wspólne działania na rzecz solidniejszej międzynarodowej architektury zdrowotnej*, 246/21, 30 marca 2021 r., s. 1.

³⁵ Komisja Europejska, *Wspólny front do walki z COVID-19*, op. cit., s. 10.

alnie ustalało warunki przekroczenia granicy. Wątpliwości co do skuteczności unijnego certyfikatu budzi to, że wiele krajów w szczytowym okresie pandemii nie akceptowało samego okazania potwierdzenia szczepienia i wymagało dodatkowo wykonania testu przed wjazdem. Takim przykładem była Portugalia. Przed grudniem 2021 r. ogłosiła stan klęski żywiołowej. Aby wjechać do kraju, nie wystarczyło okazać certyfikatu szczepienia. Potrzebny był test, co najmniej antygenowy³⁶. W ślad za Portugalią z upływem tygodni szły inne kraje. Konieczność okazywania testu oraz certyfikatu zaszczepienia wiązano ze zbliżającym się okresem świąt Bożego Narodzenia. Kontrola obejmowała wszystkich podróżnych lub wyglądała różnie w zależności od kraju, z którego się przyjeżdżało. Każde państwo ustalało grupy wysokiego i niskiego ryzyka³⁷. Krytykę budziło to, że listy państw wysokiego ryzyka zmieniały się bardzo dynamicznie, nierzadko z dnia na dzień. To utrudniało planowanie podróży i zniechęcało do odwiedzania państw, które tak działały. Zdarzały się także przypadki ograniczeń w przemieszczaniu się lądem, np. pomiędzy niektórymi rejonami Włoch, Niemiec czy Hiszpanii³⁸. Społeczeństwa wyrażały dezaprobatę, były zmęczone notorycznym śledzeniem co rusz zmieniających się przepisów. Interwencje państwowe związane z pandemią wywoływały znużenie, irytację, nieraz złość czy lęk. Dodatkowo podsycane to było przez opisywane powyżej teorie spiskowe i sceptyczne postawy wobec pandemii koronawirusa³⁹. Próbowano ułatwiać podróże dzięki testom PCR i antygenowym, lecz każde państwo osobno warunkowało, jaki rodzaj testu powinien zrobić pasażer przed wjazdem do danego kraju. Nie zostały ujednolicone przepisy wjazdowe do strefy Schengen⁴⁰.

ZAKOŃCZENIE

Koronawirus ma coraz mniejszy zasięg, ale zapewne pozostanie w naszym życiu na długo. Malejąca liczba przypadków zakażeń nie oznacza, że pandemia nie może jeszcze przybrać na sile. Trudno wskazać, czy plany przyjęte przez Unię Europejską, zwłaszcza na płaszczyźnie finansowej, będą w pełni możliwe do zrealizowania. Należy mieć

³⁶ Portugalia wprowadza stan klęski żywiołowej z powodu COVID-19, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8302655,portugalia-wprowadza-stan-klaski-zywiołowej-z-powodu-covid-19-potrwa-do-20-marca.html> (dostęp: 29.05.2022).

³⁷ Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, *Pandemia COVID-19, sytuacja w wybranych krajach europejskich*, Opracowania Tematyczne, OT-690, Warszawa 2020, s. 13–14.

³⁸ Ibidem, s. 14.

³⁹ M. Pawińska, R. Zyzik, *Pandemia jako wyzwanie behawioralne*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2021, s. 11–15; M. Krawczyk, K. Mikulski, *COVID-19: dezinformacja w polskiej cyberprzestrzeni*, Instytut Kościuszki, Kraków 2020.

⁴⁰ Zob. przyp. 3.

nadzieję, że opisana problematyka przyczyni się do głębszego zrozumienia tego, w jaki sposób Unia Europejska działała wobec pandemii. Pandemia ta, ze względu na mnogość obszarów, których dotyka, stała się jednym z bardziej wartościowych tematów badawczych w środowisku naukowym. Świat, który uległ procesowi globalizacji, charakteryzuje się łatwością w przemieszczaniu i transporcie. To z kolei sprzyja rozwojowi patogenów generujących nowe epidemie. Koronawirus stanowi swego rodzaju lekcję, zarówno dla społeczeństw, jak i decydentów Unii Europejskiej. Zapewne jednak nigdy nie będziemy w stanie w stu procentach zabezpieczyć się przed rozwojem zagrożeń epidemiologicznych.

Nauczeni doświadczeniem, które omówiono we wnioskach z niniejszej pracy, możemy skutecznie reagować na sygnały płynące ze źródeł zewnętrznych i być bardziej przygotowani na prognozowany rozwój wydarzeń. Wszelkie bezprecedensowe sytuacje kryzysowe mają indywidualny charakter. Kruchość projektu europejskiego podkreśliła także zależność od państw trzecich w kwestii produkcji oraz dystrybucji szczepionek. Coraz bardziej widoczna jest zależność, że kraje najbardziej dotknięte pandemią koronawirusa najwolniej i najbardziej ostrożnie podchodzą do procesu „wracania do normalności”. Proces dostosowywania się do okoliczności i wskazywanie, że jakość współpracy może być katalizatorem poprawy wizerunku UE na całym globie, są kluczowe dla postrzegania organizacji na arenie międzynarodowej. Istotne jest, by zachować transparentność i skuteczność prowadzonych działań, gdyż czasy nie sprzyjają rozwarstwieniu politycznemu w sferze gospodarczej i społecznej. Intensywność programów naprawczych i tempo działania stanowiło dla UE problem. Mnogość zjawisk działających niekorzystnie na wizerunek Wspólnoty to precedens, który powinni brać pod uwagę europejscy politycy. Po ponad dwóch latach życia wraz z koronawirusem możliwe jest przedstawienie empirycznych wniosków, lecz zdecydowanie nie można enumeratywnie określić, w jakim kierunku będzie kształtowała się polityka wewnętrzna Wspólnoty, mimo iż pandemia powoli się wygasza.

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Borkowski P., *Unia Europejska, pandemia, pieniądze, populizm i pożegnania*, „Rocznik Strategiczny” 2020/2021, t. 26.
- Centrum Badań Polityki Europejskiej, *Europejski Fundusz Odbudowy i mechanizm Next Generation, Ocena merytoryczna i wnioski dla Polski*, Wydawnictwo Naukowe Episteme, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Lublin–Warszawa 2021.
- Commission acts to make available 37 billion euro EU budget address coronavirus*, https://ec.europa.eu/info/news/commission-acts-make-available-37-billion-euro-eu-budget-address-coronavirus-2020-mar-13_pl (dostęp: 7.01.2020).

- Duszyński J., Afelt A. et al., *Zrozumieć COVID-19*, opracowanie Zespołu ds. COVID-19 przy Prezesie Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 14 września 2020 r.
- EU Vaccines Strategy*, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/public-health/eu-vaccines-strategy_pl (dostęp: 22.05.2022).
- Funding mechanisms and facilities*, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_pl (dostęp: 7.01.2020).
- Jobs and economy during coronavirus pandemic*, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_pl (dostęp: 25.12.2020).
- Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, *Pandemia COVID-19, sytuacja w wybranych krajach europejskich*, Opracowania Tematyczne, OT-690, Warszawa 2020.
- Komisja Europejska, *Projekt noty informacyjnej, Budżet Unii 2021-2027 (Next Generation EU i WRF)*, Bruksela, 29 maja 2020 r.
- Koronawirus: Komisja Europejska przedstawia praktyczne rozwiązania, które zapewnią stały przepływ towarów w całej UE dzięki zielonym korytarzom*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_510 (dostęp: 7.01.2020).
- Koronawirus w UE. Komisja Europejska określa skoordynowaną europejską reakcję na skutki gospodarcze pandemii COVID-19*, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/59138:koronawirus-w-ue-komisja-europejska-okresla-skoordynowana-europejska-reakcje-na-skutki-gospodarcze-pandemii-covid-19> (dostęp: 25.12.2020).
- Krawczyk M., Mikulski K., *COVID-19: dezinformacja w polskiej cyberprzestrzeni*, Instytut Kościuszki, Kraków 2020.
- Pawińska M., Zyzik R., *Pandemia jako wyzwanie behawioralne*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2021.
- Pomoc państwa: Komisja przyjmuje tymczasowe ramy prawne umożliwiające państwu członkowskim dodatkowe wsparcie gospodarki w kontekście pandemii COVID-19*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_496 (dostęp: 7.12.2020).
- Portugalia wprowadza stan klęski żywiołowej z powodu COVID-19*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8302655,portugalia-wprowadza-stan-kleski-zywiolowej-z-powodu-covid-19-potrwa-do-20-marca.html> (dostęp: 29.05.2022).
- Remarks by President von der Leyen*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_368 (dostęp: 5.01.2021).

Rosiek J., *Antypandemiczna polityka gospodarcza UE w aspekcie możliwości ograniczenia negatywnych skutków pandemii COVID-19*, „Horyzonty Polityki” 2021, t. 12, nr 41.

Skarżyńska K., *Polityka i pandemia. Czas sprawdzania (testowania) i rozliczania władzy*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2020.

WHO Director's General Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---16-march-2020> (dostęp: 5.01.2021).

IMPLIKACJE PANDEMII KORONAWIRUSA DLA POLITYKI WEWNĘTRZNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie działań Unii Europejskiej na rzecz walki ze skutkami pandemii koronawirusa oraz przybliżenie aktywności polityków w okresie od początku 2020 r. aż do drugiej połowy 2022 r. Wspólnota borykała się z problemami natury systemowej, gospodarczej i politycznej. Pierwsze miesiące pandemii wykazały słabość w reagowaniu na zagrożenie, z jakim przyszło się zmierzyć politykom UE. Poszczególne państwa były wręcz zmuszone radzić sobie same i prowadzić działania nierzadko niezgodne z oficjalną agendą Wspólnoty, nakierowaną na solidarność i proklamowanie współpracy. Inicjatywy europejskie polegające na luzowaniu reguł udzielania pomocy publicznej, wdrożenie „Planu odbudowy dla Europy”, a następnie wprowadzenie masowej akcji szczepień, działań w obszarze medycyny i Unijnego Certyfikatu COVID są wypadkową skonstatowania, że należy dostosować działania do aktualnej sytuacji pandemicznej, która oddziałuje na mnogą ilość płaszczyzn.

Słowa kluczowe: epidemia, koronawirus, Unia Europejska, Wspólnota, społeczeństwo, zdrowie, strefa euro

IMPLICATIONS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC FOR THE INTERNAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

The aim of this article is to indicate the actions of the European Union to combat the effects of the coronavirus pandemic and present the activities of politicians in the period from the beginning of 2020 until the second half of 2022. European Union

struggled with the problems of systemic, economic and political nature. First months of pandemy showed us weakness in responding to coronavirus which threated politicians of UE. Invidual countries were even forced to cope on their own and do activities not frequently common with EU agenda that was characterized by solidarity and the proclamation of cooperation. European initiatives consisting in loosening the rules of state aid, providing the “EU Recovery Plan for Europe”, introduce mass campaign action of vaccination, activities in the field of medicine and implementing of the “EU COVID Certificate” are the result of the conclusion that the measures must be adapted to the current pandemic situation which affects multitude of public life areas.

Keywords: epidemic, coronavirus, European Union, Community, society, health, eurozone

Cytuj jako:

Orzoł J., *Implikacje pandemii koronawirusa dla polityki wewnętrznej Unii Europejskiej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 47–62. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.10/j.orzol

Cite as:

Orzoł, J. (2022). ‘Implications of the coronavirus pandemic for the internal policy of the European Union’. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 47–62. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.10/j.orzol

**AN ANALYSIS OF SELECTED FACTORS BEHIND THE
DEVELOPMENT OF THE POST-TRUTH PHENOMENON
IN POLITICS IN THE CONTEMPORARY WORLD**

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.11/e.porzuczek

INTRODUCTION

First of all, in order to analyse the topic, it is necessary to briefly discuss the genesis of the post-truth phenomenon. Steve Tesich was a Serbian-American playwright who applied the concept of 'post-truth' for the first time (Brahms 2019)². Steve Tesich used the 'post-truth' notion in January 1992 in an essay published by *The Nation* (Kreitner 2016)³. The concept of post-truth gained popularity in 2016 due to two distinct election campaigns: the Brexit Referendum in the United Kingdom and the Presidential Campaign in the United States. Moreover, in 2016, the word 'post-truth' rose by 2,000% in comparison with 2015. The post-truth term became increasingly widespread during the course of the aforementioned political events (Lukasik 2020, pp. 80-81)⁴. The Oxford Dictionaries announced the concept of 'post-truth' as 'the

¹ Emilia Porzuczek, BA, a graduate of Lazarski University in Warsaw and Coventry University in the United Kingdom; e-mail: emilia.porzuczek@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6935-2299.

² Brahms, Yael, 2019. *Philosophy of Post-Truth*. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies (Tel-Aviv University).

³ Kreitner, Richard, 2016. 'Post-Truth and Its Consequences: What a 25-year-Old Essay Tells Us About the Current Moment'. *The Nation*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.thenation.com/article/archive/post-truth-and-its-consequences-what-a-25-year-old-essay-tells-us-about-the-current-moment/>>.

⁴ Lukasik, Przemyslaw, 2020. 'Between Digital Elections and the Information War: Post-truth, New Media and Politics in the 21st Century'. *Historia i Polityka*, vol. 34, no. 41, pp. 80-81.

Word of the Year' in 2016 (Brahms 2019)⁵. According to the Oxford Dictionary, the 'post-truth' notion exerted a strong influence on the consciousness of people across the world (Oxford University Press 2016)⁶.

It is worth mentioning that post-truth has a profound impact on global politics. In essence, rationality and facts are less relevant than opinions and emotions for the electorate, particularly due to the emergence of social media (Laybats and Tredinnick 2016, pp. 204-206)⁷. It is vital to recognise that there is a difference between lies and post-truth. The concept of post-truth indicates that truth is neglected and treated as insignificant. It should be emphasised that post-truth is considered to be more dangerous than lies and deception (Urtizbera 2020)⁸. Lies and manipulation have been applied in politics in a consistent manner. Nevertheless, it is essential to keep in mind that the speed of lies dissemination has accelerated over recent years, especially due to technological progress (Gescinska 2020)⁹. The concept of post-truth is much more dangerous than simple lies. The truth is no longer important in post-truth politics. In addition, post-truth involves a variety of emotional elements (Berckemeyer 2017)¹⁰. Post-truth also includes polarisation (Ashton and Cruft 2021, p. 601)¹¹. As a matter of fact, there are many divisions in the public sphere (Ashton and Cruft 2021, pp. 598-605)¹². Currently, the political landscape is seen as deeply divided. Newman also claims that: 'The idea of the singular truth has now become fragmented into a series

⁵ Brahms, Yael, 2019. *Philosophy of Post-Truth*. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies (Tel-Aviv University).

⁶ Oxford University Press, 2016. 'Word of the Year 2016'. *Oxford University Press*, accessed on 28 July 2022, <<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>>.

⁷ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, pp. 204-206.

⁸ Urtizbera, Augustin, 2020. 'Post-truth is more dangerous than lies'. *World.edu*, accessed on 28 July 2022, <<https://world.edu/post-truth-is-more-dangerous-than-lies/>>.

⁹ Gescinska, Alicja, 2020. 'Post-truth, lies, and disinformation: what we need is more truthfulness, not truth'. *The Brussels Times*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.brusselstimes.com/news/art-culture/123271/post-truth-lies-and-disinformation-what-we-need-is-more-truthfulness-not-truth/>>.

¹⁰ Berckemeyer, Fernando, 2017. *The post-truth lie*. Tauranga: UNO Magazine.

¹¹ Ashton, Natalie, Cruft, Rowan, 2021. 'Rethinking the Post-Truth Polarisation Narrative: Social Rules and Hinge Commitments in the Plural Public Sphere'. *The Political Quarterly*, vol. 92, no. 4, p. 601.

¹² Ashton, Natalie, Cruft, Rowan, 2021. 'Rethinking the Post-Truth Polarisation Narrative: Social Rules and Hinge Commitments in the Plural Public Sphere'. *The Political Quarterly*, vol. 92, no. 4, pp. 598-605.

of alternative perspectives and positions' (Newman 2019, pp. 91-99)¹³. There is a lack of respect for the truth and an increasing number of falsehoods (Ashton and Cruft 2021, pp. 598-605)¹⁴. The post-truth world is characterised by the emergence of the so-called parallel realities with fabricated and untrue information (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)¹⁵.

There is a process of globalisation in modern times in the light of the concept of the global village. Even people living in less developed states have access to information in an instant manner (Hague and Harrop 2004, pp. 108-110)¹⁶. It is worth noting that technological progress is linked to the process of globalisation in many ways (Hrynshyn 2002, pp. 101-102)¹⁷. The authors maintain that: 'The post-truth world emerged as a result of societal mega-trends such as a decline in social capital, growing economic inequality, increased polarization, declining trust in science, and an increasingly fractionated media landscape' (Cook, Ecker, and Lewandowsky 2017, pp. 2-4)¹⁸. The rise of the post-truth in the area of politics is a consequence of various international trends. The article includes an analysis of both Polish and foreign sources in print and literature. All in all, the objective of the work is to identify and provide an overview of the substantial factors that have led to the development of the post-truth concept. The article concludes with the presentation of findings.

FACTOR ONE: TECHNOLOGICAL PROGRESS AND SOCIAL MEDIA

The emergence of social media is regarded as the primary factor behind the development of post-truth. Social media can be widely used as an instrument to exert an influence on society in a substantial manner. Social media might considerably affect

¹³ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

¹⁴ Ashton, Natalie, Cruft, Rowan, 2021. 'Rethinking the Post-Truth Polarisation Narrative: Social Rules and Hinge Commitments in the Plural Public Sphere'. *The Political Quarterly*, vol. 92, no. 4, pp. 598-605.

¹⁵ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

¹⁶ Hague, Rod, Harrop, Martin, 2004. *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan, pp. 108-110.

¹⁷ Hrynshyn, Derek, 2002. 'Technology and Globalization'. *Studies in Political Economy*, vol. 67, no. 1, pp. 101-102.

¹⁸ Cook, John, Ecker, Ullrich, Stephan, Lewandowsky, 2017. 'Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era'. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 6, no. 4, pp. 2-4.

political conditions. It should be noted that the relationship between time and space is shaped by technological advancement. In a way, the rise of the Internet and the developments during the digital era led to the flooding of information (Nasucha and Turpyn 2019, pp. 389-391)¹⁹. The next key element behind the development of post-truth refers to the concept of digitalisation. People have experienced the digital transformation process as a result of technical progress throughout recent years (Gooch 2017)²⁰. There is a digital revolution that aims to spread fabricated and inaccurate information. Social media gain more and more popularity as opposed to mainstream media (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)²¹.

The attention should be drawn to the fact that the Internet accelerated the growth of post-truth. One of the principal reasons is that disinformation and the occurrence of various conspiracy theories are much more common and widespread on social media. It is increasingly difficult to spot inaccurate information on social media due to the information chaos (McIntyre 2020)²². Furthermore, social media enable people to spread and popularise a large amount of information. It is essential to remember that people are exposed to disinformation on social media in a consistent manner. There is no doubt that fake news might refer to emotions as well as personal views. Many events including the COVID-19 pandemic are characterised by the emergence of fake information (Da San Martino and Nakov 2020, pp. 7-9)²³. It is evident that emotion-based arguments are often deeply rooted in the feeling of fear (Laybats and Tredinnick 2016, p. 204)²⁴. The authors claim that: 'Various dynamics of political life and society in the post-truth era illustrate that the emotional appeal is in fact more influential in forming opinions in the public, compared with the actual facts' (Nasucha and Turpyn 2019, pp. 389-395)²⁵. There is an emergence of media platforms such

¹⁹ Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510, pp. 389-391.

²⁰ Gooch, Anthony, 2017. *Bridging divides in a post-truth world*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

²¹ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

²² McIntyre, Lee, 2020. *Post-truth and the danger of disbelief*. Digital Future Society.

²³ Da San Martino, Giovanni, Nakov, Preslav, 2020. *Fact-Checking, Fake News, Propaganda, and Media Bias: Truth Seeking in the Post-Truth Era*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics, pp. 7-9.

²⁴ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, p. 204.

²⁵ Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510, 389-395.

as Facebook that can lead to a large amount of fake news and misinformation in the online sphere (Gooch 2017)²⁶. Information might resonate from completely unreliable sources (Nasucha and Turpyn 2019, pp. 389-395)²⁷.

There is also a narcissistic part of social media that is manifested by the growth of filter bubbles. Some people tend to focus on the filter bubbles on the basis of personalised algorithmic processes. They attempt to see content that intensifies their existing beliefs and opinions on certain issues (Laybats and Tredinnick 2016, pp. 204-206)²⁸. This is caused largely by unregulated social media, which led to the spread of misinformation and the growth of echo chamber effects. The popularity of traditional media outlets is declining. Social media platforms are more and more prevalent in today's world (Ashton and Cruft 2021, pp. 598-605)²⁹. Social media gain popularity over mainstream media as a source of information. People witness new communication instruments that give rise to considerable information overload in the public sphere (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)³⁰. In principle, as previously mentioned, individuals through the application of social media have access to information that intensifies their existing opinions and beliefs on the basis of the filter bubble concept (Laybats and Tredinnick 2016, pp. 204-206)³¹. It should be stressed that people tend to focus on information that confirms their attitudes and opinions (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)³².

Social media enable people to spread information in a consistent manner. However, it is significant to bear in mind that people are exposed to disinformation on social media websites on a regular basis. Furthermore, many important political events such as the United States Presidential Election in 2016 are substantially influenced by the development of fake information that refers to emotions and personal

²⁶ Gooch, Anthony, 2017. *Bridging divides in a post-truth world*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

²⁷ Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510, pp. 389-395.

²⁸ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, pp. 204-206.

²⁹ Ashton, Natalie, Cruft, Rowan, 2021. 'Rethinking the Post-Truth Polarisation Narrative: Social Rules and Hinge Commitments in the Plural Public Sphere'. *The Political Quarterly*, vol. 92, no. 4, pp. 598-605.

³⁰ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

³¹ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, pp. 204-206.

³² Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

views. The rise of fake news, as well as the growth of the Internet and social media, has a significant impact on the process of interference in politics by various foreign states and powers (Da San Martino and Nakov 2020, pp. 7-9)³³. Chacon maintains that: 'Unlike traditional media, most social media platforms were not built with democratic public deliberation in mind' (Chacon 2018, p. 604)³⁴. Social media led to the creation of conspiracy theories, alternative information, echo chambers, and algorithms in an attempt to affect people and popularise fake information in the field of politics (Newman 2019, pp. 91-99)³⁵. It can be argued that the political discourse is characterised by the falling role of facts in the present times. Truth and objective facts are not respected (Chacon 2018, pp. 1-11)³⁶. Social media made a huge contribution to highly emotive political discourse (Laybats and Tredinnick 2016, pp. 204-206)³⁷. There are also cases when some people try to brainwash other individuals (Nasucha and Turpyn 2019, pp. 389-395)³⁸. It is clear that the Internet modified the ways in which people communicate and search for information. It is difficult to find the truth due to technological progress. The development of post-truth indicates the fragility of international institutions and the vulnerability of the liberal world order. People might witness the denial of facts, the emergence of fake news, and the growth of rumours or groundless and unfounded allegations. Furthermore, many people use fake accounts to basically spread lies and inaccurate information in the online sphere (Al-Rodhan 2017)³⁹.

³³ Da San Martino, Giovanni, Nakov, Preslav, 2020. *Fact-Checking, Fake News, Propaganda, and Media Bias: Truth Seeking in the Post-Truth Era*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics, pp. 7-9.

³⁴ Chacon, Rodrigo, 2018. 'Diagnosing the Fault Lines of Globalisation in a Post-Truth Era'. *The Fletcher Forum of World Affairs*, vol. 42, no. 2, p. 604.

³⁵ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

³⁶ Chacon, Rodrigo, 2018. 'Diagnosing the Fault Lines of Globalisation in a Post-Truth Era'. *The Fletcher Forum of World Affairs*, vol. 42, no. 2, pp. 1-11.

³⁷ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, pp. 204-206.

³⁸ Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510, pp. 389-395.

³⁹ Al-Rodhan, Nayef, 2017. 'Post-Truth Politics, the Fifth Estate and the Securitization of Fake News'. *Global Policy (Durham University)*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.bbvaopenmind.com/en/humanities/beliefs/post-truth-politics-the-fifth-estate-and-the-securitization-of-fake-news/>>.

FACTOR TWO: HUMAN NATURE AND FEELING OF UNCERTAINTY

The condition of human nature is also one of the main factors that have contributed to the development of post-truth. Many people appear to focus largely on their emotions. Consequently, psychological determinants can lead to media bias. In essence, people want to have access to information that is in accordance with their own beliefs (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-147)⁴⁰. Post-truth discourse seeks to construct a given narrative. The consequence of post-truth is the sense of agreement to form a kind of narrative and create an attachment to illusions instead of facts, science, rationality, and truth (Newman 2019, pp. 91-99)⁴¹. The next pivotal point that should be added is that the feeling of uncertainty can also be seen as an element that led to the post-truth phenomenon. The current world is strongly characterised by a lack of certainty. As a result, some people have difficulties in recognising stable facts (Chacon 2018, pp. 9-15)⁴². In general, post-truth discourse is closely connected with a lack of certainty, cognitive dissonance, and confusion about what is true or false (Newman 2019, pp. 91-99)⁴³. A group of people is basically not able to clarify the reality and settle on what is true (Brahms 2019)⁴⁴. The falling trust in science is thought to be one of the elements behind the development of the post-truth phenomenon. It is important to underline that the knowledge of experts has become less and less valuable in today's world (Cook, Ecker, and Lewandowsky 2017, pp. 1-7)⁴⁵. There is hostility towards expert opinions in terms of post-truth discourse (Newman 2019,

⁴⁰ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-147.

⁴¹ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

⁴² Chacon, Rodrigo, 2018. 'Diagnosing the Fault Lines of Globalisation in a Post-Truth Era'. *The Fletcher Forum of World Affairs*, vol. 42, no. 2, pp. 9-15.

⁴³ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

⁴⁴ Brahms, Yael, 2019. *Philosophy of Post-Truth*. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies (Tel-Aviv University).

⁴⁵ Cook, John, Ecker, Ullrich, Stephan, Lewandowsky, 2017. 'Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era'. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 6, no. 4, pp. 1-7.

pp. 91-99)⁴⁶. However, it is critical to remember that facts and fact-based policies are important for human progress (Al-Rodhan 2017)⁴⁷.

Without a shadow of a doubt, the appeal to emotions can shape the public sphere and public opinion in a considerable manner in the post-truth era. The post-truth phenomenon and the falling importance of facts in many parts of the world are caused by a smaller role of rationality and intellect as well as technological advancements. Moreover, social media can facilitate the creation of emotional attractiveness that leads to the decreasing relevance of facts and truth (Nasucha and Turpyn 2019, pp. 389-395)⁴⁸. The problems with skills such as critical thinking and digital literacy can generate the growth of misinformation (Laybats and Tredinnick 2016, pp. 204-206)⁴⁹. Within the scope of this article, it is worth noting that rational reactions and facts became less important in comparison to emotions. People are frequently unable to concentrate on rational information and facts given the increasing role of emotions. Obviously, a rapid flow of information provided a foundation for the growth of fake news (Gooch 2017)⁵⁰. The Internet facilitated communication between people who express the same views on certain issues. As a consequence, people might reinforce their existing opinions (Al-Rodhan 2017)⁵¹. In general, the post-truth phenomenon is largely caused by the feeling of uncertainty from social and economic perspectives at the international level (Chacon 2018, pp. 1-11)⁵².

⁴⁶ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

⁴⁷ Al-Rodhan, Nayef, 2017. 'Post-Truth Politics, the Fifth Estate and the Securitization of Fake News'. *Global Policy (Durham University)*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.bbvaopenmind.com/en/humanities/beliefs/post-truth-politics-the-fifth-estate-and-the-securitization-of-fake-news/>>.

⁴⁸ Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510, pp. 389-395.

⁴⁹ Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4, pp. 204-206.

⁵⁰ Gooch, Anthony, 2017. *Bridging divides in a post-truth world*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

⁵¹ Al-Rodhan, Nayef, 2017. 'Post-Truth Politics, the Fifth Estate and the Securitization of Fake News'. *Global Policy (Durham University)*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.bbvaopenmind.com/en/humanities/beliefs/post-truth-politics-the-fifth-estate-and-the-securitization-of-fake-news/>>.

⁵² Chacon, Rodrigo, 2018. 'Diagnosing the Fault Lines of Globalisation in a Post-Truth Era'. *The Fletcher Forum of World Affairs*, vol. 42, no. 2, pp. 1-11.

FACTOR THREE: RELATIVISM AND POSTMODERNISM

Post-truth has its roots in relativism and postmodernism in the late 20th century. In a way, postmodernism can provide a framework for the growth of populism. Postmodernist thought and relativism led to a case where alternative facts are seen as legitimate on the grounds that everyone has their own truth (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)⁵³. Furthermore, Gilchrist claims that: ‘anyone’s opinions and beliefs are valid as anybody’s else’ under postmodernism (Gilchrist 2018, p. 14)⁵⁴. One should bear in mind that postmodernism laid a foundation for the growth of populist politicians and leaders such as Donald Trump (Hussain 2019, pp. 158-161)⁵⁵. As it was previously mentioned, postmodernism provided the base for the development of post-truth. Calcutt notices that the postmodernist approach illustrates that: ‘there is no position outside our own particulars from which to establish universal truth’ (Calcutt 2016)⁵⁶. It is essential to point out that postmodern thought delineates that truth can be challenged or undermined (Brahms 2019)⁵⁷.

Additionally, relativism is recognised to be an underlying force behind the emergence of the post-truth concept. Relativism is perceived to be strongly connected with postmodernism as a school of thought. There has been the development of postmodernist thought and relativism since the late 20th century. More and more people lose their faith in objectivism and truth due to relativism. There are numerous alternative opinions on certain issues. The authors also state that: ‘We are now more likely to hold contradictory views about the world and adopt relativistic opinions, in part due to increased contact with people from different cultures who hold vastly different views from our own’ (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-149)⁵⁸. Many people aim to have their own truth. As a consequence, people tend to exclude other people’s opinions and views, especially in the context of relativism (Newman 2019,

⁵³ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. ‘Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?’ *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

⁵⁴ Gilchrist, Alan, 2018. ‘Post-truth: an outline review of the issues and what is being done to combat it’. *IBERSID*, vol. 12, no. 2, p. 14.

⁵⁵ Hussain, Amina, 2019. ‘Theorising Post-Truth: A Post Modern Phenomenon’. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, vol. 42, no. 1, pp. 158-161.

⁵⁶ Calcutt, Andrew, 2016. ‘The Truth About Post-Truth Politics’. *Newsweek*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.newsweek.com/truth-post-truth-politics-donald-trump-liberals-tony-blair-523198>>.

⁵⁷ Brahms, Yael, 2019. *Philosophy of Post-Truth*. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies (Tel-Aviv University).

⁵⁸ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. ‘Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?’ *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-149.

pp. 91-99)⁵⁹. Overall, many politicians are not concerned if they tell the truth or not in a post-truth world. It is possible to acknowledge a number of driving factors that made a significant contribution to the emergence of post-truth including technological advancements and the growth of globalisation process. At present, many people are unable to draw a line between truth and falsehood, chiefly because of both postmodernism and relativism (Pomerantsev 2016)⁶⁰.

FACTOR FOUR: POPULISM

It is essential to touch upon the notion of populism. Populism is another critical factor that led to the emergence of post-truth. Mannion and Speed note that: 'Populism is one of the most contested concepts in the social sciences, is riddled with paradox and fraught with rival interpretations'. Populism is a broad concept, which can be interpreted in various ways. Populism is also regarded as a strategy that has gained importance over the course of years. In principle, even stable democracies have witnessed the growth of populism. The victory of Donald Trump during the Presidential Election in the United States in 2016 can be related to the rising role of populism (Mannion and Speed 2017, pp. 249-251)⁶¹. Populism is a complex term, which can be seen as a movement, a technique, or an ideology. Riedel also states that: 'populism is a set of ideas or an argumentation that is catchy and attractive based on emotional and irrational grounds, the longing for simple solutions to complicated problems, and a direct connection to the will of majority' (Riedel 2017, pp. 287-292)⁶².

There is a relationship between populism and post-truth. Prior claims that: 'populism has become a prominent theme in the contemporary political scene'. In addition, populist communication seeks to involve various elements closely linked to anti-establishment. Populism might be highly associated with divisions within societies. The phenomenon of populism can pose a threat to the functioning of democracy and liberal institutions. Prior maintains that: 'post-truth has become a visible political strategy in many electoral campaigns of populist leaders'. Populism is also strictly

⁵⁹ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

⁶⁰ Pomerantsev, Peter, 2016. 'Why We're Post-Fact'. *Granta*, accessed on 28 July 2022, <<https://granta.com/why-were-post-fact/>>.

⁶¹ Mannion, Russell, Speed, Ewen, 2017. 'The Rise of Post-Truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy'. *International Journal of Health Policy and Management*, vol. 6, no. 5, pp. 249-251.

⁶² Riedel, Rafal, 2017. 'Populism and Its Democratic, Non-Democratic, and Anti-Democratic Potential'. *Polish Sociological Review*, vol. 199, no. 3, pp. 287-292.

related to a plethora of problems such as distorted information, fraud, and fake news, which frequently refer to emotions (Prior 2021, pp. 49-62)⁶³. Moreover, post-truth appears to be caused by the loss of faith in science and the establishment (Newman 2019, pp. 91-99)⁶⁴.

The next significant point is that there is a falling confidence in the system as well as institutions in the current world order. The post-truth is heavily intensified by the fact that many people attempt to question the ruling elites. People are frequently unable to focus on facts given the increasing role of emotions and a rapid flow of information on social media. In essence, many people do not trust institutions due to a lack of transparency of media platforms and the growth in fake news in a post-truth world (Gooch 2017)⁶⁵. There is a common belief that knowledge is elitist in present times. Moreover, experts are often regarded as untrustworthy and unreliable (Cook, Ecker, and Lewandowsky 2017, p. 5)⁶⁶. The concept of populism indicates that many people strive to challenge the political establishment and modify the existing conditions across the globe. The populist sentiments are strengthened by a declining confidence in media outlets and institutions (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-139)⁶⁷.

It should be highlighted that social media became a significant instrument used by populist figures to establish communication with people. In general, populism exerts a negative influence on the condition of liberal democracy. The notion of populism is seen as a broad phenomenon that is closely linked to providing easy answers to very difficult and complex problems. Populism is used in an effort to solve a given crisis or conflict. Populism arises from the fact that it is common that the establishment or popular political party is actually unable to cope with certain problems (Gultchin and Kyle 2018, pp. 1-25)⁶⁸. Various governments attempt to have a vast influence on media coverage, largely in established democracies. Media can have an agenda-setting role for the broad public opinion in democracies with tradition (Hague and Harrop

⁶³ Prior, Helder, 2021. 'Digital populism and disinformation in post-truth times'. *Communication & Society*, vol. 34, no. 4, pp. 49-62.

⁶⁴ Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2, pp. 91-99.

⁶⁵ Gooch, Anthony, 2017. *Bridging divides in a post-truth world*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

⁶⁶ Cook, John, Ecker, Ullrich, Stephan, Lewandowsky, 2017. 'Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era'. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 6, no. 4, p. 5.

⁶⁷ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-139.

⁶⁸ Gultchin, Limor, Kyle, Jordan, 2018. *Populists in Power Around the World*. London: Tony Blair Institute for Global Change, pp. 1-25.

2004, pp. 112-116)⁶⁹. The wellbeing of the general public is highly affected by populist figures and their policies. The concept of populism indicates that some people strive to bring establishment institutions into question (Mannion and Speed 2017, pp. 249-251)⁷⁰. Many politicians try to create information or manipulate broader audiences across the world (Fotaki, Foroughi, and Gabriel 2019, pp. 135-141)⁷¹. The stress should be placed on the fact that an exchange of information is needed for the conduct of politics. Leaders and politicians strive to have a considerable impact on communication to obtain power or affect certain changes (Hague and Harrop 2004, p. 105)⁷².

CONCLUSIONS

In conclusion, this work demonstrates a number of factors such as technological development and the emergence of social media outlets, which gave rise to the growth of the post-truth phenomenon in the 21st century. The presented factors behind the post-truth have substantially contributed to the case where the truth loses its value in the field of politics. Post-truth is regarded to be a cross-boundary challenge that can pose a serious risk to politics in present times. The year 2016 is commonly perceived as a milestone when it comes to the development of post-truth on the basis of the victory of Donald Trump during the Presidential Election in the United States and Brexit in the United Kingdom.

The article clearly indicates that the elements that led to post-truth can have negative consequences for the functioning of societies around the world. Generally, the development of post-truth is a dangerous phenomenon that might lead to a decreasing belief in freedom and pluralism of the media or the rise of the alleged interference practices during elections, even in democracies with well-established elections. Another crucial point that needs to be added is that the deeply-rooted fear of expert or scientific knowledge can challenge the foundations of liberal democracies in the years to come.

⁶⁹ Hague, Rod, Harrop, Martin, 2004. *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan, pp. 112-116.

⁷⁰ Mannion, Russell, Speed, Ewen, 2017. 'The Rise of Post-Truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy'. *International Journal of Health Policy and Management*, vol. 6, no. 5, pp. 249-251.

⁷¹ Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 135-141.

⁷² Hague, Rod, Harrop, Martin, 2004. *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan, p. 105.

In principle, social media websites are strongly associated with many threats such as the emergence of alternative realities and the growth of fake news, which may shape political events in a highly globalised world. There are both pros and cons of social media. Social media websites can be used as instruments to influence the voters. Politicians may use social media applications to achieve a range of goals linked to politics, even in democracies with long traditions. The voters should bear in mind that the development of post-truth and scientific breakthroughs can substantially influence the electoral processes. In addition, one can expect that the rise of social media applications and the emergence of post-truth might undermine honesty and weaken the integrity of elections in different parts of the globe. As discussed, it is explicit that post-truth continues to be a pressing issue at the international level.

Based on the above analysis, it is possible to distinguish various conditions that have led to the development of the post-truth phenomenon over recent years. It should be emphasised that firm and decisive measures have to be undertaken to raise awareness of the negative consequences of post-truth for political discussion, notably in the online sphere. People need to be well aware of the factors associated with post-truth that may lead to the declining importance of facts and rationality in the area of politics in the contemporary world.

LIST OF REFERENCES

- Al-Rodhan, Nayef, 2017. 'Post-Truth Politics, the Fifth Estate and the Securitization of Fake News'. *Global Policy (Durham University)*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.bbvaopenmind.com/en/humanities/beliefs/post-truth-politics-the-fifth-estate-and-the-securitization-of-fake-news/>>.
- Ashton, Natalie, Cruft, Rowan, 2021. 'Rethinking the Post-Truth Polarisation Narrative: Social Rules and Hinge Commitments in the Plural Public Sphere'. *The Political Quarterly*, vol. 92, no. 4.
- Berckemeyer, Fernando, 2017. *The post-truth lie*. Tauranga: UNO Magazine.
- Brahms, Yael, 2019. *Philosophy of Post-Truth*. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies (Tel-Aviv University).
- Calcutt, Andrew, 2016. 'The Truth About Post-Truth Politics'. *Newsweek*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.newsweek.com/truth-post-truth-politics-donald-trump-liberals-tony-blair-523198>>.
- Chacon, Rodrigo, 2018. 'Diagnosing the Fault Lines of Globalisation in a Post-Truth Era'. *The Fletcher Forum of World Affairs*, vol. 42, no. 2.

- Cook, John, Ecker, Ullrich, Stephan, Lewandowsky, 2017. 'Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era'. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 6, no. 4.
- Da San Martino, Giovanni, Nakov, Preslav, 2020. *Fact-Checking, Fake News, Propaganda, and Media Bias: Truth Seeking in the Post-Truth Era*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics.
- Fotaki, Marianna, Foroughi, Hamid, Yiannis, Gabriel, 2019. 'Leadership in a post-truth era: A new narrative disorder?' *Leadership Journal*, vol. 15, no. 2.
- Gescinska, Alicja, 2020. 'Post-truth, lies, and disinformation: what we need is more truthfulness, not truth'. *The Brussels Times*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.brusselstimes.com/news/art-culture/123271/post-truth-lies-and-disinformation-what-we-need-is-more-truthfulness-not-truth/>>.
- Gilchrist, Alan, 2018. 'Post-truth: an outline review of the issues and what is being done to combat it'. *IBERSID*, vol. 12, no. 2.
- Gooch, Anthony, 2017. *Bridging divides in a post-truth world*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Gultchin, Limor, Kyle, Jordan, 2018. *Populists in Power Around the World*. London: Tony Blair Institute for Global Change.
- Hague, Rod, Harrop, Martin, 2004. *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Hrynshyn, Derek, 2002. 'Technology and Globalization'. *Studies in Political Economy*, vol. 67, no. 1.
- Hussain, Amina, 2019. 'Theorising Post-Truth: A Post Modern Phenomenon'. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, vol. 42, no. 1.
- Kreitner, Richard, 2016. 'Post-Truth and Its Consequences: What a 25-year-Old Essay Tells Us About the Current Moment'. *The Nation*, accessed on 28 July 2022, <<https://www.thenation.com/article/archive/post-truth-and-its-consequences-what-a-25-year-old-essay-tells-us-about-the-current-moment/>>.
- Laybats, Claire, Tredinnick, Luke, 2016. 'Post-truth, information, and emotion'. *Business Information Review*, vol. 33, no. 4.
- Lukasik, Przemyslaw, 2020. 'Between Digital Elections and the Information War: Post-truth, New Media and Politics in the 21st Century'. *Historia i Polityka*, vol. 34, no. 41.
- Mannion, Russell, Speed, Ewen, 2017. 'The Rise of Post-Truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy'. *International Journal of Health Policy and Management*, vol. 6, no. 5.
- McIntyre, Lee, 2020. *Post-truth and the danger of disbelief*. Digital Future Society.

- Nasucha, Muchammad, Turpyn, Juan, 2019. 'Democracy in Post-Truth Era: The Public Sphere Practice in Indonesian Presidential Election'. *Advances in Social Science, Education and Humanities*, vol. 510.
- Newman, Saul, 2019. 'Post-truth and the crisis of the political'. *Soft Power Journal. Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*, vol. 6, no. 2.
- Oxford University Press, 2016. 'Word of the Year 2016'. *Oxford University Press*, accessed on 28 July 2022, <<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>>.
- Pomerantsev, Peter, 2016. 'Why We're Post-Fact'. *Granta*, accessed on 28 July 2022, <<https://granta.com/why-were-post-fact/>>.
- Prior, Helder, 2021. 'Digital populism and disinformation in post-truth times'. *Communication & Society*, vol. 34, no. 4.
- Riedel, Rafal, 2017. 'Populism and Its Democratic, Non-Democratic, and Anti-Democratic Potential'. *Polish Sociological Review*, vol. 199, no. 3.
- Urtizbera, Augustin, 2020. 'Post-truth is more dangerous than lies'. *World.edu*, accessed on 28 July 2022, <<https://world.edu/post-truth-is-more-dangerous-than-lies/>>.

AN ANALYSIS OF SELECTED FACTORS BEHIND THE DEVELOPMENT OF THE POST-TRUTH PHENOMENON IN POLITICS IN THE CONTEMPORARY WORLD

Abstract

This article aims to present key factors that can substantially influence the development of the post-truth phenomenon in politics. The work illustrates a number of reasons for the falling importance of truth and facts in politics in contemporary times. Moreover, this text shines a spotlight on the significant role of social media websites in terms of political events in the post-truth era. The analysis outlines various factors that have considerably contributed to the growth of the post-truth phenomenon in politics in the 21st century. The article addresses issues strongly related to the media theory and political communication. It should be noted that post-truth continues to be a burning and dangerous problem, which can shape the media landscape and affect the political realities around the world.

Key words: post-truth phenomenon, social media, media theory, political communication

ANALIZA WYBRANYCH CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA ROZWÓJ ZJAWISKA POST-PRAWDY W POLITYCE WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma za zadanie przedstawić kluczowe czynniki, które znacząco wpływają na rozwój zjawiska post-prawdy w polityce. Praca ilustruje szereg przyczyn zmniejszającego się znaczenia prawdy i faktów w polityce w obecnych czasach. Co więcej, artykuł rzuca światło na znaczącą rolę mediów społecznościowych, jeśli chodzi o polityczne wydarzenia w erze post-prawdy. Analiza ukazuje również czynniki, które wyraźnie przyczyniły się do pojawienia się zjawiska post-prawdy w obszarze polityki w XXI wieku. Tekst porusza zagadnienia ściśle związane z teorią mediów i komunikacją polityczną. Należy zaznaczyć, że post-prawda pozostaje palącym i niebezpiecznym problemem, który może kształtować rynek medialny oraz wpływać na realia polityczne na całym świecie.

Słowa kluczowe: zjawisko post-prawdy, media społecznościowe, teoria mediów, komunikacja polityczna

Cite as:

Porzuczek, E. (2022). 'An analysis of selected factors behind the development of the post-truth phenomenon in politics in the contemporary world'. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 63–78. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.11/e.porzuczek

Cytuj jako:

Porzuczek E., Analiza wybranych czynników wpływających na rozwój zjawiska post-prawdy w polityce we współczesnym świecie, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 63–78 DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.11/e.porzuczek

Dorota Ślazińska-Kluczek¹
Klaudia Gawryszewska²

KONSUMENT NA RYNKU PŁATNOŚCI W POLSCE – PREFEROWANE METODY PŁATNOŚCI

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.12/d.slazynska-kluczek/k.gawryszewska

WSTĘP

Dynamiczny rozwój nowych technologii płatniczych wzbudza zainteresowanie innowacyjnymi metodami płatności. Rynek płatniczy rozwija się w szybkim tempie. Banki, a także inne podmioty oferujące rozwiązania płatnicze dostosowują usługi do potrzeb klienta. W celu przyciągnięcia usługobiorców podążają za nowymi technologiami. Potrzeby klientów wzrastają wraz z rozwijającym się rynkiem płatniczym i aby je zaspokoić, niezbędne jest oferowanie produktów i usług dostosowanych do danej grupy odbiorców. W tym niewątpliwie mogą pomóc nowoczesne metody płatności. Należy przy tym pamiętać, że usługi płatnicze mogą być świadczone tylko przez dostawców usług płatniczych, zatem krąg podmiotów je oferujących jest ściśle określony poprzez regulacje prawne. Podmioty te muszą spełniać określone wymagania i podlegają nadzorowi. Ponadto istnieje zdefiniowany katalog usług, które mogą być świadczone w odniesieniu do płatności. Zatem każde nowe rozwiązanie musi mieścić się w granicy wyznaczonej regulacjami. Rynek płatniczy ma zatem określone ramy, w których może się rozwijać, a oferowane rozwiązania nie mogą odbiegać od narzuconych prawem norm.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie wybranych dostępnych metod płatności oraz ich preferencji wśród konsumentów na rynku polskim. Hipoteza

¹ Dorota Ślazińska-Kluczek – dr, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie; e-mail: dorota.kluczek@onet.pl; ORCID: 0000-0001-8191-7213.

² Klaudia Gawryszewska – Uczelnia Łazarskiego w Warszawie; e-mail: klaudiagawryszewska1995@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8046-2958.

pracy jest następująca: głównymi determinantami wpływającymi na wybór metody płatności jest wygoda, bezpieczeństwo oraz szybkość dokonywanych transakcji.

W celu weryfikacji postawionej hipotezy dokonano przeglądu literatury przedmiotu, a także przeprowadzono własne badania ankietowe.

RYNEK USŁUG PŁATNICZYCH W UJĘCIU PODMIOTOWYM I PRZEDMIOTOWYM

T. Gruszecki, analizując znaczenie i rolę pieniądza w historii gospodarczej Polski, zauważa, że pieniądz staje się obecnie jedynie informacją³. Pieniądz przestaje mieć wymiar przedmiotu materialnego, natomiast staje się systemem, siecią, która za pośrednictwem internetu rozrasta się na całym świecie. Ekonomisci zadający sobie pytanie o miejsce pieniądza w procesie elektronicznego przepływu funduszy konkludują, że pieniądz zaczyna cierpieć na syndrom fizycznego zanikania⁴. Pojawienie się pieniądza jako zapisu na elektronicznym nośniku informacji stanowi nowy etap wielowiekowej ewolucji środków płatniczych, a zastosowanie kryptografii celem ochrony zgromadzonych na nośnikach środków zwiększa bezpieczeństwo przechowywania pieniądza i dokonywania nim transakcji, zastępując dotychczasową ochronę banknotów i monet możliwą jedynie przy użyciu środków fizycznych⁵.

Postępująca cyfryzacja i digitalizacja społeczeństwa wymusza dostosowanie usług, w szczególności płatniczych do potrzeb klienta⁶. Rynek płatności nieustannie ewoluuje. Zmieniają się oczekiwania użytkowników usług płatniczych, wprowadzane są nowe technologie, a to pociąga za sobą zmiany w ofercie usług. Oczekiwania otoczenia są motywacją do wprowadzania zmian, by zaspokoić popyt na płatności w sposób lepszy niż zrobią to konkurenci⁷. Jednocześnie katalog przedmiotowy i podmiotowy usług płatniczych ma charakter zamknięty. Na rysunku 1 przedstawiono podmioty, które mogą świadczyć takie usługi.

³ T. Gruszecki, *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, KUL, Lublin 2003, s. 23.

⁴ N. Piffaretti, *A theoretical Approach To Electronic Money*, "Working Papers University of Fribourg", Szwajcaria 1998, s. 3.

⁵ D. Ślażyńska-Kluczek, *Miejsce innowacyjnych form pieniądza na rynku płatności* [w:] M. Czerwiński (red.), *Cywilizacja pieniądza*, Wydawnictwo internetowe e-bookowo 2016.

⁶ D. Ślażyńska-Kluczek, *Sztuczna inteligencja – regulacje prawne, miejsce w polskim sektorze bankowym*, „Nauki Ekonomiczne” 2021, nr 34, s. 54.

⁷ D. Ślażyńska-Kluczek, *Perspektywy rozwoju innowacji na rynku usług płatniczych*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2016, nr 4, s. 76.

Rysunek 1.
Podmioty, które mogą świadczyć usługi płatnicze

bank krajowy	oddział banku zagranicznego	instytucja kredytowa	instytucja pieniądza elektronicznego
instytucja płatnicza	EBC, NBP, banki centralne	organ administracji publicznej	SKOK
Biurow usług płatniczych	mała instytucja płatnicza	dostawca świadczący usługę dostępu do rachunku	jednostka świadcząca pocztowe usługi płatnicze

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 4 UUP – ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U.2021.1907).

Należy zaznaczyć, że banki centralne mogą świadczyć usługi płatnicze jedynie wówczas, gdy nie działają w charakterze władz monetarnych lub organów administracji publicznej, natomiast podmioty świadczące pocztowe usługi płatnicze jedynie w zakresie w jakim odrębne przepisy upoważniają ją do świadczenia usług płatniczych. Rozszerzenie katalogu podmiotów świadczących takie usługi przyczynia się do usprawniania procesów płatności, a na tym korzystają użytkownicy⁸.

Usługi płatnicze zostały także zdefiniowane w Ustawie o usługach płatniczych⁹ (dalej także: UUP) – wymieniono jakiego rodzaju usługi kwalifikują się do tej grupy. Wśród nich znajdują się:

- przyjmowanie wpłat i realizowanie wypłat gotówki z rachunku płatniczego,
- transfer środków pieniężnych w postaci polecenia zapłaty, przy użyciu instrumentu płatniczego, polecenia przelewu,
- wydawanie instrumentów płatniczych,
- usługę przekazu pieniężnego,
- usługę inicjowania transakcji płatniczej,
- usługę dostępu do informacji o rachunku¹⁰.

Ustawa, z której wynikają powyższe katalogi jest implementacją do polskiego porządku prawnego tzw. Dyrektywy PSD 2. Celem tejże regulacji było m.in. umożliwienie dokonywania płatności w sposób bezpieczniejszy i zapewnienie większej

⁸ W. Szpringer, *Kierunki regulacji sektora fin-tech na rynku usług finansowych*, Alterum, 2017, s. 47.

⁹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U.2021.1907); dalej: UUP.

¹⁰ Art. 3 UUP.

ochrony konsumentów¹¹. Wydaje się, że aspekt bezpieczeństwa płatności ma istotny wpływ na wybór danej metody zapłaty za towary i usługi. Jednocześnie Dyrektywa rozszerza krąg podmiotów, które mogą świadczyć usługi w odniesieniu do płatności, zatem kwestia odpowiednich zabezpieczeń danych klientów, a także nadzoru nad rynkiem jest niezwykle istotna. Banki mogą tracić monopolistyczną pozycję w zakresie płatności, aby utrzymać klientów muszą wprowadzać zmiany na poziomie prawnym, ale także technologicznym, oferować rozwiązania, które zaspokajają potrzeby klientów, a jednocześnie są dla nich rozwiązaniami przyjaznymi i technicznie nieskomplikowanymi. W celu oferowania wysokiej jakości usług, które są innowacyjne i łatwe w obsłudze banki muszą podjąć decyzję, czy rozwijają własne technologie, czy też korzystają z zaplecza firm, oferujących nowoczesne rozwiązania, nawiązują kooperację z innymi podmiotami rynku finansowego specjalizującymi się w płatnościach. Współpraca pomiędzy podmiotami sektora finansowego wydaje się być rozwiązaniem najbardziej optymalnym – pozwala na koncentrację banków na produktach i usługach, w których się specjalizują, natomiast jednostki zewnętrzne mogą być dostawcami technologii, rozwiązań płatniczych pozwalających usprawniać systemy transakcyjne.

Raport Deloitte¹² wskazuje, że banki traktują dyrektywę PSD2 jako szansę na rozwój (30% ankietowanych jednostek), natomiast jedynie nieliczne oceniają ją jako zagrożenie (14% ankietowanych jednostek). Te pierwsze koncentrują się na podjęciu wyzwań, wykorzystaniu przepisów na zwiększenie swojego potencjału, natomiast te drugie decydują się jedynie na dostosowanie wewnętrznych procedur i regulaminów do nowych regulacji.

Analizując metody płatności dokonywane przez klientów na rynku polskim należy mieć zatem na uwadze, że dostawcą rozwiązań płatniczych nie są jedynie podmioty sektora bankowego, ale także inne jednostki, które posiadają odpowiednie licencje zgodne z Ustawą o usługach płatniczych i w związku z tym podlegają nadzorowi.

ANALIZA METOD PŁATNOŚCI DOKONYWANYCH PRZEZ KONSUMENTÓW NA POLSKIM RYNKU

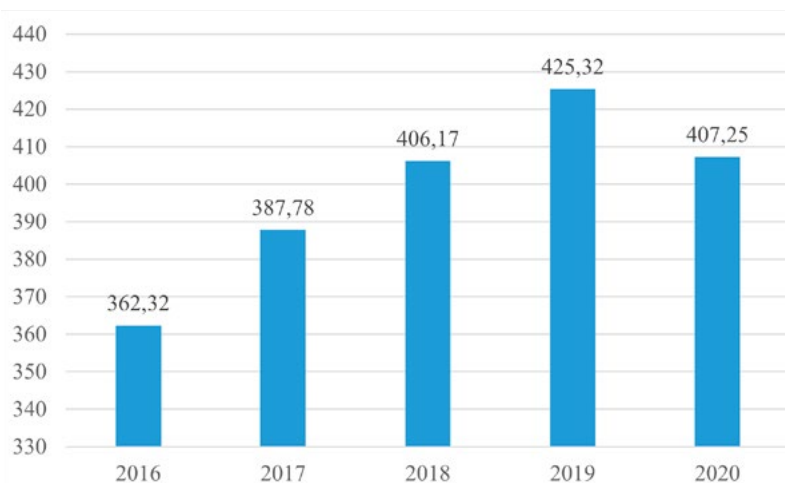
Na polskim rynku dostępnych jest wiele metod płatności za dobra i usługi. Najbardziej znaną metodą jest płatność w formie gotówki. Płatności gotówkowe to nie bezpośrednio transakcje z wykorzystaniem banknotów czy monet. Do takich płatności zalicza się

¹¹ S. Kasiewicz, *Korzyści i koszty PSD 2 w świetle wyników badań*, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2016, nr 3, tom 14, s. 103.

¹² Deloitte, *Duże banki w Europie Środkowej przygotowują się do PSD2*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/press-releases/articles/duze-banki-w-europie-srodkowej-przygotowuja-sie-do-PSD2.html> (dostęp: 26.07.2022).

również czeki gotówkowe i podróżniczy wpłaty gotówki na rachunek bankowy. Należy zauważyć, że stanowiła kilka lat temu najpopularniejszą formę płatności¹³. Na wykresie 1 przedstawiono wartość transakcji gotówkowych Polaków w latach 2016–2020.

Wykres 1. Wartość transakcji gotówkowych Polaków dokonanych kartami płatniczymi w latach 2016–2020 w kraju i za granicą (mld PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Narodowego Banku Polskiego, https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/transakcje_liczba.xlsx (dostęp: 03.07.2022).

Na transakcje gotówkowe kartami płatniczymi składają się między innymi wypłaty pieniędzy z bankomatów, wypłaty sklepowe (*cash back*), wypłaty w kasach banku. Możemy zauważyć, że w latach 2016 - 2019 wartość transakcji gotówkowych wzrosła z ponad 362 miliardów zł do ponad 452 mld zł. W 2020 roku nastąpił spadek wartości transakcji gotówkowych do ponad 407 miliardów zł, najprawdopodobniej spowodowany pandemią COVID-19, gdyż z powodu zamknięciu sklepów stacjonarnych dużo osób dokonywało zakupów przez strony internetowe.

Niezależnie od pojawiania się na rynku nowych instrumentów w zakresie płatności, gotówka ciągle zajmuje bardzo mocną pozycję, ze względu na cenione przez jej posiadaczy cechy takie jak anonimowość lub zaufanie do niej, co wyróżnia ją od większości elektronicznych metod płatności¹⁴.

W okresie niepewności związanym z wybuchem pandemii COVID-19 klienci banków dokonywali wypłat „na wszelki wypadek”. Przyczyniło się to do wprowadzenia

¹³ N.G. Mankiw, M.P. Taylor, *Makroekonomia*, PWE, Warszawa 2016, s. 181.

¹⁴ B. Świecka, *Bankowość elektroniczna*, CeDeWu, Warszawa 2008, s. 85.

ograniczeń przez niektóre banki w obsłudze gotówki w ich oddziałach oraz zredukowania ilości bankomatów, jak również narzucenia limitów w odniesieniu do ilości wypłacanej gotówki. Wprowadzone ograniczenia spowodowały strach i niepewność wśród ludzi, zaczęto na masową skalę wypłacać gotówkę. Przechowywanie dużej ilości pieniędzy wiąże jednak ze sobą ryzyko jej kradzieży¹⁵.

Według danych przedstawionych w raporcie „Płatności cyfrowe 2020” na temat wycofania gotówki, większość, tj. 64% osób uczestniczących w badaniu zadeklarowała, iż jest przeciwna wycofaniu gotówki, tylko 8% była za jej wycofaniem, a 28% nie miała zdania na badany temat. Ponad 1/3 osób ankietowanych uważa, iż wycofanie z obiegu gotówki spowodowałoby, że osoby w starszym wieku zostałyby wyeliminowane z rynku płatności, również ponad 1/3 osób uważa, że w tym momencie Polska nie jest jeszcze gotowa na wycofanie gotówki. 10% badanych, którzy są za wycofaniem gotówki z obiegu uważa, że sprawiłoby to, iż Polska stałaby się państwem nowoczesnym- bezgotówkowym. Pozostała część osób twierdzi, że częściej dokonuje płatności bezgotówkowych i jest za wycofaniem gotówki. Dodatkowo uważa, że pomogłoby to w zwalczaniu unikania podatków, a także zmniejszyło działalność przestępczą¹⁶.

Kolejną znaną metodą płatności jest użycie karty płatniczej. Do dynamicznego rozwoju w Polsce doszło w latach 90 XX wieku. Oficjalnie pierwsza karta płatnicza w Polsce została wydana przez Polcard w 1993 roku¹⁷. Karta płatnicza została zdefiniowana w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 roku Prawo Bankowe. Według tej ustawy karta płatnicza jest to karta wskazująca osobę upoważnioną do korzystania z niej (dokonywania płatności, wpłacania pieniędzy) oraz identyfikująca wydawcę karty. Dodatkowo, jeżeli upoważniona do udzielenia kredytu instytucja lub bank wydaje kartę, istnieje możliwość dokonywania transakcji za sprawą kredytu¹⁸. Wydawcy kart niebędący bankami ani SKOK przed rozpoczęciem działalności są zobowiązani do poinformowania w terminie jednego miesiąca Narodowy Bank Polski o planowaniu wydania karty płatniczej. Natomiast wszyscy emitenci kart płatniczych, zarówno banki jak i instytucje spoza sektora bankowego są zobligowane do dostarczania danych statystycznych do Narodowego Banku Polskiego.

Na wykresie 2 przedstawiono ilość kart płatniczych w latach 2016-2021 według stanów na koniec danego roku.

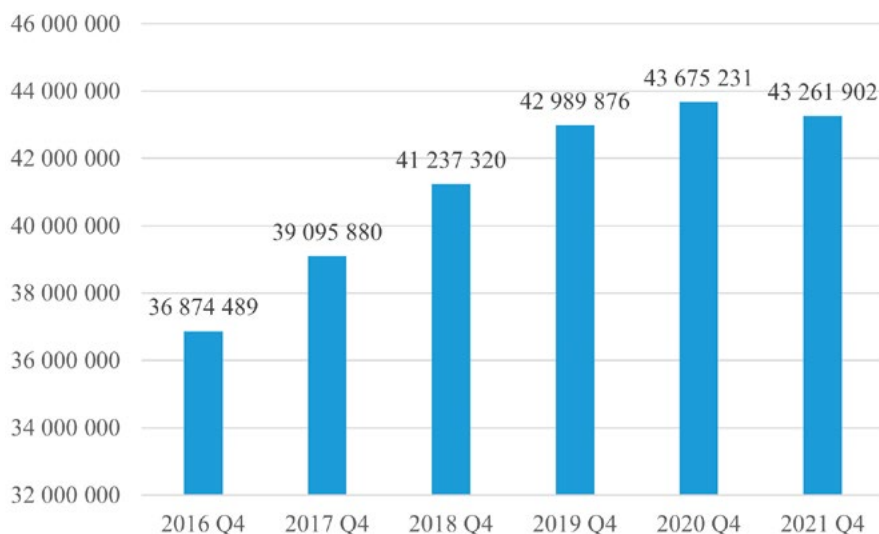
¹⁵ P. Łuczuk, *Gotówka czy karta, a może telefon? Czym najchętniej płacą Polacy?*, „Gazeta Polska” 2021, nr 50, s. 59–60.

¹⁶ Izba Gospodarki Elektronicznej, *Raport Płatności cyfrowe 2020*, Warszawa 2020, s. 118.

¹⁷ J.W. Kwiatkowski, *Bankowe karty płatnicze*, AWA, Warszawa 1995, s. 54.

¹⁸ A. Kuchciński, *Rynek kart płatniczych w Polsce*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2013, nr 38, s. 103–115.

Wykres 2.
Liczba kart płatniczych w latach 2016–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Narodowego Banku Polskiego, https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/karty_liczba.xlsx (dostęp 21.07.2022).

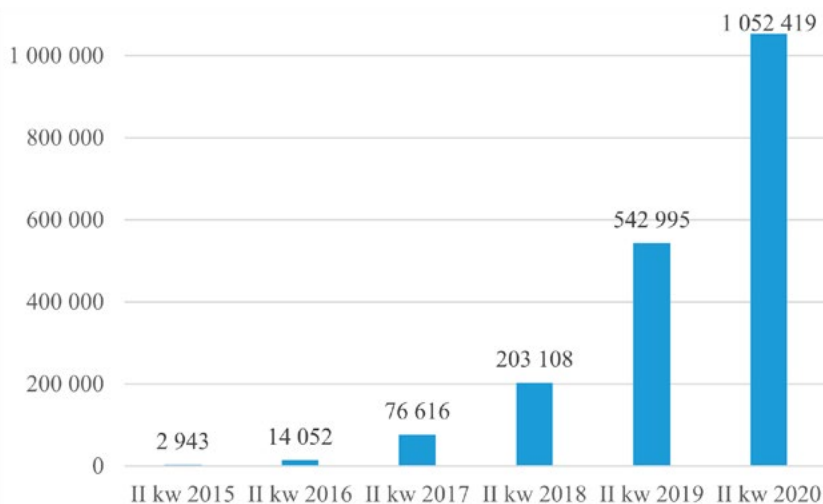
Od 2016 roku do 2020 roku liczba kart płatniczych wzrosła z ponad 36,8 milionów sztuk do niecałych 43,7 milionów sztuk. W 2020 r. oraz w 2021 r. liczba kart płatniczych pozostała na zbliżonym poziomie.

Inną metodą płatności, zdobywającą uznanie na rynku polskim, a uruchomioną w lutym 2015 r. jest system BLIK. Prezes Narodowego Banku Polskiego zaaprobował w listopadzie 2014 r. wdrożenie przez Polski Standard Płatności Sp. Z o.o., systemu płatności mobilnych, które to nazwano BLIK. Polski Standard Płatności Sp. Z o. o. została powołana przez 6 dużych banków komercyjnych takich jak: PKO BP S. A., Alior Bank S.A., mBank S.A., Bank Millenium S.A., ING Bank Śląski S.A., Bank Zachodni WBK S.A.

Działanie płatności BLIK opiera się na wygenerowaniu unikatowego kodu za pośrednictwem bankowości online przy użyciu połączonego z Internetem telefonu. Wygenerowany kod składa się z 6 cyfr, które można wprowadzić np. w polu płatności podczas dokonywania zakupów online, na terminalach w sklepach stacjonarnych, po czym zatwierdzić transakcje w mobilnej aplikacji. System ten oferuje także takie rozwiązania jak: przelewy na telefon, płatności w sklepach stacjonarnych oraz online, czeki BLIK, wypłata z bankomatu. Polacy coraz chętniej korzystają z możliwości, jakie stwarza system. Na wykresie 3 przedstawiono dzienną liczbę transakcji w systemie

od roku jego wprowadzenia do 2020 r. Dane obejmują średnią z drugiego kwartału każdego z analizowanych lat.

Wykres 3.
Średnia dzienna liczba transakcji w systemie BLIK w latach 2015–2020

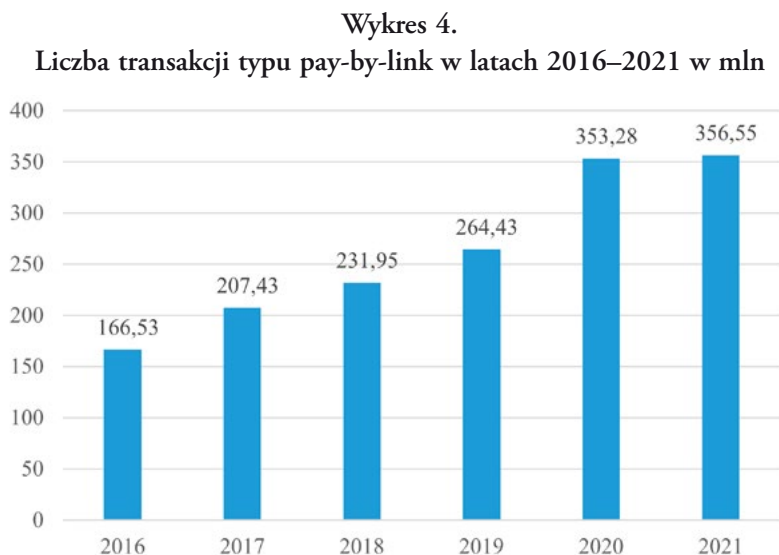
Źródło: opracowanie własne na podstawie: NBP, Informacja o rozliczeniach i rozrachunkach międzybankowych w II kwartale 2020 roku, Warszawa 2020, https://www.nbp.pl/systemplatniczy/publikacje/2020_2.pdf?v=2 (dostęp: 21.07.2022).

Od początku działania system BLIK stał się bardzo popularną formą dokonywania płatności. Średnia liczba transakcji w II kwartale 2015 roku wyniosła niespełna 3 tysiące, natomiast w ciągu 5 lat ta liczba wzrosła do ponad 1 mln transakcji dziennie.

Duża część płatności dokonywanych przez Internet odbywa się za pomocą nowoczesnej wersji tradycyjnego przelewu. Ulepszenie polega na automatycznym uzupełnieniu odpowiedniego formularza, dzięki czemu klient unika błędów, które można popełnić wpisując numer konta odbiorcy czy też tytuł płatności, który często zawiera specyficzny kod, charakteryzujący dany produkt. Ten typ przelewu nazywa się *pay-by-link*, szybki przelew. Wybierając go klient zostaje automatycznie przekierowany na stronę internetową wybranego banku, następnie po zalogowaniu zostaje mu udostępniony wypełniony formularz, który musi zatwierdzić, by płatność została przesłana do odbiorcy, a ten natychmiast otrzymuje środki na konto¹⁹. Podczas realizacji przelewu *online*, *pay-by-link* biorą udział cztery strony: płatnik, operator płatności, bank płatnika

¹⁹ B. Chinowski, *Elektroniczne metody płatności. Istota, rozwój, prognoza*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, str. 8-9.

oraz odbiorca płatności. Na wykresie 4 przedstawiono liczbę płatności *pay-by-link* wykonanych w latach 2016–2021.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Narodowego Banku Polskiego, <https://www.nbp.pl/systemplatniczy/dane/files/pay-by-link.xlsx> (dostęp: 22.07.2022)

W analizowanych latach liczba transakcji typu *pay-by-link* wzrastała, w latach 2016-2020 wzrost ten był bardziej dynamiczny. W 2016 roku wykonano ponad 166,5 milionów transakcji typu *pay-by-link*, natomiast w 2021 roku liczba transakcji wzrosła do ponad 356,5 milionów.

Alternatywą dla opisywanych metod płatności jest także portfel elektroniczny. Pozwala on na dokonywanie sprawnych płatności poprzez karty płatnicze „przechowywane” w takim portfelu. W 2001 roku elektroniczne portfele na rynek Polski wprowadziła spółka BillBird. Skonstruowany przez firmę system WellPay obsługujący mikropłatności został pod koniec 2001 roku sprzedany do spółki eCard. Na witrynie WellPay.pl klient zakładał własny e-portfel, który mógł zasilać środkami wpłaconymi przelewem lub przekazem pocztowym. System współpracował z Fortis Bankiem.

Portfele te mogą występować w formie aplikacji zainstalowanej na smartfonie bądź połączonych z używanymi przeglądarkami rozwiązań. Aby móc rozpocząć korzystanie z wirtualnego portfela należy wprowadzić dane karty takie jak np. numer karty,

kod zabezpieczający oraz datę ważności karty, następnie te dane zostają zapisane i zaszyfrowane²⁰.

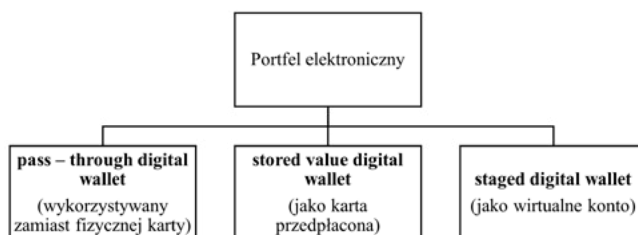
Transakcja takim portfelem jest anonimowa, jednakże podczas płatności czytnik sprzedawcy rejestruje kwotę zakupu oraz informację, który podmiot wyemitował kartę, często także numer użytej karty. Tylko w ten sposób możliwe jest rozliczenie się banku z emitentem elektronicznego portfela. Oznacza to, że mimo anonimowości danych kupującego dla sprzedawcy, możliwe jest posiadanie informacji o miejscach i rodzaju dokonywanych transakcji przez jednostkę wydającą kartę, tak jak to ma miejsce w przypadku płatności kartą debetową lub kredytową²¹.

Do operacji jakie można wykonać za pomocą cyfrowego portfela należą²²:

- przesyłanie pieniędzy pomiędzy cyfrowymi portfelami, które można określić jako odpowiednik przekazania pomiędzy osobami pieniędzy w formie fizycznej lub przełożenia ich z jednego do drugiego portfela,
- wpłata pieniędzy do cyfrowego portfela oraz rozporządzanie nim online, stanowi to odpowiednik wkładania i wyjmowania pieniędzy w formie fizycznej,
- podłączenie kart płatniczych do cyfrowego portfela, które możemy określić jako odpowiednik fizycznej karty noszonej w portfelu tradycyjnym.

Podział elektronicznych portfeli został zaprezentowany na rysunku 2.

Rysunek 2.
Podział elektronicznych portfeli

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Visa, *Czym jest portfel elektroniczny? Wygodny i bezpieczny sposób płatności* <https://www.visa.pl/visa-everywhere/blog/bdp/2021/06/01/portfel-elektroniczny-visa-1622579327829.html> (dostęp: 17.07.2022).

²⁰ Visa, *Czym jest portfel elektroniczny? Wygodny i bezpieczny sposób płatności*, <https://www.visa.pl/visa-everywhere/blog/bdp/2021/06/01/portfel-elektroniczny-visa-1622579327829.html> (dostęp: 17.07.2022).

²¹ D. Ślazińska-Kluczek, *Miejsce innowacyjnych...*, op. cit.

²² A. Kowalska, *Elektroniczne portmonetki – przegląd najlepszych rozwiązań. Jak płacić portfelem?*, <https://www.portalkonsumenta.pl/elektroniczne-portmonetki-przeglad-najlepszych-rozwiazan-jak-placic-portfelem-w-telefonie> (dostęp: 27.07.2022).

Pass – through digital wallet ma formę aplikacji, które można używać telefonie, bądź ubieralnych urządzeniach takich jak np. inteligentne zegarki. Klient może dokonywać płatności zbliżeniowych za pomocą cyfrowej wersji karty. Kolejną kategorią portfeli elektronicznych jest portfel jako przedpłacona karta zwany inaczej *stored value digital wallet*. Ten rodzaj portfela pozwala klientom na gromadzenie środków pieniężnych w wersji elektronicznej, którymi mogą zarządzać i dokonywać płatności, bezpiecznie i szybko. Gromadzone środki są przechowywane na rachunku przypisanym do portfela elektronicznego jednak rachunek ten ma charakter techniczny i nie jest traktowany jako odpowiednik tradycyjnego rachunku bankowego, stanowi pewnego rodzaju „internetową skarbonkę”. Ten rodzaj portfela pozwala przy użyciu rozwiązań P2P na przekazywaniu na inne portfele środków pieniężnych. Ostatnią kategorią są portfele elektroniczne jako konta wirtualne znane jako *staged digital wallet*. W tym wypadku działanie portfela opiera się na zasadzie działania wirtualnego konta, z którym jest połączona karta płatnicza. W odróżnieniu od portfeli elektronicznych jak karta przedpłacona, wcześniejsze zasilenie konta nie jest potrzebne, gdyż płatność dokonywana jest na bieżąco z użyciem połączonej z portfelem karty płatniczej²³.

PREFERENCJE W ODNIESIENIU DO WYKORZYSTANIA METOD PŁATNOŚCI W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Każdy konsument decydując się na dowolny zakup staje przed dylematem metody zapłaty za tany towar lub usługę. Często wybory te są nieuświadomione, automatyczne, wynikają z nabytych doświadczeń w odniesieniu do sposobu płatności, a także ze znajomości ofert, które przedstawiają podmioty oferujące usługi płatnicze. Celem badania było zaprezentowanie wybranych dostępnych metod płatności oraz preferencji ich wyboru wśród konsumentów na rynku polskim. Metodą badawczą wykorzystana do przeprowadzenia badania była autorska ankieta. Badanie zostało wykonane na próbie losowej przy użyciu Ankiety Google na przełomie marca oraz kwietnia 2022 roku za pośrednictwem internetu.

W badaniu wzięło udział 109 osób, a każda z nich w zależności od udzielonej odpowiedzi, odpowiedziała na od 15 do 29 pytań. Formularz składał się z dwóch części, części pierwszej – zasadniczej (pytania związane z zagadnieniem płatności) oraz drugiej części – metryczki. W ankiecie znajdowały się pytania jednokrotnego wyboru oraz wielokrotnego wyboru. Ankietowani zostali zapytani o częstość dokonywania płatności, jak również o pytania związane z konkretnymi wybranymi metodami płatności, czy dokonują transakcji konkretną metodą, jak często i w jakich miejscach/za

²³ Visa, *Czym jest portfel elektroniczny?*, op. cit.

jakie usługi. W dalszej części ankiety, ankietowani zostali zapytani o to czy dokonują płatności na stronach internetowych oraz w punktach handlowo/usługowych, jeżeli dokonują musieli wskazać preferowane metody płatności w tych miejscach. Dwa ostatnie pytania dotyczyły czynników wpływających na wybór metody płatności.

Ankietowani zostali podzieleni według czterech grup wiekowych. Pierwsza grupa, osoby w wieku od 18 do 29 lat stanowią największą grupę osób ankietowanych – 37%. Druga grupa, osoby w wieku od 30 do 39 lat liczą 26% wszystkich ankietowanych. Trzecia grupa, osoby w wieku od 40 do 49 lat – 15%. Ostatnia grupa, są to osoby powyżej 49 roku życia i stanowią 22% wszystkich badanych. Można zauważyć, że największą grupę ankietowanych stanowią osoby w wieku 18-29 lat, natomiast najmniejszą osoby w wieku 40-49 lat.

Ankietowani zostali podzieleni na dwie grupy według obszaru zamieszkania. Pierwszą grupę stanowią osoby zamieszkujące w mieście jest to najliczniejsza grupa i wynosi 74% wszystkich osób ankietowanych. Osoby mieszkające w mieście stanowią największą grupę, gdyż duża część osób do których skierowana została ankieta zamieszkuje np. w Warszawie. Drugą grupę tworzą osoby zamieszkujące na wsi – jest to 26% ankietowanych. Wyniki badań preferencji metod płatności przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1.
Preferencyjne metody płatności według ankietowanych

Metoda płatności	Korzystanie z danej metody		Częstotliwość dokonywania płatności*			
	Tak	Nie	Codziennie	Kilka razy w tygodniu	Kilka razy w miesiącu	Rzadziej
gotówka	85%	15%	29%	19%	27%	25%
karta płatnicza	86%	14%	39%	47%	10%	4%
portfel elektroniczny	41%	59%	13%	20%	24%	43%
system BLIK	61%	39%	4%	37%	40%	19%
szybki przelew przez serwis płatności np. PayU	89%	11%	2%	8%	53%	37%
przelew tradycyjny	45%	55%	0%	0%	37%	63%

* odpowiedzi udzielały osoby, które odpowiedziały „Tak” na pytanie odnośnie, dokonywania płatności daną metodą

Źródło: badania własne.

W tabeli 2 zestawiono metody płatności w podziale na gotówkę, kartę płatniczą, portfel elektroniczny, system BLIK, szybki przelew oraz przelew tradycyjny, wraz z miejscami, w których takie płatności są najczęściej realizowane.

Tabela 2.
Metoda płatności a miejsce płatności

Metoda płatności	Miejsca dokonywania płatności (trzy najczęściej wybierane)
Gotówka	Targi/ bazaraki (66%), sklepy spożywcze/hipermarkety (53%), restauracje/kawiarnie (34%)
Karta płatnicza	restauracje/kawiarnie (67%), sklepy spożywcze/hipermarkety (47%), sklepy odzieżowe (27%)
Portfel elektroniczny	sklepy spożywcze/hipermarkety (60%), sklepy odzieżowe (58%), sklepy odzieżowe (online) (49%)
System BLIK	restauracje (online) (63%), sklepy odzieżowe (online) (61%), sklepy elektroniczne (online) (52%)
Szybki przelew przez serwis płatności np. PayU	sklepy odzieżowe (61%), sklepy elektroniczne (49%), restauracje (44%)
Przelew tradycyjny	opłaty (np. Czynsz, media, studia) (88%), sklepy elektroniczne (29%), sklepy odzieżowe (27%)

Źródło: badania własne.

Pośród analizowanych metod płatności ponad 80% ankietowanych dokonuje płatności za pomocą: gotówki (85%), karty płatniczej (86%) oraz szybkiego przelewu przez serwis płatności np. PayU (89%). Do płatności BLIK przekonane jest 61% respondentów. Najmniej osób ankietowanych korzysta z przelewu tradycyjnego (45%) oraz portfela elektronicznego (41%).

Pośród wszystkich metod płatności to w płatnościach gotówkowych można zauważyć, iż nie ma znacznie dominującej grupy odnośnie do częstości płatności gotówką. Najczęstsze miejsca w jakich respondenci dokonują płatności za pomocą gotówki to bazaraki/targi, sklepy spożywcze/hipermarkety oraz restauracje/kawiarnie.

Za pomocą karty płatniczej najwięcej ankietowanych płaci codziennie oraz kilka razy w tygodniu. Jest to metoda płatności, którą najchętniej respondenci płacą w punktach handlowo-usługowych takich jak restauracje i kawiarnie, sklepy spożywcze i hipermarkety oraz sklepy odzieżowe.

Płatności portfelem elektronicznym są zarówno dokonywane w punktach handlowo-usługowych jak i na stronach internetowych. Ankietowani najczęściej za pomocą karty płacą w sklepach spożywczych i hipermarketach, sklepach odzieżowych oraz internetowych sklepach odzieżowych. Najwięcej osób korzysta z tej metody rzadziej niż kilka razy w miesiącu.

Osoby korzystające z systemu BLIK, za jego pomocą dokonują najczęściej płatności kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu. Respondenci preferują dokonywać płatności za pomocą systemu BLIK przez Internet m. in. w restauracjach, sklepach odzieżowych oraz sklepach elektronicznych.

Szybki przelew przez serwis płatności np. PayU stanowi preferowaną metodę płatności w Internecie. Ankietowani tą metodą najczęściej dokonują zakupów kilka razy w miesiącu. Internetowe: sklepy odzieżowe, sklepy elektroniczne oraz restauracje są to najczęstsze miejsca w których ankietowani płacą za pomocą szybkiego przelewu.

Ankietowani dokonujący płatności za pomocą przelewu tradycyjnego, wykonują takie płatności kilka razy w miesiącu lub rzadziej. Najczęściej respondenci posługują się przelewem tradycyjnym w celu wykonania opłat za między innymi czynsz i media.

Następnym krokiem było sprawdzenie metod używanych podczas płatności w podziale na zakupy za pomocą stron internetowych oraz w punktach handlowo-usługowych. Zestawienie wyników zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3.

Zestawienie preferowanych metod płatności według miejsca płatności

miejsce	Dokonuje płatności		3 preferowane metody płatności
	Tak	Nie	
strony internetowe	97%	3%	szybki przelew przez serwis płatności (83%), system BLIK (57%), portfel elektroniczny (28%)
punkty handlowo-usługowe	100%	0%	karta płatnicza (77%), gotówka (41%), portfel elektroniczny (32%)

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani zostali zapytani o to czy miejsce dokonywania płatności ma wpływ na wybór metody płatności. 63% ankietowanych odpowiedziało, że tak, natomiast 37% respondentów odpowiedziało, że nie.

W punktach handlowo-usługowych zakupów dokonują wszyscy ankietowani, natomiast 3% respondentów nie robi zakupów przez Internet. Wyniki badania

wskazują, że w zależności od zakupów przez strony internetowe oraz w punktach handlowo-usługowych preferencje metod płatności znacznie się różnią. Na stronach internetowych respondenci najczęściej dokonują płatności za pomocą szybkiego przelewu (83%), systemu BLIK (57%) oraz za pomocą portfela elektronicznego (28%). W przypadku płatności w punktach usługowo handlowych ankietowani preferują płatności kartą płatniczą (77%), gotówką (41%) oraz portfelem elektronicznym (32%).

Respondentów zapytano również o to, czym kierują się wybierając określoną metodę płatności. Wyniki zaprezentowano w tabeli 4.

Tabela 4.
Najważniejsze cechy wpływające na wybór metody płatności

Cecha	Udział % respondentów
Wygoda/łatwość dokonania zapłaty	62%
Szybkość dokonywania płatności	51%
Wysoki poziom bezpieczeństwa	42%
Miejsce dokonywania płatności	40%
Wysokość kwoty do zapłaty	29%
Łatwość kontroli wydatków	22%
Możliwość dokonywania płatności o każdej porze dnia	19%
Anonimowość	13%
Niski koszt transakcji	13%

Źródło: opracowanie własne.

Klienci kierują się wieloma czynnikami podczas wyboru metody płatności. Mimo iż 63% respondentów zadeklarowało wcześniej, że miejsce dokonywania płatności ma wpływ na wybór metody płatności, w ogólnej klasyfikacji cech najistotniejszych podczas wyboru metody płatności, 40% ankietowanych wskazało, iż miejsce dokonywania płatności jest jednym z najistotniejszych czynników którym kierują się podczas wyboru metody płatności. Największa część respondentów (62%) najważniejszą wskazuje za najważniejszą cechę wygodę i łatwość dokonywania zapłaty. Na drugim miejscu znajduje się szybkość dokonywania transakcji (51%). Szybki przelew przez serwis płatności np. PayU jest znacznie szybszy i łatwiejszy do wykonania niż np. przelew tradycyjny,

ryzyko wypełnienia błędnych danych jest zminimalizowane. Na trzecim miejscu znajduje się wysoki poziom bezpieczeństwa (42%). Prawie jedna trzecia respondentów przy wyborze metody płatności najczęściej kieruje się wysokością kwoty do zapłaty. Niewiele ponad jedna piąta ankieterowanych wybrała za najistotniejszą cechę łatwość kontroli wydatków natomiast, mniej jak jedna piąta osób ankieterowanych wskazała na możliwość dokonywania płatności o każdej porze dnia. Najmniej osób wskazuje na anonimowość oraz niski koszt transakcji.

ZAKOŃCZENIE

Pieniądz traci fizyczną obecność, zanika jako rzecz, staje się informacją, zapisem na koncie płatniczym. Stopniowo staje się głównie liczbą, którą można obejrzeć logując się do systemów transakcyjnych banków lub innych instytucji, które są upoważnione do przeprowadzania transakcji płatniczych. Wartość posiadanych środków to informacja umieszczona na odpowiednich nośnikach. Należy oczekiwać, że taka forma pieniądza stanie się w przyszłości formą dominującą.

Na rynku dostępnych jest wiele metod płatności, a ciągły rozwój technologiczny przyczynia się do powstawania nowych metod. Obok metod tradycyjnych takich jak gotówka, karta płatnicza pojawiają się rozwiązania umożliwiające sprawny przepływ środków od płatnika do odbiorcy w czasie rzeczywistym, np. poprzez *pay-by-link*, czy system BLIK. Innymi rozwiązaniami są portfele elektroniczne, gdzie pieniądz ma formę cyfrową, przechowywaną na serwerach. Jednakże zdarza się że punkty obsługujące płatności nie nadążają za preferencjami klienta – są miejsca, w których brakuje terminali płatniczych, czy też płatność za pomocą BLIK nie jest możliwa.

W artykule zostały przedstawione i scharakteryzowane wybrane metody płatności jak również ukazany został stosunek konsumentów do badanych metod płatności z uwzględnieniem miejsc, w których te płatności zostają dokonywane. Postawiona hipoteza została udowodniona, głównymi determinantami wpływającymi na wybór metody płatności są wygoda/łatwość dokonywania zapłaty, bezpieczeństwo oraz szybkość dokonywania transakcji. W zależności od miejsca dokonywania płatności preferencje konsumentów są różne. Za zakupy na stronach internetowych konsumenci preferują płacić za pomocą szybkiego przelewu przez serwis płatności np. PayU, systemu BLIK oraz portfela elektronicznego. Natomiast w punktach handlowo-usługowych klienci stawiają na płatności kartą płatniczą, gotówką oraz portfelem elektronicznym.

BIBLIOGRAFIA

- Gruszecki T., *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, KUL, Lublin 2003.
- Chinowski B., *Elektroniczne metody płatności. Istota, rozwój, prognoza*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013.
- Deloitte, *Duże banki w Europie Środkowej przygotowują się do PSD2*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/press-releases/articles/duze-banki-w-europie-srodkowej-przygotowuja-sie-do-PSD2.html> (dostęp: 26.07.2022)
- Izba Gospodarki Elektronicznej, *Raport Płatności cyfrowe 2020*, Warszawa 2020.
- Łuczuk P., *Gotówka czy karta, a może telefon? Czym najchętniej płacą Polacy?*, „Gazeta Polska” 2021, nr 50.
- Kasiewicz S., *Korzyści i koszty PSD 2 w świetle wyników badań*, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2016, nr 3, tom 14.
- Kowalska A., *Elektroniczne portmonetki – przegląd najlepszych rozwiązań. Jak płacić portfelem?*, <https://www.portalkonsumenta.pl/elektroniczne-portmonetki-prze-gląd-najlepszych-rozwozian-jak-placic-portfelem-w-telefonie> (dostęp: 27.07.2022).
- Kuchciński A., *Rynek kart płatniczych w Polsce*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2013, nr 38.
- Kwiatkowski J.W., *Bankowe karty płatnicze*, AWA, Warszawa 1995.
- Mankiw N. G., Taylor M. P., *Makroekonomia*, PWE, Warszawa 2016.
- NBP, *Informacja o rozliczeniach i rozrachunkach międzybankowych w II kwartale 2020 roku*, Warszawa 2020, https://www.nbp.pl/systemplatniczy/publikacje/2020_2.pdf?v=2 (dostęp: 21.07.2022)
- NBP, https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/transakcje_liczba.xlsx (dostęp: 03.07.2022).
- Piffaretti N., *A theoretical Approach To Electronic Money*, Working Papers University of Fribourg, Szwajcaria 1998.
- Szpringer W., *Kierunki regulacji sektora fin-tech na rynku usług finansowych*, Alterum, Warszawa 2017.
- Ślążyńska-Kluczek D., *Miejsce innowacyjnych form pieniądza na rynku płatności* [w:] M. Czerwiński (red.), *Cywilizacja pieniądza*, Wydawnictwo internetowe e-bookowo, 2016.
- Ślążyńska-Kluczek D., *Sztuczna inteligencja- regulacje prawne, miejsce w polskim sektorze bankowym*, „Nauki Ekonomiczne” 2021, nr 34.
- Ślążyńska-Kluczek D., *Perspektywy rozwoju innowacji na rynku usług płatniczych*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2016, nr 4.
- Świecka B., *Bankowość elektroniczna*, CeDeWu, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U.2021.1907).

Visa, *Czym jest portfel elektroniczny? Wygodny i bezpieczny sposób płatności*, <https://www.visa.pl/visa-everywhere/blog/bdp/2021/06/01/portfel-elektroniczny-visa-1622579327829.html> (dostęp: 17.07.2022).

KONSUMENT NA RYNKU PŁATNOŚCI W POLSCE – PREFEROWANE METODY PŁATNOŚCI

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza wybranych dostępnych metod płatności oraz ich preferencji wśród konsumentów na rynku polskim. Hipoteza pracy: głównymi determinantami wpływającymi na wybór metody płatności jest wygoda, bezpieczeństwo oraz szybkość dokonywanych transakcji.

W celu weryfikacji postawionej hipotezy dokonano przeglądu literatury przedmiotu, analizy aktów prawnych, opracowań branżowych, a także przeprowadzono własne badania ankietowe. Wyniki badań potwierdzają prawdziwość postawionej na wstępie hipotezy.

Słowa kluczowe: płatności, usługi płatnicze, zwyczaje płatnicze, BLIK.

THE CONSUMER ON THE PAYMENT MARKET IN POLAND – PREFERRED PAYMENT METHODS

Abstract

The aim of the article is to analyze selected available payment methods and their preferences among consumers on the Polish market. Work hypothesis: the main determinants influencing the choice of payment method are convenience, security and speed of transactions.

In order to verify the hypothesis, the literature on the subject was reviewed, legal acts as well as industry studies were analyzed. Moreover the own questionnaire research was conducted. The results of the research confirm the truth of the hypothesis put forward at the beginning of the article.

Keywords: payments, payment services, payment habits, BLIK

Cytuj jako:

Ślazińska-Kluczek D., Gawryszewska K., *Konsument na rynku płatności w Polsce – preferowane metody płatności*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 79–97. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.12/d.slazynska-kluczek/k.gawryszewska

Cite as:

Ślazińska-Kluczek, D., Gawryszewska, K. (2022). ‘The consumer on the payment market in Poland – preferred payment methods’. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 79–97. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.12/d.slazynska-kluczek/k.gawryszewska

OD DAC1 DO DAC7. ROZWÓJ AUTOMATYCZNEJ WYMIANY INFORMACJI DO CELÓW PODATKOWYCH W RAMACH UNII EUROPEJSKIEJ

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.13/t.matras

WPROWADZENIE

Wielkie korporacje oraz osoby fizyczne wykorzystują niecisłości i różnice w przepisach podatkowych poszczególnych państw, dzięki czemu unikają płacenia należnych podatków bądź znacznie obniżają podstawę opodatkowania. Problem utraty potencjalnych zysków podatkowych został podjęty na forum Unii Europejskiej z uwagi na skalę procederu. Z raportu zespołu ekspertów powołanych przez Parlament Europejski wynika, że wszystkie działania związane z oszustwami podatkowymi powodują obniżenie wpływów fiskalnych o 825 mld euro rocznie. Z tej kwoty od 160 mld do 190 mld państwa członkowskie tracą w wyniku nieuczciwych lub agresywnych praktyk, takich jak przenoszenie zysków przez osoby fizyczne lub przedsiębiorstwa wielonarodowe do rajów podatkowych². Dla przykładu, w 2016 r. obywatele Unii Europejskiej posiadali kapitał ulokowany w tzw. strefach *offshore* o wartości około 1,5 bln euro, co zmniejszyło dochody podatkowe w państwach członkowskich o 46 mld euro³. Jeszcze większe straty były skutkiem optymalizacji podatkowej realizowanej przez korporacje

¹ Tomasz Matras – doktor, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Studiów Międzynarodowych, Zakład Międzynarodowych Stosunków Ekonomicznych i Integracji Europejskiej, e-mail: tomasz.matras2@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-4136-2038.

² *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego: Skuteczne i skoordynowane środki UE mające na celu zwalczanie oszustw podatkowych, unikania opodatkowania, prania pieniędzy i rajów podatkowych*, Dz.Urz. UE C 429/6 z 11.12.2020, s. 3.

³ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Opodatkowanie działalności gospodarczej w XXI wieku*, COM(2021) 251 final z 18.05.2021, s. 4.

wielonarodowe. Z uwagi na transferowanie zysków do rajów podatkowych w 2018 r. korporacje te zapłaciły na terytorium Unii Europejskiej podatki o 30 % niższe niż ich krajowi konkurenci niekorzystający z tego typu rozwiązań⁴.

Na forum międzynarodowym od wielu lat podejmowane są próby zahamowania tego procederu poprzez ustanowienie wspólnych ram raportowania i weryfikowania podejrzanych transakcji. W skali globalnej już od lat 80. XX w. najbardziej zaawansowane prace dotyczące ujednoczenia wymiany informacji podatkowych między poszczególnymi krajami prowadziła Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Ich wynikiem było przyjęcie w 2014 r. procedury Wspólnego Standardu Sprawozdawczego (*Common Reporting Standard* – CRS). Ujednoczyła ona zakres wymienianych pomiędzy poszczególnymi jurysdykcjami informacji finansowych do celów podatkowych. Do końca 2021 r. CRS implementowało do krajowych porządków prawnych 108 państw lub terytoriów zależnych⁵. Niemniej praktyczne funkcjonowanie CRS nie do końca spełnia oczekiwania. Kontrowersje budzi postawa niektórych państw (przede wszystkim państw rozwijających się), które formalnie wdrożyły Standard, ale nie wykonują określonych w nim zasad szczególnej staranności. W związku z tym instytucje Unii Europejskiej postanowiły stworzyć własne, szersze ramy współpracy, aby skuteczniej identyfikować nieuczciwe praktyki finansowe na terytorium Wspólnoty.

Moment przełomowy stanowiło przyjęcie dyrektywy 2011/16/UE, w której przewidziano obowiązkową automatyczną wymianę informacji między organami administracji skarbowej w zakresie niektórych kategorii dochodu i kapitału posiadanego przez podatników w państwach członkowskich innych niż państwo ich rezydencji⁶. W latach 2014–2021 dyrektywa była zmieniana i rozszerzana sześciokrotnie – w celu uwzględnienia informacji na temat rachunków finansowych (DAC2), interpretacji prawa podatkowego i uprzednich porozumień cenowych (DAC3), sprawozdań z podziałem na poszczególne kraje (DAC4), beneficjentów rzeczywistych (DAC5), podlegających zgłoszeniu uzgodnień transgranicznych (DAC6) i platform cyfrowych (DAC7)⁷.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie genezy i rozwoju prac nad poszczególnymi dyrektywami DAC oraz krytyczna analiza przyjętych rozwiązań,

⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 26 marca 2019 r. w sprawie przestępstw finansowych, uchylania się od opodatkowania i unikania opodatkowania, Dz.Urz. UE C108/8 z 26.03.2021, s. 8.

⁵ OECD, *Automatic exchange of information (aeoi): status of commitments*, s. 1–2 [online:] <https://www.oecd.org/tax/transparency/AEOI-commitments.pdf> [dostęp: 29.07.2022].

⁶ Dyrektywa Rady 2011/16/UE z dnia 15 lutego 2011 r. w sprawie współpracy administracyjnej w dziedzinie opodatkowania i uchylająca dyrektywę 77/799/EWG, Dz.Urz. UE L 64/1 z 11.03.2011, s. 5–8.

⁷ Ch. G. Chukwudumogu, *The Regulation of Tax Competition: Rethinking "Harmful" Tax Competition in a Global Context*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2021, s. 17–20.

uwzględniająca silne strony oraz słabości funkcjonowania wymiany informacji finansowych. Na potrzeby niniejszych rozważań sformułowano podstawowe pytanie badawcze: czy wspólnotowe regulacje spełniają oczekiwania sformułowane na etapie ich projektowania? Podczas badań wykorzystano komparatystyczną metodę analizy treści – poprzez porównanie założeń prezentowanych w poszczególnych dyrektywach DAC z praktyką wymiany informacji finansowych.

1. POCZĄTKI WSPÓŁPRACY ADMINISTRACYJNEJ W DZIEDZINIE OPODATKOWANIA

Pomimo że formalnie pobór podatków należy do kompetencji państw członkowskich, oszustwa podatkowe i uchylanie się od opodatkowania to problemy, które stały się przedmiotem działań na szczeblu wspólnotowym. Państwom członkowskim trudno jest prawidłowo określać wysokość należnych podatków, zwłaszcza w odniesieniu do podatków bezpośrednich. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać we wzroście mobilności podatników, liczby operacji transgranicznych oraz internacjonalizacji instrumentów finansowych. Powyższe motywacje doprowadziły do rozpoczęcia opracowywania przez instytucje Unii Europejskiej nowego systemu współpracy pomiędzy administracjami podatkowymi państw członkowskich. Wcześniejsze procedury bazowały na zapisach dyrektywy 77/799/EWG z 19 grudnia 1977 r. Właściwe władze państw członkowskich mogły udzielać sobie wszelkich informacji, aby umożliwić dokonanie prawidłowego naliczenia podatków od dochodu i kapitału oraz wszelkich informacji dotyczących ustanowienia podatków od składek ubezpieczeniowych⁸. Pomimo że dyrektywa została w 2004 r. znowelizowana, to nie spełniała swojej podstawowej funkcji – sprawnej wymiany informacji. Przepisy zakładały bowiem konieczność zwrócenia się z wnioskiem przez przedstawicieli jednego państwa do zagranicznego podmiotu o przedstawienie konkretnych informacji finansowych. Właściwy organ skarbowy, do którego wniosek został skierowany, nie miał obowiązku odpowiedzi, jeżeli państwo wnioskujące nie wyczerpało własnych, zwyczajowo uznawanych źródeł informacji lub jeśli żądające państwo członkowskie nie było w stanie z przyczyn faktycznych lub prawnych dostarczyć informacji tego samego rodzaju⁹. Z powyższych

⁸ *Dyrektywa z dnia 19 grudnia 1977 r. dotycząca wzajemnej pomocy właściwych władz Państw Członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich oraz opodatkowania składek ubezpieczeniowych*, Dz. Urz. UE L.1977.336.15, s. 1–2.

⁹ *Dyrektywa Rady 2004/56/WE z dnia 21 kwietnia 2004 r. zmieniająca dyrektywę 77/799/EWG dotyczącą wzajemnej pomocy właściwych władz Państw Członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich, niektórych podatków konsumpcyjnych i podatków od premii ubezpieczeniowych*, Dz. Urz. UE L. 127/70 z 11.04.2004, s. 2.

powodów oraz obserwowanego od początku XXI w. wzrostu finansowych operacji transgranicznych zdecydowano się wdrożyć bardziej sformalizowane ramy współpracy. Dnia 15 lutego 2011 r. Komisja Europejska opublikowała dyrektywę o numerze 2011/16/UE w sprawie współpracy administracyjnej w dziedzinie opodatkowania. Najważniejszą kwestią zawartą w rzeczonyj dyrektywie było wprowadzenie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji między państwami członkowskimi w zakresie pięciu kategorii dochodów posiadanych przez podatników w innych państwach niż państwo ich rezydencji, tj. z dochodów z zatrudnienia, wynagrodzeń dyrektorów, świadczeń emerytalnych i rentowych, produktów ubezpieczeniowych i nieruchomości. Kluczowe znaczenie miało słowo „automatycznie”. W przeciwieństwie do wcześniejszych regulacji właściwy organ skarbowy miał obowiązek przekazywać informacje automatycznie do innych jurysdykcji podatkowych, chyba że państwo rezydencji zdecydowało się na nieotrzymywanie takich wiadomości¹⁰. Ponadto dokument zwracał uwagę na cztery istotne obszary:

- konieczność rozszerzenia w przyszłości zakresu współpracy na wszystkie potencjalnie istotne informacje związane nie tylko z podatkami bezpośrednimi, ale także z wszelkimi podatkami pośrednimi;
- zintensyfikowanie w przyszłości automatycznej wymiany informacji podatkowych;
- wprowadzenie terminów, nowych formularzy i środków technicznych w procesie wymiany informacji;
- zobowiązanie państwa członkowskiego, które współpracuje z państwem trzecim, do zapewnienia takiego samego poziomu współpracy wszystkim pozostałym państwom członkowskim, które chcą nawiązać taką współpracę¹¹.

Często dyrektywę 2011/16/UE określa się jako krok milowy, ponieważ zainicjowano stopniowe podejście do wzmacniania automatycznej wymiany danych, rozszerzono ją na nowe kategorie dochodu i kapitału oraz usunięto warunki blokujące przepływ informacji. W praktyce zmodyfikowano procedury współpracy między organami administracji podatkowej w Unii Europejskiej. W dokumencie pominięto jednak kluczową kwestię, a mianowicie: w jaki sposób krajowe organy administracji skarbowych powinny pozyskiwać informacje finansowe, aby były one użyteczne dla innych państw członkowskich? W związku z tym dyrektywę należy określić jedynie jako punkt wyjścia do wprowadzenia w przyszłości bardziej szczegółowych rozwiązań. Dokument charakteryzował się dużym stopniem ogólności, co w połączeniu z dynamicznym wzrostem sposobów unikania lub uchylania się od opodatkowania nie czyniło procesu operacyjnie efektywnym. Z drugiej strony dyrektywa ukierunkowała drogę Unii Europejskiej

¹⁰ *Dyrektywa Rady 2011/16/UE...*, *op. cit.*, s. 6

¹¹ *Ibidem*, s. 9–11.

w obszarze zwalczania nieuczciwych praktyk podatkowych. Przed 2011 r. w przestrzeni publicznej pojawiały się różne propozycje, takie jak np. globalny podatek od transferów kapitału lub korporacji transnarodowych. Przyjętym w dyrektywie i rozwijanym później rozwiązaniem stała się automatyczna wymiana informacji finansowych. Znalazło to odzwierciedlenie w Komunikacie Komisji Europejskiej z 6 grudnia 2012 r. przedstawiającym plan działań w walce z oszustwami podatkowymi i uchylaniem się od opodatkowania. Podkreślono w nim potrzebę „zdecydowanego promowania automatycznej wymiany informacji jako przyszłego europejskiego i międzynarodowego standardu dla przejrzystości i wymiany informacji w sprawach podatkowych”¹². Z kolei Rada Europejska w konkluzjach z 22 maja 2013 r. za priorytet uznała prowadzenie dalszych prac w zakresie promowania automatycznej wymiany informacji na wszystkich szczeblach. Wezwano do rozszerzenia procesu „zarówno na poziomie unijnym, jak i globalnym z myślą o zwalczaniu oszustw podatkowych, uchylania się od opodatkowania i agresywnego planowania podatkowego”¹³.

2. WYMIANA INFORMACJI FINANSOWYCH

W przypadku prawidłowego określania wysokości wymaganego do zapłacenia podatku kluczowe znaczenie ma wiedza na temat osiągniętych przez podatnika dochodów oraz jego rezydencji do celów podatkowych. Samo wdrożenie dyrektywy 2011/16/UE nie powodowało, że informacje przekazywane do organów administracji skarbowej innego państwa były zgodne z rzeczywistością. Osoba prawna lub fizyczna mogła deklarować inną lub nie deklarować żadnej rezydencji podatkowej w odniesieniu do faktycznego centrum interesów osobistych, w którym przebywała, prowadziła działalność i uzyskiwała dochody. Podając nieprawidłowe dane dotyczące rezydencji, mogła unikać obowiązku podatkowego, uciekając przed jurysdykcją właściwych organów administracji skarbowej¹⁴. W związku z tym konieczne stało się stworzenie ram raportowania oraz agregowania informacji na temat dochodów i rezydencji podatkowej. Przeciwdziałanie tego typu procederowi było celem dyrektywy o numerze 2014/107/UE z 9 grudnia 2014 r. zmieniającej dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania. Regulację powszechnie określa się

¹² *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Plan działania zakładający poprawę skuteczności walki z oszustwami podatkowymi i uchylaniem się od opodatkowania*, COM(2012) 722 final z 06.12.2012, s. 10.

¹³ Konkluzje Rady Europejskiej z dnia 22.05.2013, s. 2, 7 [online:] <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-75-2013-INIT/pl/pdf> [dostęp 02.08.2022].

¹⁴ N. Johannesen, G. Zucman, *The End of Bank Secrecy? An Evaluation of the G20 Tax Haven Crackdown*, „American Economic Journal: Economic Policy” 2014, vol. 6(1), s. 82–85.

jako DAC2. Wszystkie ówczesne państwa członkowskie Unii Europejskiej 14 października 2014 r. osiągnęły porozumienie polityczne w sprawie przyjęcia dokumentu.

Dzięki DAC2 państwa członkowskie zaimplementowały do krajowych porządków prawnych wspólny standard wymiany informacji finansowych. Należy podkreślić, że przyjęte w dyrektywie 2014/107/UE reguły sprawozdawcze i zasady należytej staranności stanowiły prawie pełne powtórzenie rozwiązań zaproponowanych w ramach CRS. Zasadniczym celem, ujawnionym na etapie projektowania dyrektywy, było zapewnienie pełnej zgodności wymiany informacji w Unii Europejskiej ze zmianami na szczeblu międzynarodowym. Dzięki takiemu podejściu planowano zminimalizowanie kosztów i obciążeń administracyjnych związanych z obsługą systemu wymiany informacji zarówno po stronie administracji podatkowych, jak i podmiotów gospodarczych. W tym celu sygnalizowano wykorzystanie opracowanych przez OECD komentarzy do CRS jako źródła przykładów lub interpretacji dla zapewnienia spójności stosowania we wszystkich państwach członkowskich¹⁵.

Pomimo że dokument składał się z dziesięciu sekcji, dwóch załączników i liczył blisko trzydzieści stron, to najważniejsza część dotyczyła procedury automatycznej wymiany informacji finansowych. Celem było umożliwienie krajowym administracjom podatkowym pozyskiwanie, bez uprzedniego wniosku, w ustalonych z góry, regularnych odstępach czasu, określonych informacji dotyczących rachunków prowadzonych dla nierezydentów lub podmiotów kontrolowanych przez nierezydentów podatkowych, a następnie przekazanie tych danych do innych państw członkowskich. Oznacza to, że jeśli klient wskazał rezydencję podatkową inną niż rezydencja krajowa, informacja na ten temat powinna zostać przekazana do właściwego organu skarbowego kraju rezydenta. W przypadku klientów wykazujących wyłącznie krajową rezydencję podatkową fakt ten nie musi być nigdzie raportowany, z wyjątkiem sytuacji, w której z dokumentacji posiadanej przez instytucję finansową wynikałyby inne okoliczności i instytucja ma wątpliwości co do zadeklarowanej przez klienta rezydencji. Warto podkreślić, że operacyjne wykonywanie założeń dyrektywy zostało scedowane na instytucje finansowe. Zostały one zobligowane do właściwego zbierania i agregowania danych na temat rezydencji podatkowej klientów oraz prawidłowego ich raportowania organom administracji skarbowej¹⁶.

Praktycznego funkcjonowania dyrektywy doświadczyli klienci instytucji finansowych. W trakcie procedur związanych z otwarciem rachunku każda osoba jest

¹⁵ R. Seer, S. Kargitta, *Exchange of information and cooperation in direct taxation* [w:] C. Panayi, W. Haslehner, E. Traversa (red.), *Research Handbook on European Union Taxation Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2020, s. 511.

¹⁶ R. Schilcher, K. Spies, S. Zirngast, *Mutual assistance in direct tax matters* [w:] M. Lang, P. Pistone, A. Rust, J. Schuch, C. Staringer, G. Kofler, K. Spies (red.), *Introduction to European Tax Law on Direct Taxation: Sixth edition*, Linde, Wiedeń 2020, s. 261–263.

zobowiązana podpisać oświadczenie na temat rezydencji podatkowej. Stanowi ono integralną część dokumentacji wymaganej do założenia rachunku. Od wielu klientów, którzy założyli rachunki wcześniej, również wymagano uzupełnienia oświadczenia. Do zadań instytucji nawiązującej współpracę należy weryfikacja zawartych w oświadczeniu informacji na podstawie dokumentów tożsamości. Jeżeli z oświadczenia wynika, że posiadacz rachunku jest rezydentem do celów podatkowych innego państwa, instytucja finansowa powinna dane dotyczące rachunku raportować do odpowiedniego organu administracji skarbowej¹⁷.

Zakres przekazywanych w tym trybie informacji uzależniony jest od rodzaju posiadanego przez nierezydenta rachunku. W przypadku standardowego rachunku rozliczeniowego obejmuje on numer konta lub jego funkcjonalny odpowiednik, saldo lub w przypadku pieniężnej umowy ubezpieczenia wartość pieniężną lub wartość wykupu ustalone na koniec roku kalendarzowego, imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, nazwę, adres, państwo rezydencji oraz numer identyfikacji podatkowej (*Taxpayer Identification Number* – TIN). W odniesieniu do rachunków powierniczych do raportowanych elementów zalicza się łączną kwotę odsetek brutto, dywidend brutto, innych osiągniętych dochodów w związku z posiadanymi aktywami oraz wartość przychodów ze sprzedaży lub umorzenia aktywów finansowych wpłaconych na rachunek w roku kalendarzowym. Jeszcze inaczej wygląda zakres obligatoryjnych informacji w przypadku rachunku depozytowego. Zawiera on łączną kwotę odsetek brutto wpłaconych lub uznanych na rachunku w roku kalendarzowym¹⁸.

Wdrożenie DAC2 przyniosło jeszcze jeden wymierny efekt – zlikwidowana została konieczność podpisywania przez państwa członkowskie bilateralnych lub multilateralnych umów dotyczących wymiany informacji finansowych. Funkcjonowanie takich rozwiązań prowadziło do wzrostu kosztów i obciążeń administracyjnych zarówno dla administracji podatkowych, jak i instytucji finansowych, szczególnie w sytuacjach, gdy wymagane było przygotowanie stosownej odpowiedzi na zapytania ze strony innego państwa.

Kraje członkowskie do 31 grudnia 2015 r. miały czas na przyjęcie i opublikowanie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych niezbędnych do wykonania dyrektywy. Nie wszystkie rządy zdążyły przygotować odpowiednie regulacje na gruncie prawa krajowego. Dla przykładu, Austria zaczęła w pełni stosować DAC2 dopiero w 2018 r. W innych państwach wykonywanie przepisów formalnie rozpoczęło się od 1 stycznia 2016 r. Niemniej informacje przesyłane są raz w roku, w terminie

¹⁷ *Dyrektywa Rady 2014/107/UE z dnia 9 grudnia 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 359/1 z 16.12.2014, s. 12–13.

¹⁸ *Ibidem*, s. 4, 8.

dziewięciu miesięcy od zakończenia roku kalendarzowego. W związku z tym pierwsze wymiany miały miejsce 30 września 2017 r.¹⁹ Zgodnie z danymi prezentowanymi przez Parlament Europejski na mocy dyrektywy DAC2 tylko w latach 2017–2018 państwa członkowskie wymieniły około 4 000 wiadomości dotyczących około 8,3 mln rachunków, na których zgromadzone były środki o całkowitej wartości prawie 2,9 bln euro²⁰.

3. Przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania przez korporacje transnarodowe

Pomimo stosunkowo szerokiego zakresu wymiany informacji, które wprowadzały dyrektywy 2011/16/UE oraz 2014/107/UE, zauważono kolejne obszary, gdzie wymagane jest podjęcie działań na szczeblu wspólnotowym. Jednym z nich była tzw. spon-taniczna wymiana informacji dotyczących interpretacji indywidualnych o wymiarze transgranicznym oraz uprzednich porozumień cenowych. Dnia 8 grudnia 2015 r. opublikowano dyrektywę 2015/2376/UE, nazywaną powszechnie DAC3. Zobowiązywała ona państwa członkowskie do automatycznego przekazywania danych na temat transgranicznych porozumień podatkowych, których postanowienia mogły oddziaływać na wysokość bazy podatkowej innych krajów²¹. Indywidualne porozumienia podatkowe stały się bowiem narzędziem budzącym spore kontrowersje. Tego typu umowy były zawierane najczęściej przez poszczególne administracje skarbowe z międzynarodowymi korporacjami. W założeniach celem porozumień miało być zagwarantowanie pewności praw – zarówno dla podatnika, jak i organów podatkowych danego państwa. Argumentowano, że wydawanie interpretacji indywidualnych prawa podatkowego ułatwia spójne i przejrzyste stosowanie prawa, pozwala przedsiębiorstwom działać w warunkach większej pewności, co ma przyczynić się do wzrostu inwestycji i przestrzegania prawa. Nadrzędnym celem było unikanie kosztownych i czasochłonnych sporów prawnych między podatnikiem a organem podatkowym, dotyczących złożonych operacji transgranicznych. W praktyce jednak w niektórych krajach członkowskich porozumienia były powszechnie wykorzystywane w celu arbitralnego nadawania korzyści podatkowych w oderwaniu od rzeczywistej działalności gospodarczej międzynarodowych podmiotów. Takie podejście powodowało utratę potencjalnych inwestycji

¹⁹ M. Schilcher, K. Spies, S. Zirngast, *op.cit.*, s. 263.

²⁰ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie wdrożenia wymogów UE dotyczących wymiany informacji podatkowych: postępy, wyciągnięte wnioski i przeszkody do pokonania*, Dz.Urz. UE C 117/13 z 11.03.2022, s. 4.

²¹ *Dyrektywa Rady 2015/2376/UE z dnia 8 grudnia 2015 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 332/1 z 18.12.2015, s. 3–6.

przez inne państwa członkowskie, które nie stosowały na dużą skalę specjalnych interpretacji indywidualnych²².

Pomimo że o tego typu działaniach mówiło się od wielu lat, to prace nad dyrektywą rozpoczęto dopiero na początku 2015 r. Stanowiło to bezpośrednią odpowiedź na aferę LuxLeaks. W listopadzie 2014 r. ujawniono specjalne podejście władz Luksemburga do korporacji wielonarodowych, które miały siedzibę w tym kraju. Wśród ponad 340 podmiotów, które wykorzystwały elastyczne przepisy i w latach 2002–2010 zawarły tajne porozumienia podatkowe, znajdowały się wielkie koncerny, takie jak m.in. Apple, Pepsi, Disney czy Ikea. Interpretacje indywidualne za pomocą tzw. pism informacyjnych gwarantowały korporacjom płacenie niższych podatków. Jednocześnie ze strony organów podatkowych Luksemburga istniała swoboda w uznaniu, które z państw członkowskich powinno zostać poinformowane o wydanej interpretacji²³. W odpowiedzi na tego typu praktyki w treści dyrektywy DAC3 wskazano, że zakres automatycznej wymiany porozumień indywidualnych o wymiarze transgranicznym powinien obejmować wszelkie formy materialne bez względu na to, czy mają one charakter wiążący czy niewiążący oraz bez względu na sposób ich wydania. Właściwy organ państwa członkowskiego, w którym wydano, zmieniono lub odnowiono interpretację indywidualną o wymiarze transgranicznym powinien przekazać automatycznie informacje na ten temat właściwym organom wszystkich pozostałych państw członkowskich oraz Komisji Europejskiej²⁴.

Podobny, choć nie identyczny obszar optymalizacji podatkowej stosowanej przez korporacje stał się przedmiotem regulacji w kolejnej dyrektywie o numerze 2016/881/UE, określanej jako DAC4. Dotyczył on *stricte* działalności przedsiębiorstw wielonarodowych, czyli takich, które swoją siedzibę mają w kraju macierzystym, lecz znaczną część dochodów pozyskują z terenu innych jurysdykcji podatkowych poprzez rozszerzenie swoich struktur organizacyjnych. Celem dyrektywy była ochrona przedsiębiorstw krajowych. Zgodnie z prezentowanym uzasadnieniem przedsiębiorstwa wielonarodowe działają w różnych krajach i w związku z tym mają możliwość stosowania praktyk agresywnego planowania podatkowego. W konsekwencji poszkodowane mogą być małe i średnie przedsiębiorstwa działające na rynku krajowym, ponieważ ich obciążenia podatkowe są proporcjonalnie wyższe niż w przypadku grup podmiotów wielonarodowych. Drugim celem przyjęcia DAC4 było wprowadzenie jednolitego podejścia do opodatkowania korporacji przez wszystkie kraje członkowskie. Konieczność przyjęcia dyrektywy była wynikiem postawy kilku państw, które oferowały grupom

²² A. Brodzka, *Polskie porozumienia w zakresie cen transakcyjnych w kontekście dyrektywy o obowiązkowej automatycznej wymianie informacji w dziedzinie opodatkowania*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018”, vol. 109, s. 176.

²³ *Ibidem*, s. 177.

²⁴ *Dyrektywa Rady 2015/2376/UE...*, *op. cit.*, s. 6

przedsiębiorstw wielonarodowych dodatkowe korzyści podatkowe, aby inwestowały środki na ich terytorium²⁵. W związku z tym, aby zapewnić właściwe funkcjonowanie rynku wewnętrznego, na terytorium całej Unii Europejskiej należało wdrożyć jednolite przepisy. W myśl DAC4 każde państwo członkowskie powinno podjąć niezbędne środki w celu zobowiązania jednostki dominującej najwyższego szczebla w ramach przedsiębiorstwa wielonarodowego, która jest rezydentem do celów podatkowych na jego terytorium, do przedstawienia sprawozdania w zakresie dochodów w poszczególnych krajach, w terminie dwunastu miesięcy od ostatniego dnia sprawozdawczego roku podatkowego. Następnie organ administracji skarbowej, który otrzymał sprawozdanie, ma obowiązek przekazać je każdemu innemu państwu członkowskiemu, w którym – jak wynika z informacji zawartych w sprawozdaniu – rezydentem do celów podatkowych jest co najmniej jeden podmiot wchodzący w skład grupy lub w którym podlega opodatkowaniu działalność gospodarcza prowadzona przez jego stały zakład²⁶. Zakres sprawozdania obejmuje zagregowane dane dotyczące wysokości osiągniętych dochodów, zysku lub straty przed opodatkowaniem, należnego i zapłaconego podatku dochodowego, kapitału podstawowego, niepodzielonego zysku z lat ubiegłych, liczby pracowników oraz aktywów rzeczowych innych niż środki pieniężne. W dyrektywie przewidziano również sankcje, które państwa członkowskie powinny ustanowić w przypadku naruszeń przepisów. Wybór sankcji pozostawiono w gestii państw członkowskich, lecz podkreślono, że muszą być skuteczne, proporcjonalne i odstraszać²⁷.

Kolejne miesiące pokazały, że przeciwdziałanie agresywnym praktykom podatkowym ze strony korporacji wielonarodowych nie jest prostym zadaniem. Wdrożenie dyrektyw DAC3 i DAC4 nie spowodowało zmniejszenia strat podatkowych, lecz paradoksalnie w skali całej Unii Europejskiej uległy one zwiększeniu. Według raportów publikowanych corocznie przez Komisję Europejską w sześciu państwach członkowskich powszechnie stosowane jest agresywne planowanie podatkowe przy cichym przyzwoleniu rządów. Należą do nich: Cypr, Węgry, Irlandia, Luksemburg, Malta oraz Holandia. Faktyczny poziom bezpośrednich inwestycji zagranicznych w tych krajach można wyjaśnić jedynie w ograniczonej mierze rozmiarami rzeczywiście prowadzonej działalności gospodarczej²⁸. Najczęściej stosowanym mechanizmem są tzw. spółki specjalnego przeznaczenia, zakładane przez korporacje międzynarodowe w jednym z wymienionych państw. Takie przedsiębiorstwo zazwyczaj nie ma istotnej fizycznej obecności w danym kraju, ale pełni bardzo ważną rolę księgową w całej grupie

²⁵ *Dyrektywa Rady 2016/881/UE z dnia 25 maja 2016 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz. Urz. UE L 146/8 z 03.06.2016, s. 1.

²⁶ *Ibidem*, s. 2, 4, 9.

²⁷ *Ibidem*, s. 4–5.

²⁸ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 26 marca 2019 r...*, *op. cit.*, s. 20.

kapitałowej. Przez ten podmiot „przepuszczane” są wszystkie przepływy finansowe. W ten sposób do spółek specjalnego przeznaczenia ściągany jest kapitał z innych państw. W kolejnym kroku zysk transferowany jest do właściwych rajów podatkowych, takich jak np. Kajmany czy Bermudy²⁹. Organy administracji skarbowej w wymienionych państwach nie weryfikują z należyta skrupulatnością przelewów realizowanych do egzotycznych jurysdykcji podatkowych. Stąd wprowadzenie automatycznej wymiany informacji na podstawie DAC3 i DAC4 nie polepszyło sytuacji, ponieważ dane na temat transferów do innych krajów są raportowane jedynie w ograniczonym zakresie³⁰.

4. WPROWADZENIE OBOWIĄZKÓW SPRAWOZDAWCZYCH DLA KOLEJNYCH PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH

Po nie do końca udanych próbach ustanowienia kontroli nad optymalizacją podatkową wykonywaną przez korporacje transnarodowe uwaga instytucji wspólnotowych skierowała się w stronę osób, które mogą ukrywać osiągnane dochody w wyniku tworzenia skomplikowanej struktury korporacyjnej lub własnościowej. Celem dyrektywy 2016/2258/UE (nazywanej DAC5) było zapewnienie organom podatkowym dostępu do informacji na temat beneficjentów rzeczywistych. Była to najkrótsza ze wszystkich dyrektyw DAC. Zakres rzeczowy regulacji opierał się na doświadczeniach wypracowanych podczas przygotowywania unijnych przepisów dotyczących przeciwdziałania „praniu” pieniędzy. Chociaż w treści regulacji znalazło się sformułowanie o pośrednikach, to zakres rzeczowy przepisów sprowadzał się do beneficjentów rzeczywistych. Są to osoby fizyczne, które dzięki posiadanym uprawnieniom, wynikającym z uwarunkowań prawnych lub realnych, sprawują faktyczną kontrolę w sposób bezpośredni lub pośredni nad danym podmiotem gospodarczym. Powszechnym zjawiskiem jest transferowanie zysków przez takie osoby do innych jurysdykcji podatkowych. Brak objęcia wymianą tego typu informacji prowadził do ukrywania dochodów przez osoby

²⁹ T. Dagan, *International Tax Policy: Between Competition and Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 28–30.

³⁰ W konsekwencji poszukiwane są alternatywne sposoby przeciwdziałania agresywnym praktykom podatkowym przez korporacje transnarodowe. Pod auspicjami OECD nastąpił powrót do koncepcji globalnego podatku dla korporacji międzynarodowych o rocznych przychodach powyżej 750 mld euro. Zgodnie z przyjętym przez 132 kraje w 2021 r. roboczego porozumienia miałyby one zostać obciążone 15-procentowym podatkiem z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej. Nie ulega jednak wątpliwości, że wprowadzenie takiego rozwiązania może okazać się skomplikowane i czasochłonne – zob. G. Śleszyńska, *Raje podatkowe odejdą do lamusa*, Obserwator Finansowy, 08.09.2021 [online:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/raje-podatkowe-odejda-do-lamusa/> [dostęp: 10.08.2022].

uchylające się od opodatkowania za inną zagraniczną osobą fizyczną lub prawną. Pierwsza próba uporządkowania tej kwestii miała miejsce już w dyrektywie 2014/107/UE, gdzie wskazano, że w przypadku gdy posiadacz rachunku jest strukturą pośredniczącą, instytucje finansowe mają obowiązek przyjrzenia się dokładnie tej organizacji oraz zidentyfikowania i zgłoszenia właściciela odsetek³¹. Nie zostało jednak określone, kto ma odpowiadać za monitorowanie stosowania przez instytucje finansowe procedur należytej staranności w zakresie prawidłowego rozpoznania beneficjentów rzeczywistych. W konsekwencji organy administracji skarbowej nie posiadały narzędzi do prawidłowej identyfikacji właścicieli odsetek struktur pośredniczących. Przyjęcie DAC5 zmieniło ten stan rzeczy i wprowadziło element kontroli. Dyrektywa nakazała państwom członkowskim implementację do przepisów prawa krajowego zmian, dzięki którym organy podatkowe będą miały dostęp do mechanizmów, procedur, dokumentów i informacji wykorzystywanych przez instytucje finansowe w procesie identyfikowania beneficjenta rzeczywistego³².

O ile w przypadku DAC5 możemy mówić o technicznym rozszerzeniu istniejących przepisów, to dyrektywa 2018/822/UE (określana jako DAC6) oznaczała dużo bardziej rewolucyjne zmiany. Na jej podstawie przyjęto obowiązek raportowania tzw. transgranicznych schematów podatkowych. Prace nad jej przyjęciem trwały blisko półtora roku. Opublikowanie dyrektywy nastąpiło 25 maja 2018 r. Państwom członkowskim pozostawiono czas na przyjęcie i opublikowanie przepisów ustawodawczych, wykonawczych i administracyjnych niezbędnych do właściwego wykonania prawa w terminie do 31 grudnia 2019 r., a jako datę rozpoczęcia stosowania przepisów przyjęto 1 lipca 2020 r. Dyrektywę powszechnie określa się również jako MDR (skrót od *Mandatory Disclosure Rules*). Przedmiot DAC6 odnosił się do skomplikowanej materii, ponieważ już sama definicja schematów podatkowych prowadzi do dużego pola do interpretacji. Zgodnie z nią jest to zespół powiązanych ze sobą, występujących w danym czasie czynności, w których co najmniej jedna strona jest podatnikiem i które w konsekwencji mogą mieć wpływ na powstanie lub niepowstanie obowiązku podatkowego³³. Z kolei uzgodnienie transgraniczne dotyczy współpracy podmiotów z więcej niż jednego państwa członkowskiego albo państwa członkowskiego i państwa trzeciego. Tego typu sytuacja to np. decyzja o wypłacie dywidendy przez spółki należące do tej samej grupy kapitałowej, której centrala znajduje się na terenie jednego z państw członkowskich. Stosując optymalizację podatkową, właściciel decyduje o braku wypłaty dywidendy

³¹ Dyrektywa Rady 2014/107/UE z dnia 9 grudnia 2014 r..., *op. cit.*, s. 24–26.

³² Dyrektywa Rady 2016/2258/UE z dnia 6 grudnia 2016 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w odniesieniu do dostępu organów podatkowych do informacji dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy, Dz.Urz. UE L 342/1 z 16.12.2016, s. 2.

³³ J. Ney, *Obowiązek raportowania schematów podatkowych (MDR)*, „Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” 2020, nr 7, s. 22.

w państwach, gdzie występują wyższe stawki podatkowe. Jednocześnie zezwala na taki zabieg w jurysdykcjach, gdzie obciążenia wobec organów skarbowych są niższe. Możemy wówczas mówić o zespole powiązanych czynności w wymiarze transgranicznym, który prowadzi do agresywnego planowania podatkowego. Jak podkreślano w uzasadnieniu do dyrektywy, „ujawnianie informacji na temat uzgodnień przyniesie pozytywne skutki, ponieważ umożliwi organom administracji skarbowej podjęcie działań w przypadku stwierdzenia agresywnych praktyk podatkowych”³⁴. Przepisy zobowiązywały do sprawozdawczości wszystkie podmioty, które są zaangażowane w opracowywanie, wprowadzanie do obrotu, organizowanie lub nadzorowanie wdrożenia takich transakcji. W praktyce w największym stopniu odnosiły się do osób zaangażowanych w opracowywanie w przedsiębiorstwach wewnętrznych rozwiązań z zakresu planowania podatkowego. Kontrowersje na etapie projektowania dyrektywy wywołała propozycja wskazująca na konieczność raportowania informacji przez podmioty, które trudnią się doradztwem na rzecz przedsiębiorstw, m.in. radców prawnych. Ze względu na zgłaszane przez środowisko uwagi, złagodzone wydźwięk regulacji poprzez dodanie zapisu, że w pewnych przypadkach obowiązek zgłoszenia może nie być egzekwowany z powodu przewidzianej prawem tajemnicy zawodowej. Termin dostarczenia właściwym organom administracji skarbowej informacji wyznaczono na 30 dni od dnia udostępnienia, przygotowania lub pierwszej czynności służbowej w zakresie uzgodnienia transgranicznego. Z kolei organy administracji skarbowej powinny w ciągu jednego miesiąca od końca kwartału, w którym otrzymały informacje, przekazać je do właściwego państwa członkowskiego³⁵.

Z formalnego punktu widzenia istotny jest fakt, że samo wystąpienie u podatnika transgranicznego schematu podatkowego nie oznacza, że stara się on unikać opodatkowania. Niemniej zgodnie z DAC6 nawet jeśli uzgodnienie podjęte jest z przyczyn uzasadnionych ekonomicznie, to powinno stanowić przedmiot raportowania. Sama ocena, czy jest to transgraniczny schemat powołany w celu optymalizacji podatkowej należy w każdym przypadku do właściwych organów skarbowych³⁶. Taka interpretacja implikuje podstawowe pytanie: dlaczego dana operacja musi być raportowana, skoro jest w pełni dopuszczalna i umotywowana biznesowo? Nie jest to jedyny zarzut wobec dyrektywy. Podmioty zobowiązane do informowania o transakcjach podkreślają, że wprowadzone obowiązki powodują istotny wzrost biurokracji, do których

³⁴ *Dyrektywa Rady 2018/822/UE z dnia 25 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania w odniesieniu do podlegających zgłoszeniu uzgodnień transgranicznych*, Dz.Urz. UE L 139/1 z 05.06.2018, s. 2–3.

³⁵ *Ibidem*, s. 6, 8.

³⁶ T. Szymański, *Informacje o schematach podatkowych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 7.

wykonywania zostały zmuszone uczciwe osoby. Dodatkowo w kilku państwach członkowskich pomimo czterech lat od przyjęcia DAC6 występują w dalszym ciągu rozbieżne wykładnie w odniesieniu do tego, czym dokładnie jest transgraniczny schemat podatkowy³⁷.

Kolejnym środkiem prawnym mającym służyć przeciwdziałaniu optymalizacji podatkowej była znana jako DAC7 dyrektywa 2021/514/UE z 22 marca 2021 r. Celem jej przyjęcia było zapewnienie organom podatkowym państw członkowskich odpowiednich instrumentów do pozyskiwania informacji w zakresie transakcji za pośrednictwem platform cyfrowych. W zaawansowanej cyfrowo i zglobalizowanej gospodarce rynek finansowy cały czas ewoluuje i powstają nowe instrumenty. Wdrożenie regulacji motywowano właśnie zmianami technologicznymi, które mogą prowadzić do erozji bazy podatkowej. Administracje podatkowe państw członkowskich nie miały wcześniej wystarczających narzędzi, aby prawidłowo ocenić i kontrolować uzyskiwane w ich kraju dochody z działalności komercyjnej wykonywanej za pośrednictwem platform cyfrowych. Należy podkreślić, że indywidualne przepisy w tym zakresie występowały tylko w niektórych państwach członkowskich. Niemniej organy administracji podatkowych żądały informacji bezpośrednio od operatorów platform, co generowało znaczące koszty administracyjne³⁸. W związku z tym po przyjęciu DAC7 to na platformy cyfrowe został nałożony obowiązek sprawozdawczy w zakresie dochodów uzyskanych przez klientów z tytułu sprzedaży dóbr i usług. Szczególnie duże znaczenie ma on dla operatorów stron internetowych oraz aplikacji, którzy nawiązali kontakty z użytkownikami w celu wykonywania odpłatnie określonych czynności. Dotyczy to takich kategorii, jak np. wynajmowanie nieruchomości, miejsc parkingowych, środków transportu, czy sprzedaży towarów. Do zadań organów podatkowych należy obowiązek przekazywania informacji do innych państw członkowskich w terminie dwóch miesięcy od zakończenia roku kalendarzowego. Nowe zobowiązania wynikające z postanowień DAC7 powinny zostać implementowane przez państwa członkowskie do końca 2022 r., a początek obowiązywania przepisów zaplanowano na 1 stycznia 2023 r.³⁹

Unijne regulacje w zakresie automatycznej wymiany informacji finansowych podążają obecnie właśnie w kierunku ustandaryzowania rynku nowych instrumentów finansowych. Widoczne jest to nie tylko na przykładzie DAC7, ale także kolejnej dyrektywy, która swoim zakresem ma w przyszłości objąć popularne waluty kryptograficzne. Prace

³⁷ M. Szulc, *Fiskus milczy w sprawie MDR. Przepisy skomplikowane, interpretacji brak*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 28.07.2022 [online:] <https://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/8500015,mdr-schematy-podatkowe-interpretacja-indywidualna-kis.html> [dostęp 10.08.2022].

³⁸ *Dyrektywa Rady 2021/514/UE z dnia 22 marca 2021 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w sprawie współpracy administracyjnej w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 104/1 z 25.03.2021, s. 2

³⁹ *Ibidem*, s. 10.

nad nią rozpoczęły się w lipcu 2020 r., a jej opublikowanie planowane jest w listopadzie 2022 r.⁴⁰ Warto jednak podkreślić, że ze względu na cechy aktywów kryptograficznych, takie jak niestabilność wyceny, anonimowość właścicieli, czy trudności z weryfikacją osiągniętego dochodu, praktyczne wykonywanie przepisów może powodować jeszcze większe trudności niż w przypadku poprzednich dyrektyw DAC.

6. ZASTRZEŻENIA INSTYTUCJI WOBEC KSZTAŁTU REGULACJI

Zaprezentowane powyżej informacje wskazują na niezwykle dynamikę rozwoju unijnych regulacji dotyczących wymiany danych finansowych w celach podatkowych. W przyszłości planowane jest objęcie regulacjami kolejnych obszarów aktywności gospodarczej. Nie oznacza to, że praktyczne funkcjonowanie dyrektyw DAC nie budzi zastrzeżeń. Krytyka ogniskuje się przede wszystkim wokół skuteczności i efektywności przyjętych przepisów, które są na tyle nieprecyzyjne, że w dalszym ciągu umożliwiają nieuczciwym podatnikom uchylanie się od opodatkowania. Z drugiej strony wprowadzono wiele nadmiarowych biurokratycznych obciążeń dla przedsiębiorców, co może w dłuższej perspektywie prowadzić do spadku konkurencyjności wspólnego rynku.

W odniesieniu do skuteczności regulacji widoczne są rozbieżności szczególnie między Komisją Europejską i Parlamentem Europejskim. Pierwsza z instytucji była odpowiedzialna za przygotowanie poszczególnych dyrektyw DAC, dlatego podkreśla, że zrobiono wszystko, co na danym etapie było do wykonania, a kolejne zmiany należy wprowadzać w oparciu o wyniki funkcjonowania obecnych regulacji. Zdaniem Komisji przygotowane dyrektywy skutecznie mitygują ryzyko nadużyć, choć jak podkreślono – niezmiernie trudno jest oszacować kwotowo korzyści wynikające z automatycznej wymiany informacji w odniesieniu do dochodów podatkowych⁴¹. Nie oznacza to, że Komisja nie zauważa słabości DAC. Już w 2018 r. zidentyfikowała problem braku wśród przekazywanych danych numeru identyfikacji podatkowej, dzięki któremu możliwe jest powiązanie konkretnej osoby fizycznej lub prawnej z osiągniętymi dochodami i w konsekwencji z koniecznością zapłaty należnego podatku we właściwej jurysdykcji. W danych objętych wymianą prowadzoną między państwami członkowskimi z numerem TIN powiązano jedynie 70% rachunków, których posiadaczami były osoby

⁴⁰ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Plan działania na rzecz sprawiedliwego i prostego opodatkowania wspierającego odbudowę gospodarczą*, COM(2020) 312 final z 15.07.2020, s. 14.

⁴¹ *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady: Ogólny zarys i ocena statystyk i informacji dotyczących automatycznej wymiany w dziedzinie opodatkowania bezpośredniego*, COM(2018) 844 final z 17.12.2018, s. 17.

fizyczne, oraz 73% rachunków prowadzonych dla osób prawnych⁴². Niemniej generalnie, w opinii Komisji, przyjęty kierunek zmian jest prawidłowy i nieduże korekty uszczelniające regulacje powinny istotnie poprawić skuteczność procesu. Komisja udostępniła szeroki zestaw narzędzi do wykrywania i zwalczania nadużyć podatkowych, natomiast ich praktyczne zastosowanie zależy od postawy państw członkowskich⁴³.

Bardziej krytyczne podejście do funkcjonowania automatycznej wymiany informacji podatkowych prezentuje Parlament Europejski. Niebagatelne znaczenie dla przyjęcia takiego stanowiska miał raport Europejskiego Trybunału Obrachunkowego z 26 stycznia 2021 r. pt. *Wymiana informacji podatkowych w UE – solidne podstawy, niedociągnięcia we wdrażaniu*. W dokumencie zaznaczono odpowiedni kierunek wprowadzonych zmian, natomiast równocześnie uwypuklono wiele nieścisłości i uchybień w istniejących procedurach. Najważniejsze to aktualność, poprawność i kompletność przekazywanych danych. Zdaniem ETO informacje zebrane przez państwa członkowskie charakteryzują się ograniczoną jakością, a ponadto są niekompletne i nieprecyzyjne. Instytucje rządowe nie kontrolują jednostek sprawozdawczych w celu zapewnienia jakości i kompletności danych przed przekazaniem ich innemu państwu⁴⁴. Oznacza to, że wiele z instytucji finansowych oraz innych podmiotów nie wykonuje właściwie obowiązku należytej staranności, przewidzianego w ramach wszystkich dyrektyw DAC. W przypadku dyrektywy DAC4 stwierdzono nawet, że organy podatkowe nie kontrolowały w wystarczającym stopniu, czy wszystkie podmioty objęte obowiązkiem sprawozdawczym w danym roku faktycznie się z niego wywiązały⁴⁵. Zastrzeżenia dotyczyły również braku odpowiednich przepisów w kontekście dywidend wypłacanych za pośrednictwem niepowierniczych rachunków przez spółkę będącą rezydentem podatkowym w jednym państwie członkowskim, jej akcjonariuszom lub wspólnikom będącym rezydentami w innym państwie. Żadna z dyrektyw DAC nie objęła tej metody transferu środków finansowych obowiązkiem automatycznej wymiany⁴⁶.

Kolejny problem stanowi wykorzystanie danych otrzymanych z innego państwa członkowskiego. Każdego roku jurysdykcje podatkowe wymieniają się milionami rekordów. Organy administracji skarbowej muszą powiązać je z danymi podatników i zidentyfikować, które z nich są istotne. W tym celu powinna być wykonana analiza przez informatyczne systemy dopasowywania danych albo odpowiednie komórki

⁴² *Ibidem*, s. 11.

⁴³ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Plan działania na rzecz...*, *op. cit.*, s. 4–5 i 15.

⁴⁴ *Sprawozdanie specjalne Europejskiego Trybunału Obrachunkowego: Wymiana informacji podatkowych w UE – solidne podstawy, niedociągnięcia we wdrażaniu*, Dz. U. UE C 31/05 z 28.01.2021, s. 25–27 i 57.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 42.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 20.

w ramach organów administracji skarbowej. ETO ustalił bardzo niski poziom powiązania danych – ogólne wskaźniki dopasowania sięgały od 68% do 99% w przypadku dyrektywy DAC1 oraz od 70% do 95% w przypadku dyrektywy DAC2⁴⁷. Przyczyną nieprawidłowości jest przede wszystkim brak ram oceny, badania efektywności i mechanizmów kontroli. Państwa członkowskie albo nie wprowadziły wskaźników efektywności, albo przyjmowały różne metody pomiaru oddziaływania, co w konsekwencji prowadzi do uzyskiwania wątpliwych wyników. W związku z tym Komisja Europejska powinna wspólnie z państwami członkowskimi ustanowić rzetelne, wspólne ramy pomiaru korzyści płynących z systemu wymiany informacji podatkowych. Było to jedno z pięciu zaleceń wydanych Komisji przez ETO, które powinno zostać zrealizowane do końca 2023 r. Inne obejmowały uszczegółowienie przepisów wspólnotowych w celu włączenia do wymiany wszystkich kategorii dochodu, rozszerzenie monitorowania efektów przez Komisję, poprawę jakości przekazywanych informacji podatkowych oraz lepsze wykorzystywanie przez państwa członkowskie otrzymanych danych⁴⁸.

Krytyczne uwagi zawarte w sprawozdaniu zostały wyeksponowane i rozszerzone w wynikach prac Parlamentu Europejskiego zaprezentowanych w rezolucji z dnia 16 września 2021 r.⁴⁹ Przede wszystkim zwrócono uwagę na nieaktualność informacji dostarczanych przez instytucje finansowe na temat kluczowej kwestii, jaką jest rezydencja podatkowa. Problem stanowią również rachunki wspólne. Część banków raportuje dane tylko jednego lub drugiego współposiadacza. W tym kontekście zaproponowano wprowadzenie znacznika wskazującego na wspólną własność rachunków różnych posiadaczy, aby unikać podwójnej sprawozdawczości i ułatwić prawidłowe określanie sald konta⁵⁰. Zdaniem Parlamentu Europejskiego nieprawidłowe działania wynikają przede wszystkim z braku skutecznych sankcji wobec instytucji finansowych, które nie zgłaszają informacji albo przekazują informacje nieprawdziwe lub błędne. Zawarte w dyrektywach DAC sformułowanie o wprowadzeniu skutecznych, proporcjonalnych i odstrasżających sankcji dla podmiotów podlegających obowiązkowi sprawozdawczości stanowi *de facto* martwe prawo. W tym kontekście skrytykowano Komisję, która nie ocenia wymiaru kar ustanowionych w krajowych porządkach prawnych. Komisja co

⁴⁷ *Ibidem*, s. 32–33.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 54–59.

⁴⁹ Wcześniej ze strony Parlamentu Europejskiego również były zgłaszane niewielkie uwagi do automatycznej wymiany informacji podatkowych. Nie była to jednak holistyczna krytyka procesu, a jedynie operacyjne uchybienia. Dla przykładu, w 2019 r. Parlament Europejski wskazywał na zastrzeżenia w odniesieniu do Dyrektywy DAC3. Automatyczna wymiana informacji o wymiarze transgranicznym nie była stosowana, jeżeli dotyczyła wyłącznie spraw podatkowych osób fizycznych, co prowadziło do wyłączenia z weryfikacji operacji zamożnych klientów indywidualnych – zob. *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 26 marca 2019 r. ..., op. cit.*, s. 24.

⁵⁰ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. ..., op. cit.*, s. 8.

prawda monitoruje implementację przepisów DAC w państwach członkowskich, jednak nie podejmuje bezpośrednich i skutecznych działań, aby poprawić jakość danych przesyłanych między państwami członkowskimi⁵¹.

Parlament Europejski najwięcej uwag przedstawił do Dyrektywy DAC2, ponieważ przyjęta definicja raportujących instytucji finansowych oraz rodzaje rachunków, które należy zgłaszać, pociągają za sobą ryzyko obchodzenia przepisów. Dyrektywą nie objęto zamkniętych podmiotów inwestycyjnych oraz dywidend niepowierniczych. Ponadto podkreślono, że pomimo zidentyfikowanych przez Komisję już w 2018 r. zastrzeżeń, nic nie zrobiono w kwestii polepszenia wymiany danych łącznie z numerem TIN. Państwa członkowskie w dalszym ciągu rzadko przysyłały informacje z numerem identyfikacji podatkowej wydanym przez kraj rezydencji podatnika. Stanowi to natomiast kluczowe narzędzie umożliwiające powiązanie dochodu osiągniętego przez konkretny podmiot z wysokością zapłaconego podatku⁵². Zastrzeżenia Parlamentu kierowane były również wobec dyrektywy DAC3, ponieważ wcześniejsze dwustronne i wielostronne porozumienia cenowe zostały wyłączone z wymiany informacji. W związku z liczbą nieprawidłowości zaproponowano, aby Komisja rozpoczęła kontrolę wykonywania dyrektyw w państwach członkowskich. Wcześniejsze działania ograniczające się jedynie do monitorowania nie doprowadziły bowiem do oczekiwanego polepszenia jakości funkcjonowania procesu wymiany danych⁵³.

Mniej krytycznie na temat obecnego funkcjonowania dyrektyw DAC wypowiedział się Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny. W opinii z 11 grudnia 2020 r. podkreślono, że w kadencji 2014–2019 r. Komisja Europejska pod przewodnictwem Jeana-Claude’a Junckera prowadziła bardzo intensywną działalność przeciwko przestępstwom podatkowym i unikaniu opodatkowania. Komitet zaproponował stworzenie centralnego i publicznego rejestru rzeczywistych właścicieli spółek i powiernictw. Jednym ze sposobów uchylania się od opodatkowania jest brak jednoznacznej możliwości zidentyfikowania, kto jest faktycznym właścicielem tego typu podmiotów. W opinii nawiązano do niedostatecznej jakości danych. Zdaniem EKES skuteczne działanie jednostek analityki finansowej w państwach członkowskich jest uzależnione od wywarcia presji na rządy. W tym celu powinny one wprowadzić wskaźniki kompletności sprawozdań. Na podstawie wyników możliwa będzie ocena funkcjonowania systemu w poszczególnych krajach członkowskich⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*, s. 9.

⁵² *Implementation of the EU requirements for tax information exchange*, s. 84 [online:] [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662603/EPRS_STU\(2021\)662603_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662603/EPRS_STU(2021)662603_EN.pdf) [dostęp: 10.08.2022].

⁵³ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. ...*, *op. cit.*, s. 6–7.

⁵⁴ *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego: Skuteczne...*, *op. cit.*, s. 6.

PODSUMOWANIE

Bez wątpienia w ciągu dziesięciu lat instytucje Unii Europejskiej włożyły mnóstwo wysiłku w opracowanie i wdrożenie regulacji w zakresie wymiany informacji finansowych. Przygotowano w sumie siedem dyrektyw, dziesiątki analiz i opracowań oraz setki dokumentów roboczych. Kolejne dyrektywy DAC rozszerzały zakres wymiany informacji, a obecnie współpraca administracji jest dużo szersza niż przed 2011 r. Mocną stroną dyrektyw DAC jest ujednolicenie i ustandaryzowanie procesów wymiany informacji finansowych. Gdyby poszczególne państwa członkowskie wdrożyły przepisy na podstawie umów bilateralnych, skutkowałoby to rozprzestrzenianiem się różnych i niespójnych modeli. W konsekwencji generowałoby to znacznie wyższe koszty zarówno dla rządów, jak i podmiotów gospodarczych. Należy również podkreślić aspekt prewencyjny implementacji dyrektyw. Choć nie ma na ten temat dokładnych szacunków, to wprowadzone zmiany prawne odstraszaają część potencjalnych przestępców, którzy planowali uchylać się zapłaenia należnego podatku.

Nie oznacza to jednak, że proces działa skutecznie i efektywnie. Liczne zastrzeżenia są podnoszone nie tylko przez prywatnych przedsiębiorców, instytucje finansowe, czy osoby zawodowo zajmujące się podatkami, ale również przez instytucje unijne, krytykujące Komisję Europejską. Prowadzi to do wniosku, że zamierzenia i cele stawiane przed DAC nie zostały w satysfakcjonujący sposób zrealizowane. Analizując argumenty przedstawiane przez unijnych ustawodawców, trudno nie odnieść wrażenia o pewnym złudzeniu, jakoby skuteczna wymiana informacji finansowych miała stać się antidotum w procesie przeciwdziałania optymalizacji podatkowej. Walka z procederem jest niezwykle skomplikowana, ponieważ osoby prawne i fizyczne chcące uchylać się od płacenia podatków nie przypatrują się biernie kolejnym regulacjom. Przyjęcie nowych dyrektyw oznacza dla nich po prostu konieczność opracowania i zastosowania bardziej wyrafinowanych metod ukrywania dochodów. Warto więc postawić zasadnicze pytanie: czy lepszym rozwiązaniem nie byłoby wprowadzenie jednolitych europejskich zasad opodatkowania osób prawnych, aby wyeliminować różnice podatkowe pomiędzy poszczególnymi jurysdykcjami? Pomysł ten co jakiś czas powraca w przestrzeni publicznej i na pewno jego mocną stroną jest ograniczenie biurokracji.

Skoro jednak zdecydowano się na wymianę informacji finansowych jako podstawowy środek, to należało zadbać o prawidłową implementację przepisów przez państwa członkowskie. Tymczasem Komisja Europejska w latach 2014-2020 wszczęła łącznie 73 postępowania w sprawie uchybień związanych z opóźnieniami lub niewłaściwą transpozycją dyrektyw DAC⁵⁵. Postawy rządów państw członkowskich nie należy odczytywać tylko w kategoriach nieetycznych działań w celu zatrzymania lub

⁵⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. ..., *op. cit.*, s. 4.

ściągnięcia kapitału do własnego kraju – kosztem europejskiej solidarności. Jest to w dużym stopniu spowodowane sygnałami ze strony instytucji finansowych oraz przedsiębiorców narzekających na wzrost kosztów, będących rezultatem wypełniania zasad należytej staranności. Pojawiają się argumenty, że wygórowane obciążenia związane z przestrzeganiem przepisów mogą zahamować rozwój rynku w państwach członkowskich, a nawet doprowadzić do przeniesienia przez niektóre podmioty gospodarcze swoich siedzib do jurysdykcji poza Unię Europejską.

Jeżeli instytucje Unii Europejskiej chcą uczynić proces bardziej efektywnym, to wydaje się, że kluczowe w tym momencie nie jest rozszerzanie wymiany informacji na kolejne obszary, ale skupienie się na naprawie zidentyfikowanych błędów w obrębie istniejących regulacji. Obecne ramy współpracy wymagają wzmocnienia szczególnie w odniesieniu do jakości otrzymywanych danych przez organy administracji skarbowych. Korzyści z wymiany informacji podatkowych w mniejszym stopniu zależą bowiem od ilości wymienionych danych, a w większym – od ich jakości. Jednym z możliwych rozwiązań jest szersze wykorzystanie narzędzi cyfrowej gospodarki w celu weryfikacji otrzymanych danych. Z drugiej strony proponowane wzmocnienie mechanizmów monitorujących sprawozdawczość, realizowaną przez prywatne podmioty, niekoniecznie musi przynieść pozytywne efekty. Może wówczas pojawić się pokusa pozorowania określonych działań, tak aby dostosować się do wymogów kontrolnych. Bezsprzecznie wprowadzenie reform w zakresie wymiany informacji jest niezbędne, aby za kilka lat dyrektywy DAC nie były postrzegane w kategoriach martwego prawa.

BIBLIOGRAFIA

- Brodzka A., *Polskie porozumienia w zakresie cen transakcyjnych w kontekście dyrektywy o obowiązkowej automatycznej wymianie informacji w dziedzinie opodatkowania*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, nr 109, s. 175–188.
- Chukwudumogu Ch.G., *The Regulation of Tax Competition: Rethinking “Harmful” Tax Competition in a Global Context*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2021.
- Dagan T., *International Tax Policy: Between Competition and Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- Dyrektywa z dnia 19 grudnia 1977 r. dotycząca wzajemnej pomocy właściwych władz Państw Członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich oraz opodatkowania składek ubezpieczeniowych*, Dz.Urz. UE L.1977.336.15.
- Dyrektywa Rady 2004/56/WE z dnia 21 kwietnia 2004 r. zmieniająca dyrektywę 77/799/EWG dotyczącą wzajemnej pomocy właściwych władz Państw Członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich, niektórych podatków konsumpcyjnych i podatków od premii ubezpieczeniowych*, Dz.Urz. UE L. 127/70 z 11.04.2004.

- Dyrektywa Rady 2011/16/UE z dnia 15 lutego 2011 r. w sprawie współpracy administracyjnej w dziedzinie opodatkowania i uchylająca dyrektywę 77/799/EWG*, Dz.Urz. UE L 64/1 z 11.03.2011.
- Dyrektywa Rady 2014/107/UE z dnia 9 grudnia 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 359/1 z 16.12.2014.
- Dyrektywa Rady 2015/2376/UE z dnia 8 grudnia 2015 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 332/1 z 18.12.2015.
- Dyrektywa Rady 2016/881/UE z dnia 25 maja 2016 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 146/8 z 03.06.2016.
- Dyrektywa Rady 2016/2258/UE z dnia 6 grudnia 2016 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w odniesieniu do dostępu organów podatkowych do informacji dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy*, Dz.Urz. UE L 342/1 z 16.12.2016.
- Dyrektywa Rady 2018/822/UE z dnia 25 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w zakresie obowiązkowej automatycznej wymiany informacji w dziedzinie opodatkowania w odniesieniu do podlegających zgłoszeniu uzgodnień transgranicznych*, Dz.Urz. UE L 139/1 z 05.06.2018.
- Dyrektywa Rady 2021/514/UE z dnia 22 marca 2021 r. zmieniająca dyrektywę 2011/16/UE w sprawie współpracy administracyjnej w dziedzinie opodatkowania*, Dz.Urz. UE L 104/1 z 25.03.2021.
- Implementation of the EU requirements for tax information exchange* [online:] [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662603/EPRS_STU\(2021\)662603_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662603/EPRS_STU(2021)662603_EN.pdf) [dostęp: 10.08.2022].
- Johannesen N., Zucman G., *The End of Bank Secrecy? An Evaluation of the G20 Tax Haven Crackdown*, „American Economic Journal: Economic Policy” 2014, vol. 6(1), s. 65–92.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Plan działania zakładający poprawę skuteczności walki z oszustwami podatkowymi i uchylaniem się od opodatkowania*, COM(2012) 722 final z 06.12.2012.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Plan działania na rzecz sprawiedliwego i prostego opodatkowania wspierającego odbudowę gospodarczą*, COM(2020) 312 final z 15.07.2020.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Opodatkowanie działalności gospodarczej w XXI wieku*, COM(2021) 251 final z 18.05.2021.
- Konkluzje Rady Europejskiej z dnia 22.05.2013* [online:] <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-75-2013INIT/pl/pdf> [dostęp: 02.08.2022].

- Ney J., *Obowiązek raportowania schematów podatkowych (MDR)*, „Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” 2020, nr 7, s. 21–26.
- OECD, *Automatic exchange of information (aeoi): status of commitments* [online] <https://www.oecd.org/tax/transparency/AEOI-commitments.pdf> [dostęp: 29.07.2022].
- Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego: Skuteczne i skoordynowane środki UE mające na celu zwalczanie oszustw podatkowych, unikania opodatkowania, prania pieniędzy i rajów podatkowych*, Dz.Urz. UE C 429/6 z 11.12.2020.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 26 marca 2019 r. w sprawie przestępstw finansowych, uchylania się od opodatkowania i unikania opodatkowania*, Dz.Urz. UE C108/8 z 26.03.2021.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie wdrożenia wymogów UE dotyczących wymiany informacji podatkowych: postępy, wyciągnięte wnioski i przeszkody do pokonania*, Dz.Urz. UE C 117/13 z 11.03.2022.
- Schilcher M., Spies K., Zirngast S., *Mutual assistance in direct tax matters* [w:] M. Lang, P. Pistone, A. Rust, J. Schuch, C. Staringer, G. Kofler, K. Spies (red.), *Introduction to European Tax Law on Direct Taxation: Sixth edition*, Linde, Wiedeń 2020.
- Seer R., Kargitta S., *Exchange of information and cooperation in direct taxation* [w:] C. Panayi, W. Haslechner, E. Traversa (red.), *Research Handbook on European Union Taxation Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2020.
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady: Ogólny zarys i ocena statystyk i informacji dotyczących automatycznej wymiany w dziedzinie opodatkowania bezpośredniego*, COM(2018) 844 final z 17.12.2018.
- Sprawozdanie specjalne Europejskiego Trybunału Obrachunkowego: Wymiana informacji podatkowych w UE – solidne podstawy, niedociągnięcia we wdrażaniu*, Dz.U. UE C 31/05 z 28.01.2021.
- Szulc M., *Fiskus milczy w sprawie MDR. Przepisy skomplikowane, interpretacji brak*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 28.07.2022 [online:] <https://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/8500015,mdr-schematy-podatkowe-interpretacja-indywidualna-kis.html> [dostęp: 10.08.2022].
- Szymański T., *Informacje o schematach podatkowych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Śleszyńska G., *Raje podatkowe odejdą do lamusa*, „Obserwator Finansowy” z 08.09.2021 [online:] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/raje-podatkowe-odejda-do-lamusa/> [dostęp: 10.08.2022].

OD DAC1 DO DAC7. ROZWÓJ AUTOMATYCZNEJ WYMIANY INFORMACJI DO CELÓW PODATKOWYCH W RAMACH UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie

Krajowe systemy podatkowe przestają wypełniać wszystkie swoje funkcje w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu gospodarczym, w którym istotną rolę odgrywają transgraniczne przepływy kapitału. Unikanie lub uchylanie się od opodatkowania przybrało pod względem makroekonomicznym bardzo dużą skalę. W związku tym w latach 2011–2020 instytucje Unii Europejskiej wdrożyły szereg inicjatyw ustawodawczych umożliwiających państwom członkowskim udostępnianie w różny sposób informacji finansowych do celów podatkowych. Zostały one zaimplementowane na podstawie siedmiu dyrektyw powszechnie zwanych jako DAC. Celem jest wymiana informacji finansowych między organami administracji skarbowych, aby ograniczyć liczbę transakcji transgranicznych i w konsekwencji przeciwdziałać negatywnym zjawiskom, takim jak np. optymalizacja podatkowa. Niniejsze opracowanie zawiera informacje na temat założeń, powodów przyjęcia dyrektyw oraz praktyki wymiany informacji finansowych. Celem opracowania jest krytyczna analiza efektywności procesu. Na potrzeby rozważań przyjęto podstawowe pytanie badawcze: czy wspólnotowe regulacje spełniają oczekiwania sformułowane na etapie ich projektowania? Zgodnie z uzyskanymi wynikami badań mimo intensywnych działań ze strony instytucji Unii Europejskiej proces nie przebiega w pełni optymalnie i wymaga zmian.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, administracja podatkowa, wymiana informacji podatkowych, dyrektywa, informacje finansowe

FROM DAC1 TO DAC7. DEVELOPMENT OF AUTOMATIC EXCHANGE OF INFORMATION FOR TAX PURPOSES WITHIN THE EUROPEAN UNION

Abstract

National tax systems no longer fulfil all their functions in a dynamically changing economic environment, in which cross-border capital flows play an important role. Tax evasion or avoidance has taken on a very large scale in macroeconomic terms. Therefore, between 2011 and 2020, the European Union has implemented seven directives commonly referred to as DAC, enabling member states to make financial

information available for tax purposes. The goal of this activities was to reduce counter tax optimization and identification of dishonest taxpayers. The article provides information on the assumptions and reasons for the adoption of directives. The aim of the article is to critically analyze the effectiveness of financial information exchange. A basic research question was formulated: do European Union regulations meet the expectations formulated at the design stage? According to the results of the research, despite intense activities of the European Union institutions, the process does not work fully optimally and requires changes.

Keywords: European Union, tax administration, tax information exchange, directive, *financial information*

JEL Codes: F36, H20, H26, K34

Cytuj jako:

Matras T., *Od DAC1 do DAC7. Rozwój automatycznej wymiany informacji do celów podatkowych w ramach Unii Europejskiej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 98–121. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.13/d.slazynska-kluczek/k.gawryszewska

Cite as:

Matras T. (2022). ‘From DAC1 to DAC7. Development of automatic exchange of information for tax purposes within the European Union’. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 98–121. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.13/d.slazynska-kluczek/k.gawryszewska

O (POTRZEBIE) ŻYCZLIWOŚCI W RELACJACH
PRACOWNIK – PRZEŁOŻONY. PRÓBA ANALIZY
PROBLEMU NA POGRANICZU NAUK HUMANISTYCZNYCH
I NAUK SPOŁECZNYCH – WYBRANE ASPEKTY

DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.14/m.stachurski

WPROWADZENIE

W klasycznym terminie *humanitas* można dostrzec zarówno perspektywę antropologiczną, jak i etyczną. Obie natomiast kierują uwagę na szeroko rozumiany aspekt społeczny. Mam tu na myśli rozmaite relacje międzyludzkie – począwszy od relacji małżeńskich i rodzinnych, poprzez zawodowe, na relacjach związanych z funkcjonowaniem człowieka jako obywatela w państwie i w polityce skończywszy. W ujęciu klasycznym we wspomnianym terminie łacińskim – według niektórych badaczy – mieszczą się takie kategorie, jak: człowieczeństwo, ludzka postawa wobec kogoś, uprzejmość, wykształcenie, kultura osobista czy właśnie życzliwość².

Refleksja na gruncie etyki (i tak naprawdę nie ma większego znaczenia, czy będzie tu mowa o etyce np. autonomicznej czy heteronomicznej) otwiera jednak szereg ważnych i jednocześnie ciekawych pytań związanych z takimi problemami, jak: wola a przymus (obowiązek) bycia życzliwym wobec innych, bezinteresowność a interesowność w byciu życzliwym wobec innych itp. Katalog możliwych powiązań ma charakter otwarty, gdyż problem ten dotyczy wielu relacji społecznych, ekonomicznych, politycznych.

¹ Michał Stachurski – Fundacja Obserwatorium Społeczne we Wrocławiu; doktor, członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych i Polskiego Towarzystwa Socjologicznego; e-mail: michal.stachurski@poczta.onet.pl; ORCID: 0000-0002-2877-3895.

² Por. S. Sojka, *Prawda o człowieku i jego historii w kręgu kultury antycznej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2016, nr 1, s. 105.

Życzliwość w tak zarysowanym aspekcie staje się przedmiotem analizy właśnie jako kategoria (wartość) etyczna, która dla jednych nie będzie podlegała dyskusji (przyjmują bowiem, że jest wpisana we wspomnianą kulturę osobistą – filozofia dialogu, personalizizm chrześcijański), a dla innych będzie jedną z wielu zasad życia, które można, ale jednocześnie nie trzeba stosować, jeśli nie widzi się w tym korzyści materialnych, intelektualnych itp. (filozofia utylitarystyczna, pragmatyczna i postmodernistyczna – w niektórych ich odśłonach).

Jedną ze specyficznych dla tego tematu – pod względem społecznym i ekonomicznym – jest relacja pracownik–przełożony. Celowo użyto tu terminu „przełożony”, a nie „pracodawca”, gdyż na gruncie przepisów prawa polskiego nie zawsze jest to jeden i ten sam podmiot. W przypadku instytucji publicznych, ale także w sektorze prywatnym pracodawcą jest podmiot reprezentowany przez wyznaczoną osobę (np. rektora uczelni, prezesa zarządu), a bezpośrednim przełożonym jest lub może być kierownik jednostki, w której został zatrudniony pracownik. Odpowiedzialność za budowanie kultury organizacyjnej danej instytucji/firmy ma zatem charakter głęboko osobowy i z tej perspektywy wydaje się ważne, by rozpatrzyć pojęcie życzliwości w tej relacji w aspekcie etycznym.

Celem artykułu będzie próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze: na ile życzliwość jako kategoria etyczna może wpływać bądź wpływa na relacje pracownik–przełożony oraz czy i ewentualnie gdzie życzliwość znajduje swoje miejsce w perspektywie obowiązującego prawa pracy oraz w aspekcie nauk społecznych w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi.

1. ŻYCZLIWOŚĆ – WSPÓŁCZESNA PERSPEKTYWA NAUK HUMANISTYCZNYCH (FILOZOFIA) I NAUK SPOŁECZNYCH (PSYCHOLOGIA I ZARZĄDZANIE ZASOBAMI LUDZKIMI)

Gdy szuka się uzasadnienia dla wyboru tematyki, słuszne wydaje się wskazanie dwóch perspektyw: teoretycznej i praktycznej. Obie są kluczowe dla zrozumienia relacji pracownik–pracodawca w kontekście życzliwości. Warstwa teoretyczna rozważań będzie miała charakter refleksji filozoficznej, zaś praktyczna będzie nawiązywać do analiz i badań z zakresu nauk społecznych.

Bez względu na przyjęty w okresie nowożytności model filozofii pracy (marksistowski i antymarksistowski³), trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że jakość

³ Jest to oczywiście jeden z dostępnych modeli pracy przyjęty w filozofii. Model marksistowski filozofii pracy zakładał uznanie, że praca kształtuje człowieka i oddziałuje w pełni na wszystkie inne relacje społeczne. Model antymarksistowski (filozofia dialogu [w tym Tischner], personalizizm chrześcijański [w tym Ślipko]) zakładał, że praca jest jednym z możliwych i potrzebnych

wykonywanej pracy jest sumą składowych takich, jak: właściwa wiedza i kompetencje, osobowość i charakter, a także przyjmowany i realizowany paradygmat etyczny. Te trzy składowe dotyczą zarówno pracownika, jak i pracodawcy. W tym aspekcie warto zwrócić uwagę na wątek „paradygmatu etycznego”. Ciekawą tezę w nawiązaniu do zaproponowanego tematu stawia polski etyk Jan Hartman. W swojej najnowszej książce poświęconej etyce w życiu codziennym autor ten pisze:

Istnieje bowiem silna pokusa skłaniająca do powstrzymywania się od moralnego osądu innych, aby samemu nie być osądzanym. Chciałoby się, żeby moralność zniknęła albo przynajmniej stała się czymś zupełnie prywatnym [...]. W rzeczywistości taka amoralna czy antymoralna umowa społeczna jest niemożliwa. Draństwo nie przestanie być draństwem, krzywdzenie nie przestanie być krzywdzeniem, niedotrzymywanie umów nie przestanie być niedotrzymywaniem umów. Moralności nie da się unieważnić dekretem ani przemilczeć. Ofiary zawsze będą krzyknąć, a zatwardziałe serca pyszałków, przekonanych, że nikt nie ma prawa ich osądzać, zawsze będą budzić odrazę, tak jak wielkoduszne serca ludzi poświęcających swoje dobro na rzecz innych będą budzić podziw i wdzięczność⁴.

Słuszna wydaje się intuicja cytowanego filozofa, że pewne wartości etyczne nie podlegają unieważnieniu poprzez prawo stanowione⁵. Tym trudniej mówić o funkcjonowaniu społeczeństwa bez określonych zasad, nawet jeśli zasady te będą wynikać z umowy społecznej (której właściwe formy są określane przez takich filozofów jak John Locke, Thomas Hobbes czy Jean-Jacques Rousseau). Z perspektywy omawianego zagadnienia ważniejszy jest jednak fakt, że człowiek jako podmiot etyczny (z punktu widzenia filozofii – rozumu) bądź człowiek jako podmiot moralny (z punktu widzenia teologii – prawd objawionych) codziennie staje przed wyborami, które nawet jeśli nie są związane z sytuacją graniczną, to jednak rzutują zarówno na „wewnętrzne ja”, jak i „zewnętrzne ty” oraz „zewnętrzne my”. Życzliwość jest kategorią etyczną wpisującą się w etykę życia codziennego poprzez słowa i gesty wobec znanych i nieznanym osób. Być może daleko idącą tezą będzie stwierdzenie, że życzliwość chroni godność ludzką. Jeśli jednak uznamy, że bez względu na różnicę w statusie społecznym, wszyscy zasługują

elementów (ale nie jedynym) służących do pełnego rozwoju człowieka. Więcej w dostępnych opracowaniach np. B. Markowska, *Kapitał jako kategoria analityczna: Marks – Bourdieu*, „Zoon Politikon” 2015, nr 6, s. 109–125; M. Stachurski, *Od Tischnerowskiej krytyki rozumienia pracy w marksizmie do apoteozy pracy jako dialogu*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2021, nr 4, s. 71–81.

⁴ J. Hartman, *Etyka życia codziennego*, PWN, Warszawa 2021, s. 23.

⁵ Trzeba tu wyjaśnić, że Jan Hartman nie jest też zwolennikiem hołdowania prawu naturalnemu, zwłaszcza w interpretacji tomistycznej i neotomistycznej. Trudno jednak zarzucać mu – co często ma miejsce i jednak nie zawsze z właściwą argumentacją – postawę nihilistyczną.

na słowa powitania i pożegnania bądź zwroty grzecznościowe, wówczas wydaje się, że teza ta wcale nie musi być fałszywa.

W tym kontekście także trudno pominąć stanowisko Tadeusza Kotarbińskiego, który postulując uprawianie filozofii na sposób praktyczny, sformułował model tzw. człowieka porządnego. Zaznacza on bowiem, że „porządny człowiek – to każdy, kto spełnia minimum niezbędne warunków uznania moralnego. Kto zaś ich nie spełnia, jest istotą godną złych wyroków sumienia, też niejako ciężkich”⁶. Owo minimum nie jest określone w ramach katalogu zamkniętego wobec oczekiwanych wyborów i czynności. Warto jednak zauważyć, że dla Kotarbińskiego celem tej etycznej refleksji jest przekonanie na sposób intelektualny, że „człowiek porządny” to człowiek życzliwy⁷, solidarny, działający na rzecz dobra swojego i społecznego. Filozof dobitnie zaznaczył to w innej pozycji, pisząc, że „trudno byłoby zaprzeczyć komuś, kto by twierdził, że tędy i tylko tędy [wiedzie] droga do zniesienia wyzysku człowieka przez człowieka i do ukształtowania życia publicznego na zasadach powszechnej pomocy wzajemnej, w życzliwej motywacji ugruntowanej wspólnoty”⁸.

W perspektywie nauk społecznych warto zwrócić uwagę zarówno na aspekt teoretyczny, jak i praktyczny badań w tym zakresie. W pierwszej kolejności uwaga powinna być kierowana w stronę badań prowadzonych na gruncie psychologii. Literatura przedmiotu wskazuje, że osoby preferujące i stosujące w swoim stylu życia życzliwość cechują się wyższą oceną własnej jakości życia⁹. Dodatkowo w innych badaniach, które można umiejscowić w ramach psychologii społecznej, wskazuje się, że zaufanie budowane w oparciu o relacje (a zatem stosunki międzyludzkie w szerokim znaczeniu tego sformułowania) jest składową różnych czynników, w tym właśnie życzliwości – kiedy można liczyć na otwarcie się innych członków danej grupy i zespołu¹⁰. Życzliwość

⁶ T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 112.

⁷ Należy zwrócić uwagę, że w pewien sposób, realizując filozofię życzliwości, nawiązywał do swoich poprzedników. Trzeba tu przypomnieć postać Czesława Znamierowskiego, który promował tezę, że życzliwość jest wartością etyczną w stopniu najwyższym (naczelna norma moralna). W swojej refleksji zaznaczał on bowiem, że wartość ta może być przez człowieka kształtowana siłą woli, tak by – używając retoryki Sokratesa – uczynić ją cnotą. Właśnie w tym kierunku podąża Tadeusz Kotarbiński. Więcej w: Cz. Znamierowski, *Rozważania wstępne do nauki o moralności i prawie*, PWN Warszawa 1967; K. Kuźmich, *Rozdział prawa od moralności według teoretyków prawa II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011, nr 10, s. 129–132.

⁸ T. Kotarbiński, *Pisma etyczne*, red. P.J. Smoczyński, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 169.

⁹ Por. A. Kałużna-Wielobób, K. Mudyń, *Cenione wartości a jakość życia. Problem wartości przeciwnych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica” 2015, nr 8, s. 124–125.

¹⁰ Zob. D. Lewicka, *Relacje między zaufaniem horyzontalnym, współpracą i kulturą proinnowacyjną*, „Organization and Management” 2018, s. 11–25.

zatem, jak wynika z wyżej wymienionych wyników badań, jest wartością, która wpływa na szczególny charakter personalnych relacji. Brak natomiast życzliwości w codziennych kontaktach może odbijać się na przeżywaniu danych sytuacji przez osoby zaangażowane, ale także oddziaływać na inne relacje społeczne. Wyniki badań z zakresu nauk społecznych stanowią ciekawą i ważną intuicję dla perspektywy etycznej. Życzliwość, gdy jest praktykowana, stanowi nie tylko teoretyczną kategorię, ale także praktyczną wartość, ważny element w budowaniu przyjaznego otoczenia zarówno w aspekcie lokalnym, jak i globalnym. Wpływa na samopoczucie danego człowieka czy grupy społecznej, ale także podtrzymuje chęć do pozytywnego działania na rzecz rozwoju osobistego i społecznego. Uzasadnienie to znajduje wyraz także w zarządzaniu zasobami ludzkimi. Tutaj również zauważa się swoiste powiązanie między działaniem etycznym przełożonego a motywacją do pracy konkretnego pracownika. Jak wskazuje Aleksandra Zaleśna w jednym ze swoich najnowszych badań, brak zasad etycznych stosowanych przez przełożonego negatywnie oddziałuje na zachowania i odczucia pracowników. Choć w badaniu tym nie pada termin „życzliwość”, godne podkreślenia jest, że w sytuacjach, gdy przełożony nie ocenia sprawiedliwie bądź nie przyjmuje uwag pracowników, atmosfera, a zatem i kultura organizacyjna nie wpływają pozytywnie na rozwój przedsiębiorstwa¹¹. Życzliwość jako nie tylko cecha charakteru, ale właśnie jako wartość etyczna w tym przypadku ma niebanalne znaczenie. Praktyczne stosowanie życzliwości wpływa także poniekąd na chęć równego traktowania pracowników przy ocenie ich działań, której wynik często decyduje o poprawie ich stanu materialnego (wyższy wskaźnik premiowy, dodatek w postaci benefitu itd.)

2. ROLA ŻYCZLIWOŚCI W RELACJACH PRACOWNIK – PRZEŁOŻONY: WYBRANE KWESTIE Z POLSKIEGO PRAWA PRACY

Zarówno wśród przedstawicieli nauk humanistycznych, jak i społecznych coraz wyraźniej słychać głosy, które postulują potrzebę działania etycznego w ramach określonych struktur zawodowo-biznesowych¹². Działanie etyczne jednak powinno być rozumiane na wskroś bezpośrednio – trzeba przyjąć konkretny model funkcjonowania organizacji na kanwie osiągnięć z zakresu filozofii. Niestety często zasady związane z kulturą organizacyjną, łańcem korporacyjnym czy kodeksami etycznymi formułowane są przez osoby niemające wiedzy

¹¹ Zob. A. Zaleśna, *Przywództwo etyczne i społeczna odpowiedzialność organizacji – wyniki badań*, „Education of Economists and Manager” 2019, nr 1, s. 144–156.

¹² Por. J. Zawisza, *Etyka w zarządzaniu organizacją*, „Journal of Modern Science” 2018, nr 2, s. 248.

i kompetencji z zakresu etyki, co niewątpliwie negatywnie wpływa na treść obowiązujących zasad i na ich stosowanie.

Przyjmując, że termin „życzliwość” związany jest nie tylko z charakterem czy kulturą osobistą, ale także z perspektywą etyczną, trzeba zatem zwrócić uwagę na kilka możliwych sytuacji, w których ta postawa może stanowić swoiste uzupełnienie przepisów obowiązującego polskiego prawa pracy. Może też przyczyniać się do etycznego traktowania pracownika przez przełożonego i przełożonego przez pracownika. To właśnie owa etyczność sprawia, że nie ma tutaj mowy o relacji poddańczej, lecz relacji personalnej (osobowej). Większość modeli etycznych odwołuje się do pojęcia godności ludzkiej¹³, w której mieszczą się takie wartości, jak: wzajemny szacunek, kultura osobista czy życzliwość. Z tej właśnie perspektywy zostanie tu przedstawiona analiza¹⁴.

W Polsce na gruncie prawa relacje pomiędzy pracownikiem a pracodawcą, a także przełożonym zostały opisane w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320, z 2021 r. poz. 1162, z 2022 r. poz. 655.)¹⁵. Podlegała ona wielokrotnym zmianom, także po uchwaleniu przez Zgromadzenie Narodowe Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w 1997 roku. Należy także zwrócić uwagę, że kodeks pracy stanowi trzon, ale nie jest jedynym aktem normatywnym regulującym kwestię relacji pracowniczych. Istnieje katalog rozszerzający prawo pracy w postaci m.in. rozporządzeń właściwego ministra ds. pracy i polityki społecznej. Obecnie kodeks pracy składa się z 15 działów i 305 artykułów¹⁶. Trudno zatem wskazać wszystkie możliwe płaszczyzny etyczne, na których wartość życzliwości może odgrywać zasadniczą rolę w budowaniu wzajemnych relacji pracownik–przełożony. Tu skupiono się na trzech wybranych sytuacjach: przedstawienie zakresu obowiązków przed przystąpieniem do wykonywania obowiązków służbowych (art. 94 pkt 1 k.p.), zgłaszanie nieobecności w związku ze zwolnieniem lekarskim (§ 2 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 maja 1996 r. w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy w nawiązaniu do art. 2982 k.p.) oraz wypowiedzenie umowy o pracę przez pracownika (art. 30. § 1 pkt 2–3 k.p.)¹⁷.

¹³ Więcej w: J. Zajadło, K. Zeidler (red.), *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 90–96; K. Brzostek, *Godność pracownika jako wartość*, „Horyzonty Wychowania” 2015, t. 14, s. 259–282.

¹⁴ Kwestie polemiczne w nawiązaniu do innych współczesnych nurtów filozoficznych (zwłaszcza etycznych) zostały przedstawione w punkcie 3 tego artykułu.

¹⁵ W dalszej części tekstu przy powoływaniu się na artykuły kodeksu pracy będzie stosowany skrót k.p.

¹⁶ Stan na dzień 7.04.2022 r.

¹⁷ Należy wskazać, że istnieje szereg innych obszarów, które mogą podlegać podobnej analizie. Przykładem może być ocena pracownicza albo sam proces informacji i komunikacji

Pierwszym ważnym momentem w relacji pracownik – przełożony jest ustalenie i przedstawienie na sposób szczegółowy przez przełożonego zakresu obowiązków, które pracownik będzie wykonywał w ramach podjęcia stosunku służbowego. Moment ten jest ważny z trzech perspektyw: prawnej, jakości zarządzania i etycznej. Perspektywa prawna wynika z zapisu k.p. Według art. 94 pkt. 1 „pracodawca jest obowiązany w szczególności: zaznajamiać pracowników podejmujących pracę z zakresem ich obowiązków, sposobem wykonywania pracy na wyznaczonych stanowiskach oraz ich podstawowymi uprawnieniami”. Z zapisu tego jasno wynika, że przedstawienie obowiązków leży głównie po stronie pracodawcy (domyślnie: bezpośredniego przełożonego, gdyż w regulaminach pracy obowiązek ten zazwyczaj jest przenoszony przez pracodawcę właśnie na niego). Trzeba tu zaznaczyć, że zapis tego artykułu domaga się faktycznego, a nie fikcyjnego wprowadzenia pracownika w zakres wykonywanych zadań. Fikcyjna czynność w tym zakresie polegałaby wyłącznie na przekazaniu w formie pisemnej zakresu obowiązków, bez omówienia i wskazania oczekiwań wobec pracownika. Problem ten jest o tyle ważny, że zajął się z kwestią jakości w zarządzaniu zasobami ludzkimi. Jak pokazują niektóre badania, niestety zdarza się, że wymagania określone w ogłoszeniach o pracę, a także te opisywane w trakcie rozmowy rekrutacyjnej już po zatrudnieniu albo okazują się fikcją, albo jest ich więcej, niż pierwotnie zakładał potencjalny pracownik¹⁸. Tymczasem omówienie tych obowiązków przed przystąpieniem do realizacji zadań jest nie tylko skutecznym sposobem zarządzania potencjalną wiedzą i kompetencjami. Otwiera się tu też miejsce na wzajemną życzliwość. Podjęcie zatrudnienia w nowym miejscu pracy jest sytuacją – dla większości osób – stresującą. Życzliwość po stronie przełożonego mogłaby się objawić poświęceniem odpowiedniej ilości czasu nowemu pracownikowi, w ramach rozmowy *face to face*. Jest to, jak się wydaje, odpowiedni moment, aby umożliwić zadanie pytań pozwalających sprecyzować oczekiwania przełożonego. Także pracownik ma wtedy możliwość wykazania się życzliwością poprzez okazanie cierpliwości wobec tego, co przełożony przedstawia. Przyjęcie postawy życzliwości w ramach koncepcji agatologicznej (koncepcji dobra)¹⁹, która niewątpliwie sięga do czasów starożytnych (por. np.

stosowany przez daną organizację. Więcej w: N. Mała, O. Hrabelska, *Informacja i komunikacja w zarządzaniu personelem*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 36, s. 317–326; A. Michałkiewicz, *Czynniki kształtujące postawy wobec rozmowy oceniającej – wybrane problemy*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 2018, s. 325–334.

¹⁸ Por. A. Krasnova, *Oczekiwania wobec kandydatów a zakres obowiązków na stanowisku specjalisty do spraw budowania marki pracodawcy*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2019, nr 1, s. 229.

¹⁹ Zob. H. Elzenberg, *Pisma estetyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 56–57.

intelektualizm etyczny Sokratesa czy pojęcie cnoty u Arystotelesa), czyli jako chęci bycia dobrym i czynienia dobrze innym, może w tym przypadku pozytywnie oddziaływać na efektywność pracy nowego pracownika i komfort pracy przełożonego.

Drugą sytuacją – równie ważną w relacji pracodawca – przełożony – jest kwestia związana z chorobą pracownika i zwolnieniem lekarskim (potocznie L4). Warto tutaj się skupić na kwestii samej komunikacji pomiędzy pracownikiem a bezpośrednim przełożonym. Podobnie jak omówienie zakresu obowiązków, tak i zgłaszanie choroby pracodawcy wynika z konkretnego zapisu prawnego. Reguluje to wspomniane wyżej stosowne rozporządzenie. Treść tego zapisu jest jednoznaczna:

[...] w razie zaistnienia przyczyn uniemożliwiających stawienie się do pracy pracownik jest obowiązany niezwłocznie zawiadomić pracodawcę o przyczynie swojej nieobecności i przewidywanym okresie jej trwania, nie później jednak niż w drugim dniu nieobecności w pracy. Jeżeli przepisy prawa pracy obowiązujące u danego pracodawcy nie określają sposobu zawiadomienia pracodawcy o przyczynie nieobecności pracownika w pracy, zawiadomienia tego pracownik dokonuje osobiście lub przez inną osobę, telefonicznie lub za pośrednictwem innego środka łączności albo drogą pocztową, przy czym za datę zawiadomienia uważa się wtedy datę stempla pocztowego.

Przepis cytowanego prawa jest dosyć klarowny, więc wątek prawny nie wymaga komentarza. Z perspektywy etyki ważny jest sposób wymiany informacji przy zgłaszaniu zwolnienia. Życzliwość, podobnie jak w poprzednio omówionym przypadku, odgrywa istotną rolę zarówno w zakresie skutecznej komunikacji, jak i sposobu zarządzania zasobami ludzkimi. Choroba pracownika nie powinna być traktowana *a priori* przez przełożonego jako celowy zabieg unikania wykonywania zadań służbowych. Z drugiej strony, pracownik powinien wykorzystywać zwolnienia chorobowe wyłącznie w sytuacjach, gdy ta choroba jest realna²⁰. Życzliwość pracownika zgłaszającego chorobę i nieobecność w pracy polegałaby na zastosowaniu form grzecznościowych i dopracowaniu treści wiadomości bez względu na przyjętą formę kanału komunikacji (telefoniczna, SMS, e-mail bądź inny przyjęty kanał komunikacji w przedsiębiorstwie). Po stronie natomiast przełożonego życzliwość mogłaby się ujawnić nie tylko w informacji zwrotnej dotyczącej przyjęcia do wiadomości, że pracownik będzie nieobecny,

²⁰ Wątek ten oczywiście wymaga odrębnych badań związanych z wieloma aspektami. W zakresie nauk humanistycznych i nauk społecznych pojawia się m.in. kategoria/wartość zaufania, odsuwająca podejrzenia, że jest to wiadomość nieprawdziwa. Z perspektywy prawnej warto zwrócić uwagę, iż istnieją w Europie takie rozwiązania ustawowe, które pozwalają pracownikowi na pozostanie w domu (bez konieczności świadczenia pracy), gdy samodzielnie oceni na sposób negatywny swój stan zdrowotny. Przykładem mogą być kraje skandynawskie, w tym Norwegia. Więcej np. w: J. Damhaug, T. Wrocławska, *Konsekwencje pracowniczej niezdolności do pracy z powodu choroby w świetle przepisów ustawodawstwa norweskiego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2012, t. 85, s. 35–62.

ale także wyrażeniu życzenia szybkiego powrotu do zdrowia, zapewnienia o wsparciu, pozostaniu w kontakcie. Taki życzliwy styl komunikacji jest możliwy wówczas, gdy przełożony faktycznie dba o dobro pracownika, a pracownik nie tylko o relację z przełożonym, ale także o dobro przedsiębiorstwa. Dodatkowo można uznać, że pozytywna komunikacja może pozytywnie wpłynąć na motywację pracownika do rzetelnej pracy po powrocie ze zwolnienia lekarskiego. Warto także zwrócić uwagę na jeden dodatkowy wątek. Jeśli przełożony ma wątpliwości co do choroby pracownika i zasadności zwolnienia lekarskiego, oprócz zastosowania narzędzi prawnych, może także właśnie jako przejaw życzliwości, po powrocie pracownika, odbyć z nim rozmowę. Rozmowa ta – o czym świadczy literatura przedmiotu – ma na celu uzyskanie informacji o ogólnym samopoczuciu pracownika po chorobie, doprecyzowanie szczegółów na temat zwolnienia itp. Z jednej strony sytuacja ta może pozytywnie wpłynąć na zbudowanie bądź utrwalenie otwartej relacji między pracownikiem a przełożonym, z drugiej zaś strony przełożony może podkreślić skutki absencji pracownika. Czyli na przykład zaznaczyć, że ten pracownik i jego działania są ważne dla funkcjonowania przedsiębiorstwa²¹.

Ostatni wątek dotyczy sytuacji, w której pracownik podejmuje decyzję o wypowiedzeniu umowy o pracę na podstawie art. 30 § 1 pkt 2–3 k.p. Jest wiele czynników, które wpływają na to, że to właśnie po stronie pracownika jest podejmowana tego typu decyzja²². Wśród najczęstszych można wymienić takie, jak: chęć zyskania wyższego wynagrodzenia, nadzieja na dynamiczny rozwój zawodowy, rozwój wiedzy i kompetencji, chęć zmiany zakresu obowiązków czy szerokie motywacje pozapłacowe (brak właściwej komunikacji z przełożonym). Niektóre badania pokazują, że najczęściej pracownik ocenia daną organizację właśnie przez pryzmat działania bezpośredniego przełożonego²³. Życzliwość znajduje tutaj zastosowanie ponownie po obu stronach: pracownika i pracodawcy. Pracownik, nawet jeśli podjął decyzję o wypowiedzeniu pod wpływem emocji, może poczekać z zakomunikowaniem tej decyzji do chwili, gdy będzie mógł w sposób właściwy, zgodnie z przyjętą kulturą organizacyjną i właściwą kulturą osobistą, wręczyć stosowny dokument. Może także wykazać się cierpliwością, gdy przełożony będzie oczekiwał stosownych wyjaśnień co do podjętych decyzji. To także miejsce na życzliwość po stronie bezpośredniego przełożonego, który – przy założeniu, że był zadowolony z efektów pracy pracownika – może nie tylko podziękować za współpracę, ale także podjąć trud związany z zatrzymaniem pracownika

²¹ Por. M. Striker, *Absencja pracownicza a diagnoza dysfunkcji zarządzania zasobami ludzkimi*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 2013, s. 148.

²² Oddzielnym wątkiem pozostaje problem krytyki pracodawcy. Więcej w: M. Bosak-Sojka, *Granice dopuszczalnej krytyki pracodawcy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)” 2018, nr 2, s. 59–68.

²³ Por. M. Wnuk, *Model zamiaru opuszczenia organizacji. Kluczowa rola współpracy przełożony-pracownik*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi” 2018, nr 1, s. 62.

w przedsiębiorstwie. Życzliwość w tej sytuacji stwarza możliwość nie tyle konfrontacji, która może mieć znaczenie negatywne, ile wymiany informacji dotyczących zadowolenia czy niezadowolenia po obu stronach. Życzliwe podejście może zatem wpłynąć na zmianę decyzji pracownika, a nawet jeśli nie, to umożliwić właściwe zakończenie współpracy dla obu stron.

Trzy wymienione sytuacje, w których życzliwość jako wartość etyczna może przyczynić się do budowania szerokiej relacji pracodawca – przełożony, nie wyczerpują wszystkich możliwości. Wydaje się jednak, że omówione wybrane aspekty odzwierciedlają pewne możliwe praktyki, które łączą właściwą sobie teoretyczną wiedzę filozoficzną i praktyczną wiedzę z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi. Warto jednak w kontekście omawianego zagadnienia poruszyć kwestie, które na tym polu mogą się zrodzić i jednocześnie stanowić podstawę do dalszej dyskusji.

3. KWESTIE DYSKUSYJNE – ZACHĘTA DO DYSKUSJI

Powyższa refleksja – niewątpliwie odpowiadająca pozytywnie na pytanie o miejsce życzliwości w relacji pracownik – przełożony – może wydawać się dyskusyjna z perspektywy zarówno innych modeli etycznych, jak i poglądów wynikających z praw ekonomii i gospodarki. Celem tej części artykułu będzie nie tyle dogłębne wyjaśnienie poszczególnych elementów mogących budzić odmienny pogląd, ile ich zasygnalizowanie, by wskazać, że życzliwość faktycznie stanowi ciekawe zagadnienie w zarysowanych perspektywach²⁴.

Wobec stanowisk Kotarbińskiego, Znamirowskiego czy Elzenberga głosy krytyczne mogłyby się pojawić stornie przedstawicieli takich nurtów, jak utylitaryzm, (neo)pragmatyzm czy postmodernizm. W przypadku utylitaryzmu (John Stuart Mill, Jeremy Bentham, Peter Singer) odwołać się należy do myśli zawartej przez Milla w dziele *O wolności*. Kluczowe jest tutaj pojęcie użyteczności, o której autor pisał w ten sposób: „uważam użyteczność za ostatnią instancję we wszystkich etycznych kwestiach, ale musi to być użyteczność w najszerszym znaczeniu tego słowa, ugruntowana na niezmiennych interesach człowieka jako istoty postępowej”²⁵. W kontekście relacji pracownik–przełożony, w ramach wartości, jaką jest życzliwość, pojęcia użyteczności i interesu stają się siłą rzeczy opozycyjne do analizy przedstawionej w poprzedniej części artykułu. Utylitaryzm

²⁴ Celowo w tytule artykułu wpisano w nawias słowo „potrzeba”, gdyż mimo udzielenia pozytywnej odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze nie można wykluczyć istnienia poglądów odrębnych i krytycznych, inaczej mówiąc: zamknąć na sposób dogmatyczny prawa i możliwości dyskusji.

²⁵ J.S. Mill, *Utylitaryzm. O wolności*, przekł. M. Ossowska, A. Kurlandzka, PWN, Warszawa 2005, s. 104.

w swoich założeniach w aspekcie tzw. etyki cnót (a życzliwość także można byłoby zaliczyć do kategorii cnoty w przykładach Kotarbińskiego) stoi po drugiej stronie barykady. Zaznacza się bowiem, że celem utilitaryistów jest ograniczenie do możliwego minimum cierpienia na rzecz maksymalnej przyjemności²⁶. Regułę tę inaczej postrzega współczesny utilitarysta Peter Singer, który zaznacza, że własne interesy nie mogą być ważniejsze niż interesy innego człowieka tylko dlatego, że to jest ten „własny interes”²⁷. Pojęcie przyjemności zastąpił on pojęciem interesu, kontynuując jednak wątek zaczerpnięty z myśli Jeremy’ego Benthama, że utilitaryzm powinien prowadzić do szczęścia konkretnej jednostki. Szczęście to jednak nie ma charakteru teleologicznego, jak w przypadku filozofii klasycznej (Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu, neotomizm, personalizizm chrześcijański), lecz charakter głęboko praktyczny wyrażający się w odczuciu szczęścia szczególnie materialnego. W tym kontekście pojawia się szereg pytań otwartych właśnie w zakresie relacji życzliwość a jej praktykowanie w sferze relacji społecznych. Przyjmując model utilitarystyczny, trzeba byłoby zapytać o kryteria dotyczące wykorzystania życzliwości. Przy filozofii Arystotelesa, Znamirowskiego czy Kotarbińskiego celem bezpośrednim życzliwości będzie dobro. Czy kryterium użyteczności w byciu życzliwym w relacjach pracownik – przełożony może tę wartość rozszerzać, czy ograniczać? Czyja użyteczność w tych relacjach powinna być „ważniejsza”? Pytaniem najbardziej istotnym byłoby zaś: czy życzliwość wobec użyteczności jest w ogóle jakimś wymogiem etycznym? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na te pytania, gdyż kategoria użyteczności w nawiązaniu właśnie do wartości życzliwości pozostaje niedoprecyzowana. Wydaje się jednak, że te pytania – na tym poziomie – mogą pozostać otwarte w ramach zaproszenia do dalszej dyskusji.

Podobna sytuacja ma miejsce w świecie ekonomii, gospodarki i zarządzania zasobami ludzkimi. O ile w zarządzaniu coraz częściej postuluje się pozytywne (personalne) kierowanie zespołem i budowanie relacji, o tyle w świecie gospodarki rynkowej nadal kluczowe jest osiągnięcie zamierzonego bądź wyższego od zamierzonego zysku przedsiębiorstwa. Z jednej strony należy podkreślić, że oczywiście odniesienie zysku jest podstawowym celem każdej działalności gospodarczej. Zaznacza się, że:

[...] zysk rozumiany ogólnie jako dodatni wynik działalności gospodarczej, stanowi istotną kategorię ekonomiczną i najważniejszy element zainteresowania nie tylko właścicieli, wspólników czy akcjonariuszy, ale również innych podmiotów, takich jak inwestorzy, kontrahenci, wierzyciele czy konkurenci na rynku. Powstanie zysku oraz jego wielkość stanowi podstawę rozwoju przedsiębiorstwa i oceny efektywności jego prowadzenia. Z perspektywy przedsiębiorcy ważny jest przede wszystkim zysk netto. Stanowi on bowiem źródło finansowania

²⁶ Por. I.M. Światała, *Etyka jako przestrzeń świata społecznego w perspektywie utilitaryzmu*. J.S. Mill i jego filozofia użyteczności, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, nr 2, s. 127–129.

²⁷ Por. P. Singer, *Etyka praktyczna*, przekł. A. Sagan, Książka i Wiedza, Warszawa 2003, s. 18.

ewentualnych inwestycji, zwiększających potencjał gospodarczy oraz zdolność konkurencyjności przedsiębiorstwa na rynku²⁸.

Według powyższej definicji osiągnięcie zysku powinno być oczekiwaniem nie tylko po stronie właściciela, pracodawcy czy przełożonego, lecz także pracownika. Wynika to z tego, że zysk może być przeznaczony na kolejne inwestycje, które nie tylko utrwalają rzetelność wobec właściciela, co wpływa na stabilność zarówno przedsiębiorstwa, jak i podmiotów współpracujących, ale także wpływają na stabilność zatrudnienia samego pracownika. Biorąc pod uwagę sektory, w których zapewnienie ciągłości działania, jak w przypadku produkcji, jest kluczowe, wydaje się, że miejsce na życzliwość jest tu ograniczone. Każdy przypadek niezaplanowanej absencji pracowniczej wpływa wówczas na obniżenie realizacji założonego planu produkcyjnego, co może także wpłynąć na zwiększenie obciążenia innych pracowników, a także negatywnie oddziaływać na kwestię uzyskania założonego zysku. Wątki te sprawiają, że wartość życzliwości w relacjach pracownik–przełożony nabiera innego charakteru i również mogą stanowić zaczątek dyskusji.

PODSUMOWANIE

Celem artykułu była próba odpowiedzi na pytanie, czy życzliwość może znaleźć swoje miejsce w relacjach pracownik – przełożony. Zarówno na gruncie etyki, jak i prawa należy przyjąć, że życzliwość może być w niej stosowana, co pozwoli zwiększyć komfort obu stron analizowanej relacji. Są jednak przestrzenie, które mają charakter dyskusyjny, tak jak w przypadku utylitaryzmu (etyka) i kwestii odniesienia zysku przez dane przedsiębiorstwo (ekonomia). Problem nie został zatem wyczerpany, a przedstawiony artykuł stanowi zachętę do dalszej dyskusji w ramach zaproponowanego tematu.

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Bosak-Sojka M., *Granice dopuszczalnej krytyki pracodawcy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)” 2018, nr 2.
- Brzostek K., *Godność pracownika jako wartość*, „Horyzonty Wychowania” 2015, t. 14.
- Damhaug J., Wrocławska T., *Konsekwencje pracowniczej niezdolności do pracy z powodu choroby w świetle przepisów ustawodawstwa norweskiego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2012, t. 85.

²⁸ M. Gontarczyk-Skowrońska, *Zysk jako kategoria prawa handlowego, bilansowego i prawa podatkowego*, „Studia Ekonomiczne” 2016, s. 146.

- Elzenberg H., *Pisma estetyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Gontarczyk-Skowrońska M., *Zysk jako kategoria prawa handlowego, bilansowego i prawa podatkowego*, „Studia Ekonomiczne” 2016.
- Hartman J., *Etyka życia codziennego*, PWN, Warszawa 2021.
- Hrabelska O., Mała N., *Informacja i komunikacja w zarządzaniu personelem*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 36.
- Kałużna-Wielobób A., Mudyń K., *Cenione wartości a jakość życia. Problem wartości przeciwnych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica” 2015, nr 8.
- Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
- Kotarbiński T., *Pisma etyczne*, red. P.J. Smoczyński, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Krasnova A., *Oczekiwania wobec kandydatów a zakres obowiązków na stanowisku specjalisty do spraw budowania marki pracodawcy*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2019, nr 1.
- Kuźmich K., *Rozdział prawa od moralności według teoretyków prawa II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011, nr 10.
- Lewicka D., *Relacje między zaufaniem horyzontalnym, współpracą i kulturą proinnowacyjną*, „Organization and Management” 2018.
- Markowska B., *Kapitał jako kategoria analityczna: Marks – Bourdieu*, „Zoon Politikon” 2015, nr 6.
- Michałkiewicz A., *Czynniki kształtujące postawy wobec rozmowy oceniającej – wybrane problemy*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2018.
- Mill J.S., *Utylitaryzm. O wolności*, przekł. M. Ossowska, A. Kurlandzka, PWN, Warszawa 2005.
- Singer P., *Etyka praktyczna*, przekł. A. Sagan, Książka i Wiedza, Warszawa 2003.
- Sojka S., *Prawda o człowieku i jego historii w kręgu kultury antycznej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2016, nr 1.
- Stachurski M., *Od Tischnerowskiej krytyki rozumienia pracy w marksizmie do apoteozy pracy jako dialogu*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2021, nr 4.
- Striker M., *Absencja pracownicza a diagnoza dysfunkcji zarządzania zasobami ludzkimi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2013.
- Światała I.M., *Etyka jako przestrzeń świata społecznego w perspektywie utilitaryzmu. J.S. Mill i jego filozofia użyteczności*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, nr 2.
- Wnuk M., *Model zamiaru opuszczenia organizacji. Kluczowa rola współpracy przełożony-pracownik*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi” 2018, nr 1.
- Zajadło J., Zeidler K. (red.), *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, C.H. Beck, Warszawa 2017.

Zaleśna A., *Przywództwo etyczne i społeczna odpowiedzialność organizacji – wyniki badań*, „Education of Economists and Manager” 2019, nr 1.

Zawisza J., *Etyka w zarządzaniu organizacją*, „Journal of Modern Science” 2018, nr 2.

Znamierowski Cz., *Rozważania wstępne do nauki o moralności i prawie*, PWN, Warszawa 1967.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1320, z 2021 r. poz. 1162, z 2022 r. poz. 655).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 maja 1996 r. w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy.

O (POTRZEBIE) ŻYCZLIWOŚCI W RELACJACH PRACOWNIK – PRZEŁOŻONY. PRÓBA ANALIZY PROBLEMU NA POGRANICZU NAUK HUMANISTYCZNYCH I NAUK SPOŁECZNYCH – WYBRANE ASPEKTY

Streszczenie

W ujęciu klasycznym etyki, mieszają się takie kategorie jak: człowieczeństwo, ludzką postawę wobec kogoś, uprzejmość, wykształcenie, kulturę osobistą, czy właśnie życzliwość. Jedną ze specyficznych – pod względem społecznym i ekonomicznym – jest relacja pracownik – przełożony. Celem artykułu była próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze: na ile życzliwość jako kategoria etyczna może wpływać bądź wpływa na relacje pracownik-przełożony oraz czy i ewentualnie gdzie życzliwość znajduje swoje miejsce w perspektywie obowiązującego prawa pracy oraz w aspekcie nauk społecznych w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi. Odpowiedź na tak udzielone pytanie w oparciu o analizę wybranych obszarów prawa pracy a także w relacji do wybranych współczesnych nurtów filozofii jest pozytywna. Pozostają jednak kwestie dyskusyjne w obszarze innych nurtów etyki (np. utylitaryzm) i ekonomii (relacja zysku do relacji międzyludzkich w przedsiębiorstwie).

Słowa kluczowe: etyka, zarządzanie zasobami ludzkimi, życzliwość, pracownik, przełożony, prawo pracy

ABOUT (NEED) KINDNESS IN THE EMPLOYEE-SUPERVISOR RELATIONSHIP. AN ATTEMPT TO ANALYZE THE PROBLEM ON THE BORDER OF THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES – SELECTED ASPECTS

Abstract

In the classical approach to ethics, such categories as: humanity, human attitude towards someone, kindness, education, personal culture or kindness are mixed. One of the specific - from the social and economic point of view - is the employee-supervisor relationship. The aim of the article was an attempt to answer the following research questions: to what extent kindness as an ethical category can or does affect the employee-supervisor relationship and whether and wherever kindness has its place in the perspective of the applicable labor law and in the aspect of social sciences in the field of human resource management. The answer to this question, based on the analysis of selected areas of labor law as well as in relation to selected contemporary philosophical trends, is positive. However, there remain debatable issues in the area of other ethics (e.g. utilitarianism) and economics (the profit-to-interpersonal relationship in an enterprise).

Keywords: ethics, human resource management, kindness, employee, supervisor, labor law

Cytuj jako:

Stachurski M., *O (potrzebie) życzliwości w relacjach pracownik–przełożony. Próba analizy problemu na pograniczu nauk humanistycznych i nauk społecznych – wybrane aspekty*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2022, nr 2(73), s. 122–136. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.14/m.stachurski

Cite as:

Stachurski, M. (2022). 'About (need) kindness in the employee-supervisor relationship. An attempt to analyze the problem on the border of the humanities and social sciences – selected aspects'. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(72), 122–136. DOI: 10.26399/meip.2(73).2022.14/m.stachurski

R E C E N Z J E I S P R A W O Z D A N I A

R E V I E W S A N D R E P O R T S

Martin Dahl

JÓZEF M. FISZER (RED.),
Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach
Trójkąta Weimarskiego (1991–2021),
DOM WYDAWNICZY ELIPSA, WARSZAWA 2022

Trójkąt Weimarski odegrał znaczącą rolę w kwestii tworzenia nowego wymiaru polityki zagranicznej Polski. Lata 90. XX wieku stanowiły czas refleksji i zmiany podejścia szerokokorzystanych spraw zagranicznych. Były też czasem budowania nowych sojuszy w relacjach międzynarodowych. Jednym z nieformalnych podmiotów sprzyjających budowania nowej pozycji międzynarodowej Polski był Trójkąt Weimarski składający się z Republiki Federalnej Niemiec, Republiki Francuskiej i Polski. Nie może zatem dziwić fakt powstania wielu opracowań naukowych, traktujących właśnie o istocie Trójkąta Weimarskiego. W miejscu szczególnie podkreślić należy publikacje takich autorów, jak profesor Bogdan Koszel, profesor Halina Wyligała. Na polskim rynku wydawniczym brakowało jednak pozycji, która stanowiłaby swego rodzaju podsumowanie trzydziestu lat funkcjonowania Trójkąta Weimarskiego.

Odpowiedzią na tę lukę w literaturze przedmiotu jest publikacja przygotowana pod redakcją naukową profesora Józefa M. Fiszera¹ pt. „Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego”, wydana nakładem Domu Wydawniczego Elipsa w 2022 roku. Redaktor naukowy tego tomu to uznany specjalista w zakresie spraw polsko-niemieckich, współczesnych stosunków międzynarodowych, politologii, historii. Redaktorowi tomu udało się zebrać zespół kompetentnych ekspertów, wywodzących się z najlepszych ośrodków naukowych w Polsce, jak Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Studiów Politycznych PAN, Uniwersytet

¹ Warto sięgnąć także po publikację: J.M. Fiszera, M. Czasak, *Trójkąt Weimarski. Geneza i działalność na rzecz integracji Europy w latach 1991–2016*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2016.

Warszawski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński, Uczelnia Łazarskiego czy Collegium Civitas.

Recenzowana praca zbiorowa składa się z obszernego wstępu autorstwa Redaktora naukowego, dwunastu spójnych ze sobą rozdziałów, bibliografii, streszczenia oraz not o autorach. Praca ma wyraźnie problemowy układ, odzwierciedlający jej istotę i cel. Praca jest efektem ogólnopolskiej konferencji naukowej, odbytej 11 maja 2021 roku nt. „30-lecie Trójkąta Weimarskiego. Geneza, działalność, sukcesy, porażki i perspektywy jego renesansu”, organizowanej przez Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk i Uczelnię Łazarskiego w Warszawie. Jak pisze Redaktor naukowy „konferencja naukowa oraz niniejsza monografia pokazują, że Trójkąt Weimarski wciąż jest niezbędnym podmiotem na arenie międzynarodowej i nadal powinien odgrywać istotną rolę nie tylko w umacnianiu trójstronnej polsko-niemiecko-francuskiej współpracy, ale również w integracji Europy i wzmacnianiu pozycji i roli Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych” (s. 16).

Trudno jest na łamach niniejszej recenzji odnieść się do wszystkich dwunastu rozdziałów monografii. Warto jednak odnieść się do kilku poruszanych w książce wątków. W pierwszym rozdziale Józef M. Fiszer przedstawia kulisy genezy Trójkąta Weimarskiego. Jak pisze autor rozdziału „Trójkąt Weimarski ma na swoim koncie wiele sukcesów, ale również porażek i niewykorzystanych szans (...) Stał się ważnym instrumentem służącym włączaniu Polski w nurt europejskiej polityki i jej integracji ze strukturami euroatlantyckimi. Szczególnie w kontekście polskich aspiracji i starań akcesyjnych należy tu zwrócić uwagę na euroatlantycki kierunek polsko-niemiecko-francuskiej współpracy” (s. 21). To tak naprawdę esencja tożsamości funkcjonowania Trójkąta Weimarskiego – zbudowanie trójstronnej współpracy celem włączenia Polski w obszar polityki euroatlantyckiej. W kolejnej części Jens Boysen w swoim rozdziale pt. „Duch zespołu zamiast leadership. Niemiecka koncepcja i praktyka Trójkąta Weimarskiego jako narzędzie anty-geopolityki i uniknięcie roli mocarstwowej po zakończeniu zimnej wojny” stara się ukazać rolę Republiki Federalnej Niemiec w procesie formowania i funkcjonowania Trójkąta Weimarskiego. Bez wątplenia inicjatywa ta była wyrazem realizacji koncepcji niemieckiej polityki zagranicznej w latach 90. XX wieku. Trudno było jednak oczekiwać w ówczesnych uwarunkowania geopolitycznych prawdziwego niemieckiego leadershipu. Można mieć raczej wrażenie, iż to właśnie dzięki bardziej partnerskim relacjom udało się zbudować taką „jakość” współpracy weimarskiej. W kolejnym rozdziale Bogdan Koszel podejmuje ważne zagadnienie związane ze wsparciem Berlina i Paryża dla polskiej akcesji do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Autor tego rozdziału przedstawił nie tylko sam proces akcesyjny i rolę w nim Niemiec i Francji, ale także ukazał kolejne etapy pogłębiania współpracy.

Marek Rewizorski podjął z kolei interesującą próbę ukazania Trójkąta Weimarskiego jako elementu struktur globalnego zarządzania. Autor w swoim tekście analizuje

między innymi przyczyny zaburzeń w funkcjonowaniu współpracy weimarskiej. Niezwykle cennym uzupełnieniem tego opracowania, jest tekst autorstwa Agnieszki K. Cianciary dotyczący asymetryczności w weimarskich relacjach. Jak słusznie pisze autorka, „źródła słabości Trójkąta Weimarskiego tkwią w strukturze asymetrycznego trilateralizmu” (s. 100). Autorka w lekko prowokacyjny sposób pisze o współpracy weimarskiej jako „niewykorzystanym potencjale i marzeniu o reaktywacji” (s. 101).

Janusz J. Węc podjął się ukazania trudnej problematyki bardziej funkcjonalnego znaczenia Trójkąta Weimarskiego. Autor ukazuje w krytyczny sposób rolę Polski, Niemiec i Francji wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w latach 2013–2021. Wiele tez postawionych przez autora znalazło swoje potwierdzenie po 24 lutego 2022 roku, czyli wybuchu wojny na Ukrainie. Jestem przekonany, że ów analiza zawarta w recenzowanej monografii, powinna mieć swój dalszy ciąg i skutkować podobną publikacją na ten temat.

Recenzowana publikacja jest bez wątpienia cennym wypełnieniem luki w literaturze przedmiotu w zakresie oceny stopnia funkcjonalności i skuteczności Trójkąta Weimarskiego z perspektywy 30 lat jego istnienia. Adresatami owej publikacji powinno być szerokie grono ekspertów, naukowców, polityków, ale także wszystkich tych, którym bliska jest trójstronna współpraca Polski, Niemiec i Francji. Książka – mimo swojego analitycznego wymiaru – jest bowiem również cenną diagnozą relacji polsko-niemiecko-francuskich.

ZASADY ETYCZNE OBOWIĄZUJĄCE W ODNIESIENIU DO PUBLIKACJI ZAMIESZCZANYCH W KWARTALNIKU „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

Redakcja „Myśli Ekonomicznej i Politycznej” dba o utrzymanie wysokich standardów etycznych czasopisma i przestrzega stosownych zasad. Zasady te zostały oparte na COPE’s Best Practice Guidelines for Journal Editors. Są to:

Zasady dotyczące redakcji

Decyzje o publikacji

Redaktor naczelny stosuje się do aktualnego stanu prawnego w zakresie zniesławienia, naruszenia praw autorskich i plagiatu oraz ponosi odpowiedzialność za decyzje, które ze złożonych w Redakcji artykułów powinny zostać opublikowane.

Poufność

Żadnemu członkowi zespołu redakcyjnego nie wolno ujawniać informacji na temat złożonej pracy komukolwiek, kto nie jest upoważniony procedurą wydawniczą do ich otrzymania.

Ujawnienie i konflikt interesów

Nieopublikowane artykuły lub ich fragmenty nie mogą być wykorzystane w badaniach własnych członków zespołu redakcyjnego bądź recenzentów bez wyraźnej pisemnej zgody autora.

Zasady dotyczące autorów

Autorstwo pracy

Autorstwo powinno być ograniczone do osób, które znacząco przyczyniły się do pomysłu, projektu, wykonania lub interpretacji pracy. Jako współautorzy powinny być wymienione wszystkie osoby, które miały udział w powstaniu pracy.

Ujawnienie i konflikt interesów

Autor powinien ujawnić wszelkie źródła finansowania projektów w swojej pracy oraz wszelkie istotne konflikty interesów, które mogą wpłynąć na jej wyniki lub interpretację.

Oryginalność i plagiat

Autor przekazuje do redakcji wyłącznie oryginalną pracę. Powinien upewnić się, że nazwiska autorów cytowanych w pracy i/lub fragmenty prac cytowanych dzieł zostały w niej w prawidłowy sposób zacytowane lub wymienione.

Ghostwriting/guestauthorship

Ghostwriting/guestauthorship są przejawem nierzetelności naukowej i wszelkie wykryte przypadki będą demaskowane. Autor składa oświadczenie, którego celem jest zapobieganie praktykom ghostwriting/guestauthorship.

Zasady dotyczące recenzentów

Poufność

Wszystkie recenzowane prace są traktowane jak dokumenty poufne.

Anonimowość

Wszystkie recenzje wykonywane są anonimowo, a Redakcja nie udostępnia danych autorów recenzentom.

Standardy obiektywności

Recenzje powinny być wykonane w sposób obiektywny i rzetelnie.

Ujawnienie i konflikt interesów

Informacje poufne lub pomysły nasuwające się w wyniku recenzji muszą być utrzymane w tajemnicy i nie mogą być wykorzystywane do innych celów. Recenzenci nie mogą recenzować prac, w stosunku do których występuje konflikt interesów wynikający z relacji z autorem.

ETHICAL PRINCIPLES APPLICABLE TO FOR PUBLICATIONS IN THE QUARTERLY 'ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT'

'Economic and Political Thought' Editorial Board strives to ensure high ethical standards. Articles submitted for publication in 'Economic and Political Thought' are assessed for their integrity, compliance with ethical standards and contribution to the development of scholarship.

The principles listed below are based on the COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors.

Ethical standards for editors

Decision on publication

The Editor-in-Chief must obey laws on libel, copyright and plagiarism in their jurisdictions and is responsible for the decisions which of the submitted articles should be published. The Editor may consult with the Associate Editors and/or reviewers in making publication decisions. If necessary, the Advisory Board's opinion is also taken into consideration. The decision to publish an article may be constrained by the risk of potential libel, copyright or other intellectual property infringement, plagiarism or self-plagiarism and doubts concerning authorship or co-authorship, i.e. the so-called ghost and guest authorship.

Confidentiality

No member of the Editorial Board is entitled to reveal information on a submitted work to any person other than the one authorised to be informed in the course of the editorial procedure, its author, reviewers, potential reviewers, editorial advisors or the Publisher. The Editor does not provide authors with the information about reviewers and vice versa.

Conflict of interests and its disclosure

Unpublished articles or their fragments cannot be used in the Editorial Board staff's or reviewers' own research without an author's explicit consent in writing. The Editor does not appoint reviewers who are authors' subordinates or are in other direct personal relationships (if the Editor knows about them).

Ethical standards for authors

Authorship

Authorship should reflect individuals' contribution to the work concept, project, implementation or interpretation. All co-authors who contributed to the publication should be listed. Persons who are not authors but made substantial contributions to the article, should be listed in the acknowledgements section. The author should make sure that all co-authors have been listed, are familiar with and have accepted the final version of the article, and have given their consent for submitting the article for publication. Authors who publish the findings of their

research should present the research methodology used, an objective discussion of the results and their importance for academic purposes and practice. The work should provide reference to all the sources used. Publishing false or intentionally untrue statements is unethical.

Conflict of interests and its disclosure

Authors should disclose all sources of their projects funding, contribution of research institutions, societies and other entities as well as all other conflicts of interests that might affect the findings and their interpretation.

Originality and plagiarism Authors must only submit original works. They should make sure that the names of authors cited in the work and/or cited fragments of their works are properly acknowledged or referenced.

Ghost/guest authorship

Ghost authorship is when someone makes a substantial contribution to a work but he/she is not listed as an author or his/her role in the publication is not acknowledged. Guest authorship takes place when someone's contribution is very small or inexistent but his/her name is listed as an author.

Ghost and guest authorship are manifestations of a lack of scientific integrity and all such cases will be disclosed, involving a notification of component entities (institutions employing the authors, scientific societies, associations of editors etc.). The Editorial Board will document every instance of scientific dishonesty, especially the violation of the ethical principles binding in science.

In order to prevent ghost or guest authorship, authors are requested to provide declarations of authorship.

Ethical standards for reviewers

Confidentiality

All reviewed works should be treated as confidential documents. They cannot be shown to or discussed with third parties who are not authorised members of the Editorial Board.

Anonymity

All reviews are made anonymously; neither does the Editor reveal information on authors to reviewers.

Objectivity standards

Reviews should be objective. Derogatory personal remarks are inappropriate. Reviewers should clearly express their opinions and provide adequate arguments. All doubts as well as critical and polemical comments should be included in the review.

Conflict of interests and its disclosure

Confidential information and ideas arising as a result of a review must be kept secret and cannot be used for personal benefits. Reviewers should not review works of authors if there is a conflict of interests resulting from their close relationship.

INFORMACJA DLA AUTORÓW KWARTALNIKA „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

1. Czasopismo przyjmuje oryginalne, niepublikowane prace naukowe dotyczące szeroko rozumianej problematyki ekonomicznej i politycznej. Nadsyłane materiały powinny zawierać istotne przyczynki teoretyczne lub ciekawe zastosowanie empiryczne. Publikowane są także recenzje oraz sprawozdania z życia naukowego szkół wyższych. Artykuły są przedmiotem recenzji, a warunkiem opublikowania jest pozytywna opinia recenzenta.
2. Materiał do Redakcji należy przekazać w jednym egzemplarzu znormalizowanego maszynopisu (30 wierszy na stronie, po 60 znaków w wierszu, ok. 1800 znaków na stronie) wraz z tekstem zapisanym na nośniku elektronicznym lub przesłanym pod adresem: wydawnictwo@lazarski.edu.pl
3. Przypisy należy umieszczać na dole strony, podając najpierw inicjały imienia, nazwisko autora, tytuł pracy, nazwę wydawnictwa, miejsce i rok wydania, numer strony. W przypadku prac zbiorowych należy podać imię i nazwisko redaktora naukowego. Szczegółowe wskazówki dla autorów opublikowane są na stronie internetowej Oficyny Wydawniczej Uczelni Łazarskiego pod adresem <https://www.lazarski.pl/pl/badania-i-rozwoj/oficyna-wydawnicza-uczelni-lazarskiego/dla-autorow/>.
4. Zdjęcia i rysunki mogą być dostarczone w postaci oryginalnej (do skanowania) lub zapisane w formatach TIFF, GIF, BMP.
5. Do artykułu należy dołączyć bibliografię oraz streszczenie i słowa kluczowe, podając cel artykułu, zastosowaną metodykę, wyniki pracy oraz wnioski. Streszczenie nie powinno przekraczać 20 wierszy maszynopisu. Jeżeli w streszczeniu występują specjalistyczne terminy albo zwroty naukowe lub techniczne, należy podać ich odpowiedniki w języku angielskim.
6. Artykuł powinien mieć objętość od 18 do 25 stron znormalizowanego maszynopisu (nie licząc bibliografii), natomiast recenzja, komunikat naukowy i informacja – 12 stron.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w nadesłanej pracy skrótów, zmiany tytułów, podtytułów oraz poprawek stylistycznych.
8. Opracowanie należy podpisać pełnym imieniem i nazwiskiem, podać swój adres z numerem telefonu, e-mail, stopień lub tytuł naukowy, nazwę instytucji naukowej, w której autor jest zatrudniony, numer ORCID.

PROCEDURA RECENZOWANIA PUBLIKACJI W KWARTALNIKU „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

Rada Programowa i Kolegium Redakcyjne kwartalnika „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” na posiedzeniu 30 czerwca 2011 r. jednogłośnie przyjęły następujące zasady obowiązujące przy recenzowaniu publikacji w kwartalniku „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”.

1. Do oceny każdej publikacji Kolegium Redakcyjne powołuje co najmniej dwóch recenzentów zewnętrznych, czyli specjalistów wywodzących się spoza Uczelni Łazarskiego.
2. Jeden z wyżej wymienionych dwóch recenzentów musi pochodzić z zagranicznych ośrodków naukowo-badawczych.
3. W postępowaniu recenzyjnym obowiązuje tzw. double-blind peer review process, czyli zasada, że autor publikacji i jej recenzenci nie znają swoich tożsamości.
4. Recenzenci składają pisemne oświadczenia o niewystępowaniu konfliktu interesów, jeśli chodzi o ich relacje z autorami recenzowanych tekstów.
5. Recenzja ma formę pisemną i kończy się jednoznacznym wnioskiem dotyczącym dopuszczenia publikacji do druku lub jej odrzucenia.
6. Powyższa procedura i zasady recenzowania publikacji są podawane do publicznej wiadomości na stronach internetowych kwartalnika „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”.
7. Nazwiska recenzentów poszczególnych publikacji nie są podawane do publicznej wiadomości, natomiast są ujawniane dane recenzenta każdego numeru kwartalnika.
Powyższe procedury i zasady recenzowania są zgodne z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Redaktor Naczelny
dr Adrian Chojan

INFORMATION FOR AUTHORS SUBMITTING ARTICLES TO ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT

1. The quarterly accepts original unpublished scientific articles devoted to issues within a broad field of economics and political studies as well as management. Submitted manuscripts should provide substantial theoretical generalisations. The journal also publishes reviews and reports on academic life. The submission of an article means the author approves of and follows commonly accepted rules of publication ethics and publication malpractice. Articles are subject to evaluation by two reviewers and their positive opinion is a condition for their publication.
2. Manuscripts should be submitted in one copy of a standard typescript (30 lines of 60 characters each, i.e. ca. 1,800 characters per page) together with a digital version saved on a data storage device and emailed to wydawnictwo@lazarski.edu.pl.
3. Footnotes should be placed at the bottom of a page providing the initials of the author's given name and surname, the year of publication, the title, the name of a journal or a publisher, the place of publication (in case of books) and a page number.

In case of books with multiple authors, give the first name and surname of their editors. Online material is to be described in the same way as articles in print journals or books followed by a URL and the date of access. It is also necessary to add a bibliography after the article text. Detailed information for authors is published on the Lazarski University Publishing House website: <https://www.lazarski.pl/pl/badania-i-rozwoj/oficyna-wydawnicza-uczelni-lazarskiego/dla-auto-row/> (We encourage you to read the English version).

4. Photographs and drawings can be submitted in the original version (for scanning) or saved in TIFE, GIF and BMP formats.
5. An article should be accompanied by references, key words, and abstract informing about its aim, methodology, work outcomes and conclusions. An abstract should not exceed 20 lines of typescript.
6. An article should be in the range between 18 and 25 pages of a standard typescript (not including references) and a review, scientific news or information 12 pages.
7. The editor reserves the right to introduce changes in the manuscript submitted for publication, e.g. shorten it, change the title and subheadings as well as correct the style.
8. A manuscript shall contain the author's full given name and surname, their residence address with the telephone/fax number, their email address, the scientific degree or title and the name of the scientific institution the author works for.

ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT PUBLICATION REVIEW PROCEDURE

1. The Editorial Board appoints at least two independent reviewers, i.e. specialists who are not Lazarski University employees, to evaluate each publication.
2. One of the two reviewers shall be an employee of a foreign research centre.
3. The reviewing procedure is a so-called double-blind peer review process, i.e. follows a rule that an author and reviewers do not know their identity.
4. Reviewers submit written declarations of non-existence of a conflict of interests in their relations with the authors of articles being reviewed.
5. A review must be developed in writing and provide an unambiguous recommendation to accept a manuscript for publication or decline it.
6. The above procedure and rules of reviewing are published on the Economic and Political Thought website.
7. The names of reviewers of particular publications are not revealed. However, the name of the reviewer of each quarterly issue is publicised.
The above procedures and reviewing principles conform to the directives of the Ministry of Science and Higher Education.

Editor-in-chief
dr Adrian Chojan

Oficyna Wydawnicza
Uczelni Łazarskiego
02-662 Warszawa, ul. Świeradowska 43
tel.: (22) 54 35 450
fax: (22) 54 35 392
e-mail: wydawnictwo@lazarski.edu.pl
www.lazarski.pl

Uczelnia Łazarskiego rozpoczęła działalność 1 października 1993 r. Dziś jest to jedna z najbardziej prestiżowych niepublicznych uczelni w Polsce. Prowadzi studia na siedmiu kierunkach: prawo, administracja, stosunki międzynarodowe, ekonomia, finanse i rachunkowość, zarządzanie oraz kierunek lekarski.

W 2006 r. Uczelnia uzyskała uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora nauk prawnych, w 2016 uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego nauk prawnych, a obecnie czyni starania o uzyskanie uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych i w dziedzinie nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Od 2012 roku na kierunku stosunków międzynarodowych działa Centrum Naukowe Uczelni Łazarskiego i Instytutu Studiów Politycznych PAN. Kierunek ten w 2016 roku uzyskał ocenę wyróżniającą Polskiej Komisji Akredytacyjnej.

Uczelnię Łazarskiego wyróżnia wysoki stopień umiędzynarodowienia; prowadzi w języku angielskim studia I i II stopnia w trybie stacjonarnym na trzech kierunkach: ekonomia, stosunki międzynarodowe i zarządzanie. Cztery programy studiów otrzymały akredytację Coventry University z Wielkiej Brytanii – ich absolwenci otrzymują dwa dyplomy: polski i angielski. Uczelnia prowadzi też współpracę z prestiżowymi uniwersytetami amerykańskimi: Georgetown University w Waszyngtonie, University of Kentucky w Lexington i University of Wisconsin w La Crosse.

Nasza Uczelnia zajmuje trzecie miejsce w rankingach uczelni niepublicznych, a Wydział Prawa i Administracji od wielu lat jest liderem w rankingach wydziałów prawa uczelni niepublicznych. Realizowane u nas programy nauczania są współtworzone z wybitnymi praktykami i odpowiadają oczekiwaniom pracodawców. Dzięki temu 96% naszych absolwentów znajduje pracę w trakcie lub zaraz po studiach.

W ramach Uczelni działa również Centrum Kształcenia Podyplomowego, oferujące wysokiej jakości usługi z zakresu kształcenia podyplomowego, szkoleń i doradztwa dla firm, instytucji oraz jednostek administracji państwowej i samorządowej. Absolwentom studiów prawniczych oferujemy anglojęzyczne studia LLM (odpowiednik MBA), umożliwiające zdobycie międzynarodowego dyplomu prawniczego.

Wykładowcy Uczelni to znani w kraju i za granicą dydaktycy, którzy łączą pracę naukową z doświadczeniem zdobytym w renomowanych i cenionych na rynku firmach i instytucjach. To również znakomici profesorowie z Wielkiej Brytanii, Niemiec i Stanów Zjednoczonych.

Uczelnia Łazarskiego posiada certyfikaty „Wiarygodna Szkoła”, „Uczelnia walcząca z plagiatami”, „Dobra Uczelnia, Dobra Praca” oraz „Uczelnia Liderów”.